ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2025 m. gruodžio 5 d. Nr. 23 (1471) Kaina 1,80 Eur

Nesusikalbėjimas nėra vien amerikiečių visuomenės skaudulys ..... p. 3
„Mažųjų literatūrų“ šalys turėtų labiau bendradarbiauti ..... p. 5
Tačiau įdomiausia yra ne tai, kad rašyti lietinglish *tapo norma* ..... p. 6

Naktį viskas kitaip

TUUVE ARO

Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, nuo nemigos kenčia 10 proc. žmonijos. Didesnė miego sutrikimų rizika tenka moterims.

Nemigos kamuojamas suomių literatas Esa Mäkijärvi pakvietė panašios patirties turinčius autorius pasidalyti mintimis šia delikačia tema. Iš rašinių jis sudarė antologiją „Nakties sargyboje. Esė apie nemigą“.

Tuuvė Aro (g. 1973) yra Helsinkyje gyvenanti rašytoja ir kino kritikė. „Šiaurės Atėnų“ skaitytojams išverčiau jos esė *Öisin on toisin*, kurioje aprašytą patirtį iki galo supras tik kitas nakties kankinys. *Carpe noctem!*

Vertėja

Mūsų svetainėje buvo baltos durys stikliniais langeliais. Mama miegodavo ant kambario sofos, kad netrikdyčiau jos poilsio. Iš miegamojo, kuriame dažniau būdraudavau, nei snausdavau, pro tas įstiklintas duris ėjo koridorius į tualetą. Pamenu, kaip lėtai ir kuo tyliau slinkdavau pro jas, nes beveik kasnakt prispirdavo reikalas. Vos man prilietus durų rankeną mama tuoj pašokdavo iš patalų:

– Kas ten?

– Tai aš, nebijok.

Ji sėdėdavo apsisiautusi antklode iki pat kaklo, tarytum bandydama apsisaugoti nuo anapus stiklinių durų tykančio tariamo pavojaus. „Dink iš čia!“ – paliepdavo ji vaikišku balseliu.

Mamos sapnai būdavo tikroviški, pernelyg tikroviški, visai kaip mano. Iš tokių sapnų sunku atsipeikėti. Ji bijodavo, kad naktyje sėlinantis blogis pražudys ją pačią ar mane. Buvau jos vienintelis vaikas, o aš turėjau tik ją. Būdama penkerių metų įvaldžiau patetiką eilėraštuko, kurio pirma eilutė skambėjo taip: „Jei mano karalienė mirs, galas ir man.“

Mano pačios košmaruose beveidžiai plėšikai nužudydavo mamą arba pagrobdavo ją į Sovietų Sąjungą. Sapnai mišo su tikrove. Buvau ir užkietėjusi somnambulė: paryčiais kartais prabusdavau balkone ar laiptinės aikštelėje. Klejodama nuo raudonukės temperatūros regėjau haliucinacijas su plazdančiomis, čiauškančiomis žvaigždėmis, kurios kvietė pas save. Ant miegamojo lentynos sėdėjo liesas, klastingas vyras, kuris nesutiko niekur išsinešdinti.

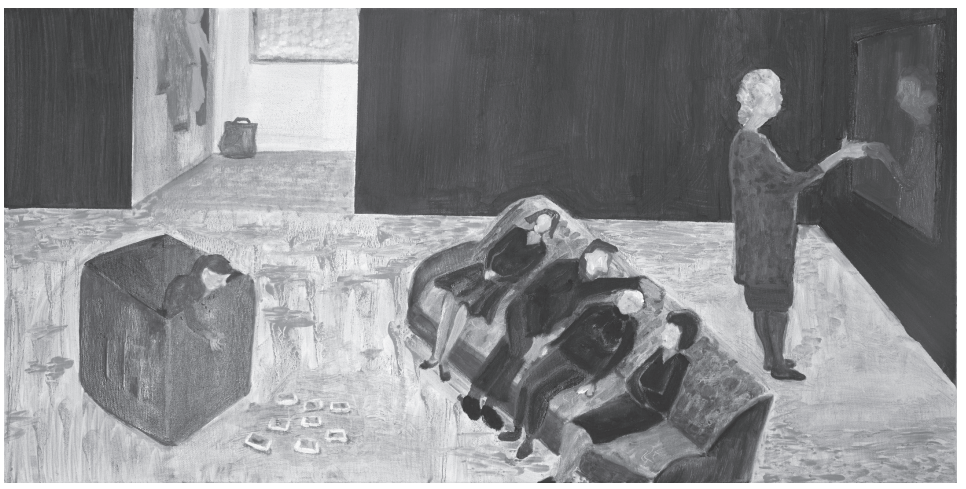

Rimantė Mikulovičiūtė. Aiškiaregių mūšis. 2023

Pirmą sykį apie miegą – veikiau, jo trūkumą – sąmoningai susimąsčiau šešerių, kai rytojaus dienos lūkesčiai buvo pernelyg dideli. „Tik gerai išsimiegok, – liepė mama, – rytoj laukia vaikų šventė!“

Kartą metuose televizijos darbuotojų atžaloms buvo leidžiama paviešėti įstabiame komplekse su studijomis, kameromis ir naujienų tarnybos kabinetais. Animaciniai filmukai užtamsintoje kino salėje, lobių žvejyba ir tiek ledų, kiek į pilvą telpa... tačiau gulėdama medinėje lovoje galvojau tik apie tai, kaip visa tai nueis šuniui ant uodegos, jei nepavyks užmigt. Apsiverčiau ant kito šono. Spoksojau į lovos lentoje medžio šakų paliktus žvaigždėlapius. Atrodė, kad linksta sienos. Miegas taip ir nesuėmė, o vaikų šventė prabėgo lyg pro miglą.

Mano mama buvo nemigos veteranė, paveldėjusi šį polinkį iš savo motinos, nusipelniusios karo savanorės. Vertingo dienos miego metu močiutė visada reikalaudavo „absoliučios tylos“, nes naktimis nevaliodavo užmigti. Saugodama jos miegą mano mama tipendavo ant pirštų galiukų, visai kaip aš po kelių dešimtmečių. Mano atsiminimuose močiutės dienos miegas siejasi su sunkiais baldais apstatytu, vaistais trenkiančiu butu, po kurio svetainės stalu žaisdavau kiek įmanydama tyliau minkštam knarkimui aidint iš miegamojo. Standžiai garbanotas močiutės perukas pogulio metu pūpsojo ant stovo.

Tetos pasakojo, kad mano senelis, šaudymo varžybose laurus skynęs majoras, už triukšmavimą arba blogus pažymius savo tris dukteris kartais bausdavo netikėtai smogdamas knyga per galvą, neminint reguliarios beržinės košės. Seserys tad gyveno nuolatinėje baimėje, užgimusioje dar ankstyvoje vaikystėje tirtant slėptuvėje nuo bombų.

Vargšė mama! Buvo tikra baikštuolė, trūkčiodavo nuo kiekvieno garso, griebdavosi už širdies nuo indų barkštelėjimo ar durų skambučio. Lyg statydama barikadą aplink save ji kaupė daiktus: senus baldus, lempas, vazas, veidrodžius, drabužius, pagalves, visokius mažmožius, kol bute vos galėjai praeit. Vakare prieš įjungiant šviesas užuolaidas reikėjo aklinai užtraukti, nes kitaip ją galėjo matyti iš lauko.

Vaikystėje daugiausia būdavau viena. Seserų neturėjau, tėvas buvo dingęs iš mūsų gyvenimo, o vieniša mama plušo ištisas dienas. Turbūt dėl daugelio priežasčių tarp bendraamžių jaučiausi keistuole, o patyčios tik pagilino mano atskirtį. Darželyje dar leista būti, kuo panorėjus: urzgiančiu terjeru Jupe ar ant stogų besikarstančiu indėnų vadu Naunau, bet, ginkdie, niekados su mamos drabužiais ar papuošalais žaidžiančia ištaiginga dama. Devintojo dešimtmečio mokykloje netruko paaiškėti, kokia turi būti tikra mergina, kada vaikų ir suaugusiųjų žvilgsniai virsdavo niekinančiais, o kada vėl pritariančiais. Patyčios yra toks keistas dalykas, kad jas galima ignoruoti ar netgi pamiršti, tačiau jos lieka tūnoti giliai viduje ir laukti savo valandos. Šios žaizdos vardas yra gėda.

Manyje ėmė skleistis psichosomatinių simptomų puokštė. Eidama vengdavau užlipti ant plyšių tarp šaligatvio plytelių, demonstratyviai mosikuodavau rankomis, kambario kilimo šerelius rytais privalėjau subraukti į kareivišką tvarką. Mirksėjau akimis – viens, du, trys, keturi mirksniai arba *nutiks kažkas baisaus*, viens, du, trys, keturi – ir puldavau klostyti plaukų kirpčiukus zigzagu. Žandenuotas mokyklos psichologas prašė pasakyti, ką regiu rašalo dėmėse. Nėriausi iš kailio, kad atsakymai skambėtų kuo normaliau.

Regimieji tikai greitai išnyko. Kuo įsakmiau buvau socializuojama į tikrą mergaitę, tuo veiksmingiau išmokau slėpti tikrąją save ir išversti nerimą į vidų, į nematomąją pusę.

Tačiau mano krūtinėje tebetarpo slogutis: gniaužiantis jausmas dėl to, kad nesu tokia kaip visi, kad nepriklausau niekam ir nerandu saugios priebėgos. Šis slogutis po daugelio metų vis primins apie save situacijose, kuomet pasijusiu atstumta ar apleista. Psichoterapijoje įsigalėjusi mintis, kad nemigą lemiantis nerimastingumas nėra tapatus darbo krūvio keliamam stresui, kurį palengvintų kažkas panašaus į aktyvų sportą. Vakarais paūmėjančius, iš kūno atminties kylančius simptomus, tokius kaip sunkumas krūtinėje, paviršutiniškas kvėpavimas ir gerklės gniaužimas, yra gerokai sunkiau identifikuoti ir suvaldyti. (Ir, aišku, nekenčiu aktyvaus sporto.)

Dabartinių diagnozių šviesoje mudvi su mama, ko gero, būtume priskirtos skirtingiems autizmo spektro atvejams – abi priimtino elgesio paribiuose. To pripažinimas leidžia lengviau suprasti dalykų tarpusavio sąsajas ir susitaikyti su problema. Nerimastingumas, padidėjęs jautrumas, įvairių apsauginių mechanizmų kūrimas, stiprus polinkis bėgti nuo realybės ir nesugebėjimas užmigti gali bent jau iš dalies kilti iš neurologiškai netipinių smegenų. Kaip asmenine patirtimi paremtoje knygoje „Moterys autizmo spektre“ (2023) nurodo radijo žurnalistė, rašytoja Clara Törnvall, moterims autizmą pavyksta diagnozuoti rečiau nei berniukams ir vyrams, o autizmo bruožai joms reiškiasi kiek kitaip. Mergaitės auginamos taip, kad labiau už berniukus yra linkusios slėpti savo silpnybes po mandagumo ir socialumo skydu, kas logiškai veda į nerimą ir depresiją. Nuolatinis maskavimasis, tai yra vaidinimas, kad esi „normali“, atima siaubingai daug vidinių resursų, o toks krūvis retai atneša gero miego dovaną, veikiau atvirkščiai. Kita vertus, nustatyta, kad neurologinis išskirtinumas turi sąsajų su lakia fantazija ir originaliu mąstymu, kuo lengvai galiu patikėti mąstydama apie savo ir mamos būdą veikti pasaulyje ar sėkmingai darbuotis kūrybos baruose.

Dėsningai besivystanti mano nemiga dar labiau paūmėjo po trisdešimtųjų gyvenimo metų, kai asmeninius santykius paženklino skaudžios netektys, o smegenyse aktyvavosi vadinamoji „bėk arba kovok“ būsena. Nesuskaičiuojamų paryčių prieblandoje gulėdavau mąstydama apie gyvenimą, mirtį, rašymą, bevardį nerimą, vaikystę, kampuose tykančią beprotybę. Tuometė nemigos kamuojama partnerė pasiūlė aibę pakuočių su spalvotais įvairaus dydžio sprendimais. „Vaišinkis!“ – pakišo ji nugurgiamą išeitį. Apėmė tikra euforija, kai veikiama tos pusės tabletėlės pirmą kartą neprabusdama išmiegojau visą naktį! Atsikratyti vidinio triukšmo ir slogių minčių, vien tik ilsėtis! Juk tai visai nepavojinga. Kaip lengva buvo kitą kartą nuryti visą tabletę, dėl viso pikto. Ir kaip greitai ir nepastebimai tabletė virto vakaro ritualu, be kurio nebeįsivaizdavau užmigimo. Kadangi buvau menininkė, dirbau pagal laisvą grafiką. Jei įkvėpimas apimdavo paryčiais, kokia prasmė miegoti? Jei teko darbuotis visą naktį, kam keltis ryte? Nebuvau vienintelė tokia: ten, kur susiduria du ar keli kūrybininkai, tuoj imama diskutuoti apie vaistus nuo nemigos ir depresijos. O vaistas nuo nervų – alkoholis.

Mano knygų herojai dažnai kenčia nuo nemigos, nes pačiai tai tapo savaime suprantama būsena. Autofikciniame romane „Kalasatama“* (2020) pirmą kartą nagrinėjau šią temą ir jos bendras įtakas asmeniškai ir atvirai. Apmąsčiau savo seksualinės tapatybės istoriją bei nemigos ir nerimo procesus, kurie, regis, susiliejo su pasaulio aktualijų šiurpu. Praleidusi ištisas bemieges savaites ligoninės priimamajame kliedėjau apie klimato kaitą, baisų elgesį su plūstančiais į šalį migrantais ir apie tai, kad nerandu namų. Nors gyvenau toje pačioje gatvėje, baiminausi, kad pasiklysiu ir netrukus nutiks kažkas baisaus.

Nukelta į p. 4 ►

* Kalasatama – buvusio uosto teritorijoje iškilęs nykokas, ultramodernus Helsinkio rajonas su stikliniais bokštiniais pastatais, skurdžia augalija, klaidžiu prekybos centru. Knygos veiksmas vyksta šiame rajone, o pavadinimas papildomai atspindi atšiaurų šiuolaikinio pasaulio dvasinį klimatą. (*Pastabos – vertėjos*.)

Savi vaiduokliai

Nedidukė bobulytė kartkartėmis pasirodydavo mano mažajai dukrai, vaikystėje sodyboje miegodavusiai atskirame kambary. Prabudusi ir pamačiusi sukukusį bobulytės pavidalą, manęs nežadindavo. Kai klausdavau, kodėl, ramiai paaiškindavo, kad uždegus šviesą ši dingsta. Apsiversdavo ant kito šono ir miegodavo toliau. Ne taip seniai bobulė apsireiškė mano vyresniosios dukros draugei – keletas merginų užgriuvo sodybą jaunatvišku klegesiu, gaminosi maistą, maudėsi, deginosi ir iki vėlumos plepėjo. Vienos jų pasakojimu, po vidurnakčio bobulė prisėdo ant lovos krašto. Kai pradėjo žadinti draugę, pradingo.

Ar tuo tikiu? Na, iki šiol matau boluojančius pavidalus kieme, bet tokie paprastai esti gamtoje – kur aplinkui tarpstanti augalija spinduliuoja virpančią, regis, ranka apčiuopiamą energiją. Bobulė kol kas pasirodo tik mano vaikams.

Nors paranormalūs reiškiniai žmoniją jaudino visais amžiais, gyvename metu, kai kišimasis į dvasių pasaulį ir spiritizmas nemadingi. Pavyzdžiui, mano vaikai jau nebetrikdė anapusybės savadarbėmis „dvasių kvietimo“ lentelėmis (ant tokių vaikystėje nusipaišydavome raides ir su kabančiu ant siūlo auksiniu žiedu arba sudėję pirštus ant rodyklės skaitydavome dvasių „pranešimus“). Kvietėme net Salomėjos Nėries dvasią, tik nepamenu, ką šioji mums apreiškė.

Dvasiom, kaip ir viskam, reikia daug dėmesio ir lėto laiko. Net nusprendusios vaidentis, jos dažnu atveju būtų tiesiog nepastebėtos – visiems lekiant strimgalviais, sukišus nosis į išmaniuosius įrenginius.

JAV rašytojos Shirley Jackson romano „Namas, kuriame vaidenosi“ veikėjai gauna antropologijos daktaro kvietimą atvykti į paranormaliais reiškiniais garsėjantį namą.

Moksliniais tikslais stebėti ten vykstančių procesų visi iš skirtingų šalies kampų atsibaladoja mėnesiui. Romanas parašytas šešiasdešimtiniais ir tuomet, suprantama, laiko būdavo daugiau net vaiduokliams. Įdomu, kad ši knyga, visai neseniai išleista „Kitų knygų“ leidyklos, jau gali pasigirti populiarumu ir tarp Lietuvos skaitytojų. Žinia, ne tik dėl aprašinėjamų siaubų, kuriuos skaitant mane ištikdavo vos ne vaikystės *déjà vu* – kai nukritus antklodei bijodavau pajudėti, kad kažkas, kas slepiasi palovėje, nesuprastų, jog nebemiegu. Shirley Jackson, talentinga rašytoja, psichologiškai įtaigiai vaizduoja ne tik anapusybę. Jos veikėjai, o ypač veikėjos – jaukiai nevykėliškos ir suprantamos, ilgainiui kaip fokusininkai iš juodos dėžės pradėjusios traukti savo keistenybes, pamažėl augina skaitytojo nepasitikėjimą. Ir abejonę – ar tikra yra tai, kas iš pradžių rodoma kaip priešprieša „netikram“ ir paranormaliam pasauliui? O gal būtent šis yra tikresnis?

Savo kailiu patyriau, kad tamsa, kurią nuo vaikystės laikiau anapusybės apsireiškimo sąjungininke ir kuri akimoju man sukeldavo nevaldomą baimę, kaip ir bet kuri baimė, yra įveikiama. Bet tik joje būnant. Gal net truputį gaila, kad joje nėra nieko, ko negalėtum rasti šviesoje. Net vaiduoklių. Tą puikiai žinojo ir Shirley Jackson, ir kiti siaubo žanro virtuozai – Stephenas Kingas, įkvėptas „Namo, kuriame vaidenosi“, parašė savo „Švytėjimą“.

Juk siaubas slypi mūsų viduje, ir tik talentingo rašytojo plunksna išauginamas į visa apimantį klaiką. Be to, Shirley Jackson rašo apie laikmetį, itin sudėtingą moterims – užsidariusioms hermetiškuose ir vyrų valdomuose šeimų ūkiuose, savo gyvenimą pašventusioms jiems, be savasties ir pašaukimo. Juodas namas be išėjimo, pastatytas taip, kad kambariai yra kitų kambarių viduje ir viskas sumeistrauta šiek tiek kreivai – atidaromos durys užsidaro ir atvirkščiai, – iškart sukelia nejauką ir siaubą. Galima tik įsivaizduoti, koks turi būti tikras gyvenimas, kad toks namas taptų jaukia priebėga?

Siaubo žanro atsiradimui literatūroje reikalingos tam tikros sąlygos. Retorinis klausimas, o gal net prielaida – galbūt pats metas jo suklestėjimui lietuvių literatūroje?

Prieš metus viename iš Vilniaus restoranų pūčiau gimtadienio žvakutę, paslaugiai atneštą padavėjo. Tiksliau, ją užpūtė vietoj manęs. Dukros filmuotame vaizdo įraše matosi, kaip man dar begalvojant norą stiprus oro gūsis tarsi vienu iškvėpimu užgesina liepsną. Įdomu, kad patalpoje nebuvo nė mažiausio skersvėjo, o žiemą visi langai buvo aklinai uždaryti.

– EGLĖ FRANK –

Autorės nuotrauka

Prašom pakartoti

Atsitiko tai, apie ką mūsų protėviai seniai svajojo, – Lietuva tapo pasaulio dalimi, į kurią nori atvykti žmonės iš įvairiausių jo kampelių. Na, kaip čia pasakius – jau anksčiau Lietuva pasirodydavusi miela. Likimas man padovanojo galimybę susipažinti su nemažai puikiai lietuviškai kalbančių, lietuviais tapusių užsieniečių. Jie pramoko lietuvių kalbos, pamilo mūsų mintis, diskusijas, galvosūkius, prisirišo, kai kurie net atvyko gyventi į Lietuvą.

Bet nors ir kalbame skirtingomis kalbomis, visi esame žmonės, tad ir mūsų patirtys mokantis (ar mokant!) bet kurios kalbos gali būti net visai panašios. Kadangi domiuosi kalbomis, 2022 metais iškart atsiliepiau į Vilniaus universiteto kvietimą dėstyti lietuvių kalbą ukrainiečiams. Taip atradau vieną didžiausių savo aistrų. Lietuvių kalbos pradmenų užsieniečius mokau iki šiol. Mokydamasi mokyti stebėjau pamokas, kuriose dalyvavo baltarusiai ir kiti imigrantai. Taigi, teko prikaupti patirties su mūsų kalbą ir kultūrą tik beatrandančiais žmonėmis.

Dabar daug kalbama, kokį bizūną pasirinkus, kad tie atvykę darbuotojai pagaliau prabiltų lietuviškai. Bet pamirštama apie kitą universalią problemą, dėl kurios, tiesą pasakius, kankinasi visas atviras pasaulis, – neadekvatumo jausmą, kai kas nors kalba tavo gimtąja kalba ir tu supranti, kad žmogus truputį… ieško žodžių. O gali būti, kad jis kalba laisvai, tik turi lietuviams neįprastus vardą ir pavardę, o gal odos spalva neįprasta, gal girdimas akcentas… tada žmonės pajaučia šiokį tokį diskomfortą, gal net apibūdinčiau tai kaip kaltės jausmą. Tuomet lietuviai, kaip man skundėsi ne vienas puikiai lietuviškai kalbantis žmogus, iš kilnaus paslaugumo pereina į anglų arba rusų kalbą. Esu su tuo susidūrusi ir pati – mano draugė ukrainietė stengėsi kalbėti lietuviškai, tada prabilo angliškai, o padavėjas tikino, kad gali kalbėti rusiškai (nusprendė iš jos akcento, kad taip jai bus geriau).

Taigi, kalba toli gražu nėra tik institucinis reikalas, kai kokia nors institucija gali įkvėpti ar supančioti. Kad kalba srauniai tekėtų kaip upelis, reikia, kad adresatas nebūtų pasistatęs užtvankos: nebijotų užmegzti kitokio pokalbio savo gimtąja kalba, nespręstų iš anksto apie žmogaus galimybes susikalbėti. Ne kartą teko važiuoti taksi, kur, jei į rusišką pasisveikinimą atsakydavau lietuviškai, lietuvių kalbą ir gaudavau.

Kaip susikalbėti lietuviškai su tuo, kuris dar tik mokosi?

Kai žmogus mokosi lietuvių (ar bet kurios kitos) kalbos, labiausiai jį gąsdina greitas kalbėjimo tempas. Žinoma, bendravimas angliškai ar rusiškai dažnu atveju sutaupytų laiko – juk neretai, bendraudami nauja užsienio kalba, visi sunkiau renkame žodžius, ne iš karto suvokiame išgirstus žodžius ir frazes. Tokiu atveju iš gimtakalbio perspektyvos atrodo, kad abiem pusėms bus paprasčiau, jei pokalbis vyks *lingua franca*.

Tačiau kodėl nepabandžius be jos išsiversti. Juk visai gali būti, kad būtent jūs tapote to žmogaus šansu pasipraktikuoti. Kiekvienas paprasčiausias susikalbėjimas gali tapti postūmiu mokytis toliau, kalbėti lietuviškai dažniau. Kiekvienas atsisakymas bendrauti lietuviškai gali paveikti priešingai – pasijutęs atstumtas, žmogus nebenorės ta kalba bendrauti. Pamėginkite viską pakartoti lėčiau, stenkitės kalbėti trumpais sakiniais. Veiksnys, tarinys, truputis gestikuliacijos, gal kokia vietos ir laiko aplinkybė (šias vartoti pradedantysis gan anksti pramoksta). Nevartokite sangrąžinių veiksmažodžių – *mokytis*, *džiaugtis*, *jaustis*, – kai kuriose pradedančiųjų knygose jų privengiama (jų asmenavimas – ne pats lengviausias). Pabandykite perfrazuoti: jei nesuprato *pusė penkių*, gal *pusė penktos* ar *šešiolika trisdešimt* skambės kaip pažįstamesnis, saugesnis variantas. Netrumpinkite galūnių – ne *Vilniuj*, o *Vilniuje*, ne *poliklinikoj*, o *poliklinikoje*. Net tokios mažiausios detalės gali išmušti iš vėžių. Žmogus, kuris mokosi kalbos, yra labai jautrus bet kokiam negirdėtam garsui ar žodžiui.

Gali būti, kad suformuluotas sakinys buvo ilgas, sudėtingas ir jį perfrazavus žmogus sugebės susiorientuoti. Jei bruksime anglų ar rusų kalbą patys, besimokantysis gal net praras motyvaciją – kam mokytis, jei niekas niekada apskritai nenori su juo lietuviškai bendrauti? Neretas mano pažįstamas, išmokęs lietuvių kalbos net dėl netikėčiausių asmeninių priežasčių, man yra pasakojęs, kad lietuviai dažnai numodavę ranka, sakydavę, kam ta lietuvių kalba, maža, niekam nereikalinga kalba, juk visada galima susikalbėti angliškai. O kur dar pasakojimai apie „sunkiausią pasaulyje kalbą, net mes, gimtakalbiai, jos padoriai nemokame“: pirma, tai visiška netiesa, antra – tai demotyvuoja. Manau, kad esama situacija yra pačių lietuvių požiūrio į savo gimtąją kalbą padarinys.

Geriausia nepersistengti taisant klaidas. Nuolatinis taisymas gali turėti kontraproduktyvių rezultatų – žmogus susigūš, išsigąs. Tos klaidos *mums* sukelia diskomfortą, bet dažnu atveju jos jokia pasaulio pabaiga. Žinoma, jei žodis *láuk* sukirčiuojamas taip, lyg jis varytų jus *laũk*, – tada taip, tai yra klaida, kurią reikėtų pataisyti. Iš savo kalbų mokymosi patirties žinau, kad geriausiai padeda, jei gimtakalbis, šiek tiek perfrazuodamas mano sakinį, pakartoja žodį taisyklingai.

Galiausiai – besimokantysis gali kalbėti labai tiesmukai, gal net kiek grubiai. Kitais atvejais gali atrodyti, kad pilsto iš tuščio į kiaurą. Taip yra ne dėl to, kad besimokantysis yra begėdis ir nekenčia Lietuvos, – gal jis tiesiog mėgėjas tuščiažodžiauti ir dumti akis. Greičiausiai taip dabar skamba jo lietuvių kalba – dar trūksta gebėjimo suvokti kontekstą, galvoje bandoma pritaikyti gramatines taisykles, lipdyti išmoktas frazes, o kartais tinkamiausias sinonimas pakimba ant liežuvio galo, todėl pasirenkamas geriau pažįstamas universalesnis žodis. Kai pati savarankiškai mokiausi latvių kalbos, man taip būdavo su frazeologizmais – kadangi latvių vartojami frazeologizmai pernelyg nuo lietuviškų nesiskiria, aš juos pavartodavau nerasdama tinkamo žodžio. Kartais pašnekovas galėdavo ir supykti, kai idioma nuskambėdavusi tiesmukai, gal net įžūliai.

Mano kuklios idėjos Lietuvai

Šiuo metu mokausi suomių kalbos. Suomiai turi daugiau patirties su imigrantais ir pabėgėliais, tačiau, kaip minėjau, kalba yra žmogiškas dalykas. Ir suomiams knieti prabilti angliškai po vieno nesusikalbėjimo ar vienos klaidos, ir suomiai mėgsta apdainuoti savo ilgiausius žodžius, kurių patys kasdien nevartoja (nežinau, kas sugalvojo, kad kalbos sudėtingumas rodo pranašumą). Taigi, pati svarstau apie tai, kas man padėtų. Kas padėtų žmonėms, kurie yra Lietuvoje ir mokosi lietuviškai?

Neretai prisimenu lipdukus (o gal atšvaitus?), kuriuos dalindavo mums, besimokantiems vokiečių kalbos. „Ich lerne Deutsch“, – skelbė jie. Kodėl gi ir mums tokių neprigaminus? „Truputį kalbu lietuviškai“, o gal „Mokausi lietuviškai“ – tarsi ženklas visiems, kad šis žmogus nori išmokti. Tik kol kas su juo reikės kalbėti lėčiau, aiškiau, trumpesniais sakiniais. Plėšomas kalendorius su lietuviškomis frazėmis? Daugiau literatūros paprastesne lietuvių kalba?

Baigėsi tas laikas, sutiksėjo tos valandos, kai lietuvių kalba priklausė tik tiems, kas gimė Lietuvoje ar lietuvių šeimoje. Kai galėjome kabinėtis vienas prie kito dėl kirčiavimo, vadinamųjų kalbos kultūros klaidų. Dabar turime lietuvių kalbą pažinti taip gerai kaip niekada anksčiau – labai paprastą, kiek sudėtingesnę, visu savo gražumu ir su visais įmanomais variantais minčiai perteikti.

Manau, jei tik elgsimės tinkamai, lietuvių kalbos aukso amžius jau pakeliui.

– SAULĖ KUBILIŪTĖ –

Ar vis dar mokame susikalbėti?

Krikščioniškojo ir postkrikščioniškojo pasaulio dalis panyra į Kalėdų laukimą, adventą. Tai puikus laikas apmąstymams; įprasta tokiu metu nors trumpam pamiršti vaidus ir susitaikyti, o artėjant Naujiesiems – permąstyti praėjusių metų pasiekimus ir praradimus. Adventas – tinkamas laikas socialiniam eksperimentui: bandyti mums susikalbėti. Tik ar vis dar tai gebame?

Turbūt kiekvienas esame girdėję trijų su puse tūkstantmečio senumo biblinį mitą apie Babelio bokštą – kaip Šinaro krašto gyventojai sumanė susivieniję tokį pasistatyti, kad „nebūtų išblaškyti po visą žemės veidą“, ir kaip statybas, pabūgęs žmonių vienybės, sužlugdė Jahvė, o kad tai nepasikartotų – sumaišė kalbas. Paradoksalu, kad nors gyvename pasaulyje, kuris maišosi sparčiau nei bet kada lig šiolei, nors vis spartėja kultūrinė ir kalbinė niveliacija, Babelio alegorija šiais laikais vėl įgauna aktualumo. Tik kitu atžvilgiu – nors svetima kalba tampa vis mažiau reikšmingu barjeru dėl moderniųjų technologijų, būtent kalbėdami ta pačia kalba nesugebame susišnekėti. Ir, rodos, ateityje šis disonansas tik stiprės.

Vis dėlto reikia pasakyti, kad negebėjimas susikalbėti yra senas kaip pats kalbos atsiradimas, ypač išsiskyrus kelioms kalbinėms variacijoms. Visais laikais nesusikalbėjimas blokšdavo į žemesnę, ikikalbinę evoliucijos pakopą – jėgos demonstravimą, mojavimą kumščiais ar kuokomis. Ir dabartinė visuomenė nenustoja šokinėti tarp šių pakopų – rečiau, bet gerokai didesniais mastais ir sukeldama pragaištingesnius padarinius.

Nors ne visi žmonės tinkamai pasinaudoja kalbos dovana, šis padargas per evoliuciją *Homo sapiens* atvėrė begalę galimybių, ypač tuomet, kai juo naudotasi sprendžiant bendras problemas. Žmonija yra vienintelė rūšis Žemėje (nesant įrodymų, kad yra kitaip, – ir Visatoje), sugebėjusi iš kartos į kartą perduoti idėjas, kurios įgalino kurti ir atrasti, o tai galop lėmė žmonijos įsiviešpatavimą su visais to privalumais ir trūkumais. Pasak vieno genialiausių pastarojo šimtmečio protų Stepheno Hawkingo (o jo įgarsintas mintis paskleidė britų roko grupė „Pink Floyd“ albumuose „Keep Talking“ ir „Endless River“), žmonija daugiausiai pasiekė, kai kalbėjosi, o didžiausias nesėkmes patyrė, kai nesikalbėjo, tad svarbu nenustoti kalbėtis. Juk nesikalbant, aklinoje tyloje gimsta baubai.

Pamokos iš Amerikos

Tai ypač ryškėja žiūrint į šiųmečius įvykius JAV. Gaila matant vis didėjantį šalies susiskaldymą, visuomenės radikalėjimą ir krypimą į priešingus polius, pamirštant bendrus dėmenis, tad ir prasmingo polilogo galimybę. Tenka prisiminti Charlie Kirką, dešiniosios minties ir trampistų aktyvistą, nužudytą per debatus Jutos slėnio universiteto studentų miestelyje. Šiam įvykiui skirta daug dėmesio ne tik JAV ir pasaulio socialinių tinklų algoritmuose, bet ir Lietuvoje. Žmogžudystė nedovanotina ir nepateisintina, nes tai barbariškas atsakas, kad ir kokie nepriimtini būtų žmogaus veikimo būdai ir pažiūros. Kita vertus, privalu pažymėti, kad JAV vėl įsigali „argumentai šūviais“: politinio pobūdžio žmogžudystės, pasikėsinimai ir grasinimai mirtimi; tiesa, vieni atvejai labiau sulaukia dėmesio nei kiti.

Dar šį birželį per ekstremisto įvykdytą išpuolį buvo nužudyti JAV Atstovų Rūmų narė demokratė Melissa Hortman ir jos vyras, o Minesotos Senato narys Johnas Hoffmanas sunkiai sužeistas. Apmaudu, kad dalis demokratų rėmėjų mieliau kliovėsi sąmokslo teorijomis, jog Charlie Kirką nužudė dar radikalesni dešinieji groiperiai (baltųjų nacionalistų aktyvisto Nicko Fuenteso sekėjai); savo ruožtu respublikonai platino žinias, esą demokratų įstatymų leidėjus nušovęs demokratas (kadangi valdžioje respublikonai, ši antis pasklido labiau). Net nesivarginta dangstytis „netikru škotu“.

Paguodos anaiptol neteikia ir arklio pasagos teorija, kurios pasireiškimą galima matyti JAV, – reakcijos po Charlie Kirko nužudymo akivaizdžiai parodė, kad nutildymo (*cancel*) kultūros, dėl kurios pagrįstai kritikuoti kairieji intelektualai, manija serga ir dešinieji – Trumpo administracija uždarė komiko Jimmy Kimmelio šou, o visame pasaulyje garsus rašytojas Stephenas Kingas buvo priverstas teisintis dėl savo netikslių komentarų apie velionį, kai MAGA judėjimo šalininkai ėmė grasinti boikotu. Velionio Kirko sudaryti vadinamųjų leftistų akademikų sąrašai (iškalbingas faktas, kad pats Kirkas, nors ir geras oratorius, turėjo tik vidurinį išsilavinimą), perduoti valdantiesiems, buvo panaudoti atleidžiant iš darbo ir išmetant iš JAV universitetų keliasdešimt akademikų ir studentų. Pavojingas ėjimas demokratijoje, nes nieko panašaus nebuvo imtasi po šaudynių mokyklose ar kitų politiškai motyvuotų išpuolių.

Nors ir turi daug nesuderinamų skirtumų, gaivališki radikalūs judėjimai kėsinasi į mokslą ir jo autoritetą. Viena stovykla net progresyviausius varė iš proto perdėtu ir į savicenzūrą vedančiu politkorektiškumu bei vakarietiško švietimo, kaip ydingo ir „dekolonizuotino“, atmetimu, o MAGA judėjimas kritikuodamas mokslą žengė dar toliau, skleisdamas melagienas, juodindamas JAV aukštąsias mokyklas, menkindamas aukštojo išsilavinimo vertę, paskirdamas politiškai angažuotus ir kuo mažiau kompetentingus veikėjus vadovauti departamentams (detaliau apie tai rašiau straipsnyje „Prieš trampizmą, arba Būkime savo gyvenimo šeimininkai“, *Šiaurės Atėnai*, 2025-03-14). Taip ir linguoja JAV visuomenė vis smarkiau, kaip iš gangsterių repo apie neapykantą tarp Rytų ir Vakarų pakrančių reperių.

Dar visai neseniai Lietuvoje būta žymių politikų, kurie drąsiai skelbė, kad mūsų šalyje turi būti kuo daugiau Amerikos, nurodydami į jos ekonominius pasiekimus ar net socialinę sanklodą. Užpraeitame dešimtmetyje šis šūkis gal ir galėjo skambėti patraukliai, bet dabar tenka atsižegnoti, kad Lietuvoje Amerikos turėtų būti kuo mažiau. O geriausia, jei tiesiog sugebėtume pasimokyti iš skaudžių JAV klaidų.

Taikos siena Belfaste. Iš: *extramuralactivity.com*

Kodėl susikalbėti niekuomet nebus lengva? Vienybės iliuzija ir paradoksai

Nors pradėjau nuo JAV, nesusikalbėjimas nėra vien amerikiečių visuomenės skaudulys. Dar blogiau atrodo Čilė, kur prezidento rinkimų antrame ture susirungs komunistė ir Pinocheto gerbėjas. Ne visuomet susikalbėti sekasi ir mums – sunkiai mezgasi dialogas Lietuvoje kilus kultūros bendruomenės ir ją palaikančių piliečių protestams prieš suokalbį į valdančiąją koaliciją įeinančiai populistinei „Nemuno aušrai“ atiduoti kuruoti Kultūros ministeriją net ir po to, kai šis sprendimas atšauktas. Kita vertus, šalia pilietiškumo ir nepakantos cinizmui, antisemitizmui, kovojančios Ukrainos vėliavos slapstymui ar nerangiam vartymuisi paklausus apie Krymą džiugina tai, kad kai kurie visuomenės veikėjai rado ir randa drąsos ieškoti sąlyčio taškų su kitaip manančiaisiais. Tačiau kaip sutaikyti tautietį, siekiantį kultūros politikos nepriklausomumo, suprantantį faktais grįstos ir profesionalios žiniasklaidos svarbą, su tautiečiu, kuriam kultūros politikos orbanizacija – netgi patraukli ir kuris jaučia resentimentą kultūros bendruomenei ir apskritai elitui, t. y. daugiausia pasiekusiems? Nors negalėjau fiziškai dalyvauti protestuose, tačiau neramino hiperbolizavimas iki Sausio 13-osios analogijos ir kitokia aštri abejonių kelianti protestuojančiųjų stovyklos leksika iš vienos pusės ir tildymas savicenzūra, motyvuojant tuo, kad protestai keliantys grėsmę Vyriausybės, tad ir Lietuvos stabilumui, iš kitos.

Kartais taip ir norėtųsi užimti tarpinę poziciją ir pasiskelbti radikaliu centristu, kad pavyktų susikalbėti su abiem poliais. Kartais tam, rodos, provokuoja pats Dievas – pavyzdžiui, George'as Floydas (sulaikymo metu policininko uždusintas anksčiau teistas afroamerikietis) ir Charlie Kirkas gimtadienius šventė tą pačią dieną, bet nė viena pusė nenori kalbėtis, kodėl neteisinga heroizuoti nė vieno iš jų. Tačiau įsivaizduojama tarpinė pozicija neretai – apgaulė. Taip darytume prielaidą, kad abi oponuojančios pusės visuomet lygiai neteisios arba kad reikia laikytis 50 % kompromiso, neatsižvelgiant į tai, kiek toli nuo sveiko proto nušokęs vienas polius, lyginant su kitu. Blogiausiu atveju tai gali kenkti demokratijai, nes, nusileidus galingesnei pusei, ši gali tapti vis nepakantesnė oponavimo formoms, kol jos liks vien nominalios, kaip politinės partijos Šiaurės Korėjoje. Galų gale ir menamas centras nemažai slankioja, ypač labiau poliarizuojantis; visai kaip Overtono langas – kadaise buvę radikalūs diskursai gali tapti įprasti ir daugumai priimtini kaip duotybė, tad ir tai, ką šiandien galėtume įvardinti patogiu centru, – neišvengiamai pasislinks.

Kalbėjimas nėra toks paprastas veiksmas. Kryptingame ir prasmingame dialoge ar poliloge reikia ir faktais remtis, ir vengti loginių klaidų, ir pašnekovą išklausyti, užčiuopiant atramos taškus ten, kur sutinkama, išsakant ir apginant savo požiūrį ten, kur nesutinkama, pabaigoje išvengiant poliarizacijos, kuria graso dažnas nepatogus pokalbis. Lyg to būtų negana, mūsų skirtingi būdai, gyvenimo patirtis, šališkumas ir skirtingo lygio tam tikrų klausimų išmanymas susikalbėjimą daro dar sudėtingesniu uždaviniu.

Galima rasti bent keletą priežasčių, kodėl moderniajam žmogui taip sunku susišnekėti. Tai ir bendravimo socialiniuose tinkluose bei komentarų rašymo poveikis. Kadangi socialiniai tinklai sugriovė tradicinę autoritetais grįstą hierarchiją, bendravimą skaitmeninėje erdvėje padarydami iš esmės horizontalų, turbūt pirmąkart nuo raštijos pradžios sudarytos sąlygos kaip lygiam su lygiu kalbėtis ir Dunningo–Krugerio efekto apsėstajam, ir savo srities profesionalui, taip sudarant prielaidas lengvai platinti klaidingus naratyvus. To puikiausias pavyzdys – anaiptol ne visų mūsų išlaikytas COVID-19 pandemijos išbandymas ir šiukšliavežiais piltas dezinformacijos ir netikslios informacijos kiekis. Dabar viską komplikuoja ir dirbtinis intelektas, dažnai – pseudomokslinių kūralų naudai. Kiti gali kaltinti postmodernizmą ir taip pat bus teisūs, nes kai nesutariame dėl elementarių sąvokų ar vengiame kai kurių temų – uždarome save į hermetišką burbulą. Hannah Arendt (tiesa, su postmodernizmu prasilenkusi) filosofiniame veikale „Totalitarizmo ištakos“ ne idėjinį žmogų, o būtent žmogų, kuris abejoja riba tarp fakto ir fikcijos bei neatskiria tikro nuo netikro, laiko paveikiausiu totalitarinėms ideologijoms, t. y. radikaliausiam ir pavojingiausiam spektrui.

Dar viena priežastis, ateityje galinti lemti dar rimtesnį nesusikalbėjimą, – tai vienišumo epidemija. Anot sociologinių tyrimų, ji dažnai gerokai užaštrina kampus, kai, siekdamas pripažinimo, rasti bendraminčių, žmogus gali būti paveikesnis radikalioms idėjoms, jam gali labiau imponuoti šeimą įkūnijantys bendraminčių rateliai, kuriuose siūlomi paprasti sudėtingų klausimų sprendimai, aiškiai brėžiamos tapatybės, nustatant ryškią perskyrą tarp *mes* ir *jie*. Priklausant tokiam rateliui gali rastis vis mažiau poreikio kalbėjimuisi anapus ratelio dėl episteminės poliarizacijos – nuolat girdimo pritarimo aido tarp *savų*, galop ir racionalūs argumentai netenka prasmės prieš emocinę pagavą. Vienas didžiausios apimties tyrimų šia tema, atliktas olandų ir vokiečių mokslininkų, publikuotas šiemet ir gvildenęs atvejus devyniose Europos šalyse, įvardino tiesioginį ryšį tarp prielankumo dešiniesiems populistams ir vienišumo. Kiti neseniai publikuoti tyrimai šią tezę papildo ir patvirtina, kad esama ryšio tarp vienišumo, polinkio į sąmokslo teorijas ir radikalizavimosi – tiek dešiniojo, tiek kairiojo spektro. Ir čia bent dalis kaltės gula ant visuomenės pečių – kiek visuomenė šaltai atstūmė, tiek bendraminčių ratelis šiltai priėmė.

Babelio bokšto gyventojai

Grįžtu prie Babelio bokšto alegorijos. Senajame Testamente jo pastatyti nepavyko, nes šis kėlė grėsmę Jahvės autoritetui. Dabar jau spaudžiami laiko turime šio bokšto statybą atnaujinti. Suprasdami, kad nerealu tikėtis, jog prie to dėtųsi kiekvienas narys. Visų pirma būtų gerai sutarti, kur turime prabangą nesutarti ir nesikalbėti, o kur – privalome pamiršę skirtumus ir nuriję kartėlį darbuotis išvien. Vis augant Žemės gyventojų skaičiui ir dėl to vis didėjant žmonijos besaikio vartojimo neigiamam poveikiui aplinkai, sau patiems ir kitai gyvūnijai, esant būtinybei kartu kovoti prieš ligas, neteisybę, smurtą, negandas ir skurdą, turime susitarti, kaip visiems kartu sugyventi, kaip sukurti geresnį, įtraukesnį visuomenės modelį. Privalome pripažinti mūsų skirtybes, tačiau rasti drąsos kalbėtis ir siekti kompromiso, nepaisydami kiekvieno iš mūsų polinkio į egocentrizmą; galų gale prisiminti lotyniško žodžių junginio *res publica* ištakas ir jas, jau kaip dalis žmonijos, ekstrapoliuoti anapus valstybinių sienų – bendri reikalai, bendras gėris. Prisimindami amerikiečių švietėjo ir visuomenės veikėjo Horace'o Manno priesaką – „gėda numirti, prieš tai nieko nelaimėjus žmonijai“. O tam, kad kiekvienas laimėtume, reikia vienytis, kad ir kiek nesutarsime mažesniuose dalykuose.

Suradę bendrą kalbą galop pastatytume ką nors panašaus į Babelio bokštą ar, sulietuvinus, įžiebtume Laimės žiburį. Ar bent jau būtume pabandę ir nedaug pritrūkę. Ir jei šįkart Babelio bokštas būtų statomas kilniam tikslui ir kryptingai, niekas nekliudytų, nebent mes patys.

– AUDRIUS SABŪNAS –

ŠIAURĖS ATĖNAI

2025 m. gruodžio 5 d. Nr. 23 (1471)

Naktį viskas kitaip

► Atkelta iš p. 1

O tada empatijos gebėjimais į betoninę gatvės užkardą panašus psichiatras ėmė man išrašinėti kas dvi savaites besikeičiančius vaistus, prie kurių nepageidaujamo šalutinio poveikio – svaigulio, haliucinacijų ir „skruzdėlių ant odos“ – niekada nespėdavau priprasti, ką ir kalbėti apie atsitiesimą nuo ankstesnių nuodų poveikio. Nekompetentingas, akių kontakto vengiantis daktariūkštis tvirtino neteisingas diagnozes vieną po kitos ir elgėsi su manimi kaip su laboratoriniu gyvūnu, toks iš tiesų jam ir buvau: vėliau sužinojau, kad jis atliko tyrimą būtent apie psichotropinių vaistų šalutinį poveikį. Jis turėjo visą valdžią, aš tebuvau bejėgiškai tinkle besiplakanti žuvelė ir, remiantis laikraščių straipsniais ir mirties pranešimais, ne vienintelė tokia.

Tuo košmarišku gyvenimo periodu kartais sėdėdavau naktimis ant grindų tamsoje ir kopinėdavau medų tiesiai iš stiklainio. Tai mane ramino, o nieko kito praryti nesugebėjau. Nusitraukdavau nuo lovos antklodę ir apsigobdavau ja lyg palapine. Išorinis pasaulis kėlė baimę, visuotinės problemos ir parduotuvė sėjo nerimą. Galvodavau apie slėptuvę nuo bombų, kurioje vaikystėje gūžėsi mano mama, kai jos gimtojo miesto dangus aptemdavo nuo lėktuvų ir jų mėtomų švilpiančių krovinių. O tada apie kitoje šalies pusėje esančią kitą slėptuvę, kurioje keturmetis mano tėvas glausdavosi su mama. Mąsčiau apie jų baimę. Svarsčiau, ar ji buvo nors kiek panaši į manąją. O jų tėvų baimė? Abu seneliai praleido fronte ilgus metus ir namo sugrįžo neatpažįstamai pasikeitę. Pakito jų laikysena, žvilgsnis ir sapnai. Abu užkrėtė savo baimėmis vaikus – mano mamą ir tėvą, kurie reagavo į jas kiekvienas savaip.

Bendraudama su likimo draugais ir kolegomis tik dar tvirčiau įsitikinu, kad „ten, kur baigiasi sapnai, prasideda visas blogis“: gyvenimo nusivylimus, stresą ir nerimą įmanoma pakelti tol, kol naktį pavyksta išsimiegoti, tačiau kovojant su chroniška nemiga net tapeto įplyšimas ima simbolizuoti sudužusį gyvenimą, draugiškas kaimyno linktelėjimas prilygsta suokalbio ženklui, o tolima greitosios pagalbos sirena skelbia prasidėjusį karą. Mažų vaikų tėvai ir mes, rašytojai, puikiai žinome, ką reiškia kapanotis vidinio pasaulio sūkuriuose tuo pat metu, kai valdžia ima kėsintis į jau ir taip neužtikrintas pajamas. Kad ir kiek grožio ir laisvės dovanotų rašytojo profesija, ypač sekinančia ją paverčia literatūrologo Roland'o Barthes'o „Mitologijose“ (1957) aprašytas „atostogaujančio rašytojo“ paradoksas: realybėje rašytojas niekada nesiilsi, nes, kitaip nei darbininkui ar biuro tarnautojui, rašytojui neįmanoma atsikratyti savo naštos – jis negali neskaityti ir nemąstyti, net jei nukeliautų į pasaulio kraštą ir užkariautų nuostabiausią palmės šešėlį.

Su literatų profesine liga buvo kovojama visais laikais. Apie nemigą, be kitų autorių, rašė Marcelis Proustas, Marguerite Duras, J. L. Borgesas, Virginia Woolf ir Sylvia Plath. Man regis, suprantu, apie ką save prigimtiniu nemiegaliumi vadinęs Franzas Kafka kalba 1911 m. dienoraštyje: „Bemiegė naktis. Jau trečia iš eilės. Aš greitai užmiegu, bet po valandos pabundu, lyg būčiau įkišęs galvą į nesamą skylę. Mano galva visiškai blaivi, jaučiuosi taip, lyg būčiau nė kiek nemiegojęs arba tik snūduriavęs, man reikia iš naujo pradėti migdytis, ir jaučiu, kad miegas verčia niekais mano pastangas. [...] Man atrodo, kad nemiga mane kamuoja tik todėl, kad rašau. Kad ir kiek mažai ir prastai rašau, tie nedideli sukrėtimai daro mane labai jautrų, aš jaučiu, ypač vakarais, o dar labiau rytais dvelksmą, artėjimą mane apimančių būsenų, kai pasijuntu galįs padaryti bet ką, ir paskui negaliu nusiraminti dėl vientiso gaudimo, kurio nutildyti neturiu kada. [...] dieną man padeda matomas pasaulis, o naktis mane netrukdoma pjausto į dalis. [...] Užmiegant vertikaliai nuo nosies einantis galvos skausmas, tarsi dėl smarkiai suspaustos kaktos raukšlės. [...] Ir vėl tie sapnai, savo spinduliais prasiskverbiantys net į būdravimą prieš užmiegant, jie neduoda man miegoti.“**

Gerai atpažįstu ir Kafkos haliucinacijas, tuos žmonių ir demonų pavidalus, kurie naktimis atrodo šiurpiai tikroviški, nors rytmečio šviesoje jau būna išgaravę. Kaip ir Kafka, savo naktines patirtis įžvelgiu turint tiesioginį ryšį su savo kūryba, kurios literatūriniams bruožams dažnai priskiriami absurdiškumas ar „kafkiškumas“.

Prancūzų rašytoja Marie Darrieussecq kone visą suaugusio žmogaus gyvenimą kentėjo nuo nemigos, kuri pagilėjo tuo metu, kai pagaliau išmoko užmigti jos vaikai. Esė knygoje „Nemiegoti“ (*Pas Dormir*, 2021) Darrieussecq pasakoja apie nakties kančią, pasiekiančią piką ketvirtą ryto ir lemiančią beauštančios dienos būsenas. „Išgelbėk mane nuo budėjimo, siaubingo nemigos suvokimo, – rašo ji. Ir priduria: – Sutinku rimtai klausytis tik nemiegančių žmonių, nes jie, kaip ir aš, šoka su mirtimi.“ Išties, beviltiškiausiais momentais miego trūkumas primena ribą tarp gyvenimo ir mirties. Skaudžiai juokingai ji aprašo savo nesėkmes su migdomaisiais vaistais, kanapėmis, alkoholiu, miego ritualais, akupunktūra, joga, hipnoze, psichoanalize, sunkiasvorėmis antklodėmis ir kitomis pagalbos priemonėmis. (Beveik visas esu išbandžiusi pati, pridedant naktinį apsirijimą.) Darrieussecq analizuoja įvairius miegamuosius kambarius, lovas ir klinofiliją – polinkį praleisti daug laiko gulimoje padėtyje neužmiegant – bei gerai suprantamą poreikį būti lovoje vienai. Tiesiogiai ir netiesiogiai ji išryškina šviesiąją nemigos valandų pusę – ir man pažįstamą naktinį kūrybinį įkvėpimą. Geriausiu atveju naktis suteikia galimybę mąstyti, rašyti ir patirti nuostabią pilnatvę nepaisant miego sutrikimų ar dėl jų. Tuomet užgimsta pašėliškiausios idėjos ir drąsiausios asociacijos: naktimis viskas atrodo kitaip.

„Kas turi teisę apgyvendinti šią planetą?“ – klausia Darrieussecq. Šis klausimas siejasi ne tik su skirtingų rasių, gyvūnų rūšių ir seksualinių tapatybių padėtimi, bet ir su tuo, kur, kodėl ir kaip mes miegame arba nemiegame ir kaip surasti pasaulyje saugią vietą užmigti – „tvartelį nuvarytam arkliui“. Ji rašo apie reikšmingą kapitalizmo vaidmenį nemigos bumui Vakarų civilizacijoje. Greitėjančio augimo ir konkurencijos etosas įvarė žmones į nerimo ir nemigos pinkles. Kaip vieną iš didžiausių blogių rašytoja įvardija mūsų budėjimą tinkle, o gamtą, ypač miškus, ji laiko ramybę teikiančiomis oazėmis.

Kalbant apie budėjimą tinkle: 2016 m. mano, kaip ir milijonų kitų žmonių, dėmesį pasiglemžė Amerikos prezidento rinkimai. Nežinojau, ką reiškia priklausomybė nuo tinklo, tačiau tąkart nėriau į jo gelmes kaip kamikadzė. Norėjau žinoti viską: maniakiškai sekiau naujienas, ryto, vakaro ir nakties politines diskusijas, jų komentarus ir komentarų komentarus. Vakarais iki begalybės atidėliodavau ėjimo miegoti metą, kas dabartiniu žargonu vadinama *keršto budėjimu*: reikėjo pamatyti dar vieną įrašą, dar šviežesnę naujieną. Niekam man nepavyko atkeršyti, nebent ties išsekimo riba atsidūrusiai sau pačiai. Kai respublikoniška, sociopatiška katastrofa vis dėlto įvyko, buvau visiškai pribaigta. Leidau pasaulio politikai ir nuožmiam informaciniam karui apkvailinti save ir atimti paskutinius nakties sapnus. Atitolau nuo savo gerai miegančios partnerės, ėmiau sparčiai prarasti realybės jausmą. Kentėjau nuo tokių baisių informacijos dieglių, kad mano vyzdžiai kone suakmenėjo. Aš, kuri kaip kokia luditė niekino internetą ir pypsinčius išmaniuosius aparatus? Kodėl?

Rašant šiuos žodžius už Atlanto vėlei bręsta toks pats bauginantis blogis su savo ataidais – ir sykiu karas Europoje! – tačiau šįkart visais būdais stengiuosi susiturėti nuo interneto gelmių. Paprastai kalbama apie „karo nuovargį“ kaip reiškinį, kai ir toli nuo fronto esantys civiliai pavargsta nuo intensyvaus žinių srauto ir kartu gali net patirti potrauminiam stresui gimininguos simptomus. Ar verta rizikuoti savo darbingumu todėl, kad nesugebi atsispirti plūstančiam naujienų srautui ir dopamino vilionei?

Ilgainiui nemiga tapo mano tapatybės dalimi, panašiai kaip ir rašymas. Šiai bėdai apsunkinant gyvenimą mokausi priimti ją vis konstruktyviau. Ar pamatinė priežastis yra genetiškai paveldima neurologiškai netipinė smegenų veikla, neįsisąmoninta vaikystės ar per kartas perduota trauma, seksualinių mažumų patiriamas stresas, o gal tik įaudrinto dabarties pasaulio nerimastingumas, kuris užkrečia ir virsta beišsipildančia pranašyste? Greičiausiai visa tai kartu sudėjus. Išmokti gyventi su nemiga man nereiškia pasyvaus pasidavimo, veikiau taikos sutarties sudarymą su savo silpnybe, o tokiais pasirinkimais kaip apysveikis (nesakau „sportiniu triko trenkiantis“) gyvenimo būdas bandau kovoti už savo sapnus.

Manau, kad itin svarbu nuo psichinių sutrikimų nuplėšti gėdos etiketę. Pagalbos privalu ieškoti ir ją gauti saugiai, o ta pagalba turi būti visiškai kitokia nei man ir daugeliui kitų skirtas neprofesionalus ir neatsakingas psichiatrinis gydymas. Į žmogų būtina žvelgti kaip į jaučiantį individą ir visumą, o ne kaip į bevalį bandymų manekeną. Užuot darius siauramintes išvadas, į miego sutrikimus vertėtų žvelgti kaip į natūraliai išskirtinius poilsio stilius, kalbėti apie juos kaip apie vėlumos žvalumo ar „uždelsto“ miego ritmą. Minėtu siaubingu gyvenimo periodu kvestionavau visų vaistų reikšmę, o dabar su dideliu dėkingumu priimu tinkamą jų derinį. Sumaniai dozuojami vaistai dovanoja poilsį nuo sąmyšio, jėgų mėgautis gyvenimu ir kūrybiniu darbu.

Šiandien mano mama serga demencija. Ją palietė ne įprasta šios ligos forma, o negalia, kuriai būdingos bauginamai realios haliucinacijos bei vietos ir laiko suvokimo deformacijos. Diena iš dienos mama vis giliau grimzta į savo visatą, kuri nesiliauja mane stebinusi. Geromis dienomis ji priima garbingą apdovanojimą ar ministro pareigas griaudint plojimams, prastesnėmis dienomis ji įtiki, kad jos vienturtė dukra mirė arba dalyvavo teroro išpuolyje. Ligos pakirsta mama man primena gležną vaiką, kuriuo ji virsdavo košmariškomis naktimis dar būdama visai mažytė ir nieko nenutuokianti. Atsiminimai ir dabartis, sapnai ir tikrovė, Antrasis pasaulinis karas ir karas Ukrainoje lakioje mamos fantazijoje susilieja į vienį, o man belieka bandyti ją paguosti. Tuo pat metu, kai ši situacija kelia didelį nerimą ir neviltį, užčiuopiu tarp mūsų atgimstančios vienovės galimybę. Iš dalies gyvename skirtingose realybėse, tačiau vis dėlto esame kartu čia.

Perskaičiau Tuomaso Kyrö knygą apie išvykusį į Ukrainos frontą suomių karį***, kuris dar prieš tai patyrė karčių išbandymų liūdnai pagarsėjusiame Prancūzijos svetimšalių legione. Nors knygos centre yra išorinis karas ir narsaus kario istorija, mane labiausiai sujaudino tas karas, kurį šis vyras – rasizmo ir patyčių mokykloje auka – nešėsi savyje ir kuris galbūt nubloškė jį į suicidyvios depresijos tamsumas. Anapus ištvermingos kovos ir didvyriškų poelgių gūžėsi sužeistas berniukas, kuris jau būdamas dešimties metų apie žmones „žinojo per daug“. Išvykimas į karą berniukui tapo būdu susigyventi su trauma ir kovoti su bent jau kažkiek suvokiamu priešu tam, kad asmeninis, tikrasis, vidinis priešas išliktų nematomas.

Nesu kariškė, toli nuo to, tačiau kitoniškumo ir nepritapimo patirtį, tikiu, jaučiu lygiai taip pat kaip ir dėl odos spalvos engtas, nerimastingas knygos herojus. Savo vidinę įtampą jis malšino stverdamasis ginklo, aš – parkerio. Manasis būdas nunešė stebėtinai toli, dovanojo gyvenimo kryptį, daug dvasinio turto ir prasmės. Net ir rašydama šį tekstą įgyju laisvę pažaboti sudėtingą problemą ir paversti ją naujais žodžiais, mintimis, įkvėpimu ir palaikymu kitiems. O kai vakare po darbo grįžtu namo nusiplūkusi, atsigulusi į lovą jaučiuosi kuo žvaliausiai, be baimės, kaip su senu, truputį įgrisusiu pažįstamu pasisveikinu su *tuo kažkuo*, kas iškelia galvą tamsoje. Ak, ir vėl tu čia... Ką mudu šiąnakt sugalvosim?

Iš: Yövartiossa. Esseitä unettomuudesta. WSOY, 2025
Vertė Rūta Marija Viljamaa

** Franz Kafka, *Dienoraščiai: 1910–1923*, iš vokiečių kalbos vertė Teodoras Četrauskas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011. Vertime panaudotos citatos iš p. 52–53.

*** Tuomaso Kyrö biografinio bestselerio „Aleksis iš Suomijos“ (*Aleksi Suomesta*) herojus – Aleksis Lysanderis, profesionalus karys, savanoriškai išvykęs į karą Ukrainoje. Žuvo fronte 2024 m. prieš Kalėdas.

Mirjana Bračko: „Mažųjų literatūrų“ šalys turėtų labiau bendradarbiauti“

Šiais metais Mirjanai Bračko įteiktas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medalis – už iškiliausių Lietuvos rašytojų ir poetų kūrinių vertimus į kroatų kalbą, lietuvių kalbos ir kultūros garsinimą Kroatijoje bei Lietuvos ir Kroatijos kultūros ryšių puoselėjimą.

– Vasarą minėjote, kad verčiate romaną jaunimui: koks tai romanas? Kas paskatino versti?

– Šią vasarą man teko gana greitai išversti romaną jaunimui „Berniukas, kuris matė tamsoje“. Latvių autorės Rasos Bugavičutės-Pēcės, bet verčiau iš lietuvių kalbos, nes leidėja Kroatijoje nerado vertėjo iš latvių kalbos. Romanas man pasirodė labai įdomus ir patiko. Jame pasakojama apie berniuką, kurio abu tėvai akli. Vertimo ėmiausi, nes to paprašė leidykla, su kuria jau daugelį metų bendradarbiauju versdama iš lietuvių kalbos. Tuo pačiu metu man tai buvo proga bendradarbiauti su lietuvių vertėju Audriumi Musteikiu, kuris šį romaną išvertė iš latvių kalbos. Visada labai džiaugiuosi, kai praplečiu savo pažintis su vertėjais iš kitų šalių ir kai galime kartu dirbti, tai yra padėti vieni kitiems ir keistis patirtimi bei nuomonėmis.

– Koks Jūsų mėgstamiausias lietuvių rašytojas ar rašytoja?

– Kai pradėjau rimčiau domėtis lietuvių literatūra, skaičiau Žemaitės ir Lazdynų Pelėdos apsakymus bei apysakas, paskui Vytautės Žilinskaitės satyras bei humoreskas, žinoma, su žodynu. Taip pat poetus: Maironį, Joną Strielkūną, Vladą Braziūną, Salomėją Nėrį... Pirmieji mano vertimai iš tikrųjų ir buvo eilėraščių vertimai. Pastaruoju metu dažniau verčiu prozą, o pirmasis prozos vertimas buvo Romualdo Granausko apysaka „Jaučio aukojimas“. Tam mane paskatino, jeigu gerai prisimenu, vienas mano tuometinis Slavų filologijos katedros kolega. Po to vertimo skaičiau daug Granausko apsakymų, apysakų, novelių (keletą iš jų ir išverčiau) ir romaną – man labai patiko jo stilius. Priskirčiau jį prie geriausių Lietuvos rašytojų dėl sakinių ilgio ir grožio bei žodžių pasirinkimo. Jo knygų puslapiai sklidini emocijų, empatijos, tarsi jis pats tą akimirką patirtų tai, apie ką rašo. Jo pateikti sunkaus Lietuvos kaimo gyvenimo ir darbo, ypač komunistiniu laikotarpiu („Gyvulėlių dainavimas“), aprašymai yra labai įspūdingi. Todėl jis yra vienas mano mėgstamiausių autorių, bet man labai patinka ir labai vertinu visas savo išverstas Lietuvos rašytojas bei visus rašytojus.

– Labai daug į kroatų kalbą verčiate lietuvių vaikų ir jaunimo literatūros. Jūs visada mėgote vaikų literatūrą?

– Taip, nuo vaikystės man patinka vaikų literatūra, taip pat ir jaunimo literatūra. Norint parašyti kūrinį, kuris patrauktų vaikų ir jaunimo dėmesį ir sužadintų norą skaityti, reikia įsivaizduoti save jų vietoje. Ne kiekvienas tai gali padaryti. Lietuvoje labai daug talentingų vaikų rašytojų ir iliustratorių, kurie randa įdomių, naudingų ir edukacinių temų ir jas pateikia labai prieinamu, net humoristiniu stiliumi. Tai svarbu ir įdomu vaikams. Man atrodo, kad Kroatijoje vaikai skaito mažiau nei Lietuvoje. Tai įrodo išleistų paveikslėlių knygų tiražai. Džiaugiuosi, kad galime supažindinti Kroatijos vaikus su lietuvių autorių paveikslėlių knygomis, nes tai yra kažkas naujo ir kitoniško. Vaikai visame pasaulyje yra vienodi, jie juokiasi iš tų pačių dalykų, mėgsta tas pačias mįsles... Vaikams išverčiau Kęstutį Kasparavičių, Gendrutį Morkūną, Beną Bėrantą ir Aldonos Liobytės sudarytas „Lietuvių liaudies pasakas“.

Kol kas esu išvertusi tik vieną jaunimui skirtą knygą – Kotrynos Zylės romaną „Sukeistas“. Kadangi knygoje pateikiama įdomios lietuvių mitologijos, tikiuosi, kad paaugliai ją gerai įvertins. Ir, žinoma, tikiuosi turėti galimybę versti dar daugiau knygų jaunimui.

– Tarp Jūsų vertimų garbingą vietą užima Kęstučio Kasparavičiaus knygos vaikams: kaip atradote šį originalų mūsų kūrėją – prozininką ir iliustratorių?

– Kroatijoje Kęstutis Kasparavičius jau labai gerai žinomas ir populiarus vaikų rašytojas. Jis ne kartą lankėsi mūsų šalyje, kartu su leidėja aplankėme kelis miestus ir miestelius, bibliotekose ir mokyklose surengėme susitikimus ir dirbtuves, taip pat dalyvavome visame pasaulyje garsiame Vaikų festivalyje Šibenike. Žinoma, visa tai Zagrebe įsikūrusios leidyklos „Ibis grafika“ dėka: ji visas jo knygas išleido Kroatijoje ir visada mielai jį kviečia į svečius. Kasparavičiui būdingas labai spontaniškas ir draugiškas bendravimas su vaikais, kalba niekada nėra problema. Iliustracijos visada viską pasako, ir man asmeniškai kažkodėl labiau patinka, kai, pvz., šuo iliustracijoje atrodo kaip tikras šuo gamtoje, nors kai kuriems žmonėms tokios iliustracijos atrodo retro stiliaus. Išverčiau net 14 jo knygų vaikams, o šiuo metu kaip tik spausdinama jo knyga „Šuniškos dienos“.

O kaip aš jį atradau? Prieš daugelį metų viename vertėjų seminare pamačiau jo knygą „Kvailos istorijos“. Mane iš karto patraukė iliustracijos, truputį pavarčiau, paskaičiau, nusipirkau ir nusprendžiau pasiūlyti vienai iš Kroatijos leidyklų. Pirmiausia išverčiau knygą, o paskui man asmeniškai pavyko susipažinti su leidėja, kurios leidyklos specializuojasi vaikų literatūroje. Jai patiko Kasparavičiaus ir tekstai, ir iliustracijos – ji sutiko ją išleisti. Tekstai trumpi, nes vaikai dažnai praranda dėmesį, bet juose viskas pasakyta netikėtai ir su sąmoju. Po dvejų metų buvo išleistos ir „Trumpos istorijos“, ir būtent ši knyga, taip pat „Meškelionė“ yra sulaukusios net antro leidimo Kroatijoje. Kiek žinau, „Sodininkas Florencijus“ taip pat išparduotas. Šis faktas daug pasako apie Kęstučio Kasparavičiaus populiarumą Kroatijoje.

– Kartais siūlote rašytojus Kroatijos leidykloms? Ar dažniau – Jums teikiami vertimo pasiūlymai?

– Ne tik kartais, o labai dažnai! Pradžioje visada siūlydavau leidėjams lietuviškas knygas. Išversdavau 20–30 puslapių ar net daugiau, visada pridėdavau trumpą autoriaus biografiją ir siųsdavau vertimą kelioms leidykloms, kad yra galimybė teikti paraišką ir gauti Lietuvos kultūros instituto paramą knygai versti. Dažniausiai iš leidyklų negaudavau jokio atsakymo. Garbė išimtims – yra labai mandagių ir malonių redaktorių, kurie reaguoja į pasiūlymus (deja, jų būna mažiau), ir nesvarbu, ar jų atsakymai teigiami, ar neigiami. Daugeliu atvejų leidėjai domisi apdovanojimus pelniusiomis knygomis. Leidyklos į mane kreipdavosi tik tada, kai pasirodydavo romanai, laimėję Europos Sąjungos literatūros premiją. Šiandien situacija niekuo nesiskiria. Kroatijoje daugiausia išleidžiama vertimų iš anglų kalbos. Deja, mūsų šalyje lietuvių literatūra vis dar nėra pakankamai pažįstama. Bet sakyčiau, kad ir atvirkščiai, t. y. kroatų literatūra nėra pakankamai pažįstama Lietuvoje. O mano nuomone, būtent mūsų šalys, vadinamųjų „mažųjų literatūrų“ šalys, turėtų labiau bendradarbiauti ir populiarinti vieni kitus nors savo šalyje.

Gaila, bet man gana retai teikiama pasiūlymų versti iš lietuvių į kroatų kalbą.

– Gerai pažįstate Lietuvą: prasitarėte (tiksliau – parašėte), kad teko iš Vilniaus keliauti pėsčiomis į Trakus.

– Taip, tai buvo 2000 metais. Katedros kolega dažnai pasakodavo apie savo ilgus pasivaikščiojimus. Kartą pasiūlė mums nueiti pėsčiomis į Trakus, nes jis ten jau buvo ėjęs ir gerai pažinojo kelią. Taigi, susirinko 4 drąsuolių grupė, visi turėjome susitikti vieną sekmadienio rytą Gariūnuose, o iš ten pėsčiomis pajudėti į Trakus. Turiu pripažinti, kad šiek tiek nujaučiau kelionės sunkumą. Kai visi susirinkome (3 drąsuolės ir tik vienas drąsuolis!), kolega išsitraukė žemėlapį, patiesė jį ant automobilio kapoto ir ėmė ieškoti trumpiausio maršruto. Vis dėlto patraukėme per miškus ir pievas, laukus, kaimus, rodos, pasiklydome tik kartą, tada pasukome atgal, paskui – vėl į kitą pusę. Nepamenu, kiek valandų ėjome, bet pagaliau per mišką priėjome didelį Galvės ežerą, kurio saloje stūkso Trakų pilis. Atėjome po pietų, pavargę, skaudančiomis ir sukietėjusiomis pėdomis. Iškart atsisėdome kavinėje ir užsisakėme alaus ir kibinų. Tada pradėjome svarstyti, ar grįžti vėl pėsčiomis, ar važiuoti autobusu. Bet ilgai nesvarstę sugrįžome autobusu vėlai vakare. Mažai kas tikėjo, kad iki Trakų nuėjau pėsčiomis, bet turiu įrodymų – nuotraukų! Tai buvo graži ir nepamirštama ekskursija Lietuvoje!

Be to, kolegos iš katedros visada kviesdavo mane į pasivaikščiojimus, keliones į kitus Lietuvos miestus. Kartais važiuodavau viena, kartais – su naujomis draugėmis ar draugais... Pastaraisiais metais, nuo tada, kai lankau Lietuvos kultūros instituto organizuojamus vertėjų seminarus, seminaras vyksta vis kitame mieste. Taigi, visų dėka susipažinau ir apkeliavau didžiąją dalį jūsų gražios šalies.

– Kas labiausiai paskatino susidomėti lietuvių kalba?

– Kalbant apie mano, kroatų kalbos lektorės, darbą Slavų filologijos katedroje, buvau apklausta Zagrebe, Mokslo ir švietimo ministerijoje. Komisijoje taip pat buvo mano buvęs prancūzų kalbos profesorius. Po oficialaus pokalbio jis man pasakė, kad pirmą kartą steigiamas Kroatų kalbos mokymo skyrius Vilniuje ir kad man būtų naudinga pradėti mokytis tos kalbos, kurios beveik niekas Kroatijoje nežino, nemoka ir nekalba. Jis mane paskatino, o man tai iškart pasirodė labai įdomu ir naudinga, nes užsienio kalbos mane apskritai domina. Tuo metu (ir, deja, net ir šiandien) nebuvo tiesioginių skrydžių iš Zagrebo į Vilnių, o per Budapeštą į Kauną. Kauno oro uoste mane pasitiko tuometinis Slavų filologijos katedros Kroatų kalbos mokymo skyriaus vedėjas, taip pat tuometinė Martyno Mažvydo bibliotekos direktorė. Važiuodami automobiliu į Vilnių, kalbėjomės rusiškai, nes negalėjome susikalbėti jokia kita kalba (angliškai nemoku, tik su vedėju galėjau kalbėtis kroatiškai). Ir vedėjas paklausė, ką aš veiksiu laisvalaikiu. O aš iššoviau kaip iš patrankos – mokysiuosi lietuvių kalbos! Jie abu buvo maloniai nustebinti, ir jau kitą rytą vedėjas nusivedė mane į Lituanistinių studijų katedrą, supažindino ir pasakė savo kolegoms, kad aš noriu mokytis lietuvių kalbos. Paskui jis sudarė tvarkaraštį taip, kad kiekvieną rytą po 4 valandas per dieną eidavau mokytis lietuvių kalbos, o po pietų turėdavau paskaitas su kroatų kalbos studentais. Ir taip ketverius metus. Taip pat lankiau kitas paskaitas, pvz., lietuvių literatūros, kalbos, mitologijos. Netrukus pradėjau lankytis teatruose. Mano mėgstamiausias buvo Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras, kinas... Lituanistinių studijų katedra sekmadieniais organizuodavo ekskursijas po apylinkes, tad vėl visi kalbėjomės lietuviškai. Grupėje buvo žmonių iš viso pasaulio, puikiai praleidome laiką, o dėstytojos buvo labai malonios, geranoriškos ir kantrios su mumis. Niekada nepasigailėjau, kad bent šiek tiek išmokau jūsų kalbos. Galiu gana gerai kalbėti, o svarbiausia – galiu versti Lietuvos literatūrą.

– Papasakokite, kaip verčiate. Su kuo palygintumėte vertėjo darbą, kai kartais tenka pusę dienos ieškoti tinkamiausio žodžio?

– Pirmiausia labai atidžiai perskaitau knygos tekstą, žodyne ieškau mažiau žinomo žodžio reikšmių. Pieštuku virš teksto arba ant lipniųjų lapelių, kuriuos palieku knygoje, užsirašau man tinkamas reikšmes, jų visada būna daugiau. Taip perskaitau visą knygą. Tada atsisėdu prie kompiuterio ir pradedu rašyti, t. y. versti tekstą, išsirinkdama tik vieną iš galimų reikšmių, kuri man pasirodo tinkamiausia.

Lietuvių kalba nėra lengva, sakiniai kartais gali būti ilgi, o sakinių konstrukcijos gana sudėtingos. Jei ko nors nežinau arba negaliu suprasti, dažniausiai elektroniniu laišku kreipiuosi į kolegą Vilniuje arba į autorių ir prašau paaiškinti. Noriu, kad mano vertimas visada būtų tikslus ir atitiktų kroatų kalbos dvasią. Kartais galiu išversti 3–4 puslapius per dieną, kartais net daugiau, viskas priklauso nuo įkvėpimo. Turiu pasinerti į tekstą ir įsivaizduoti save veikėjų vietoje. Bet kartais vos išverčiu pusę puslapio ar kelis sakinius, nes susiduriu su kažkuo, ko nesuprantu, arba negaliu prisiminti atitinkamo žodžio kroatų kalboje. Taip dažnai nutinka su patarlėmis, frazėmis, kalambūrais arba jei eilėraščiui reikia rimo...

Net nežinau, su kuo palyginti šį darbą, niekada apie tai negalvojau. Galbūt su architekto darbu, kuris taip pat turi dienų dienas galvoti apie savo projektą? Su mokymo programų sudarytojais? Tačiau visos tokios ir panašios profesijos vartoja savo gimtąją kalbą. Todėl manau, kad vertėjo darbas yra specifinis ir unikalus. Kiekvienas vertėjas pirmiausia turi nepriekaištingai mokėti savo kalbą ir turi pabrėžti savo kalbos grožį. Taip pat turi puikiai perteikti ne tik autoriaus tekstą, bet ir jo mintį, idėją, siekį, ką jis norėjo pasakyti skaitytojams, perteikti net ir tai, kas neparašyta.

– Ką manote, ar Lietuva ir Kroatija turi panašumų? Kultūrinių? Gamtinių?

– Palyginti su bet kuria šalimi, yra ir panašumų, ir skirtumų. Kalbant apie kultūrą, kaip apie visą socialinį paveldą, sakyčiau, kad ir kroatai, ir lietuviai elgiasi bei mąsto panašiai. Abi tautos brangina savo tradicijas ir liaudies papročius, muziką, šokius, tradicinę virtuvę, abi šalys yra užkietėjusios sporto gerbėjos, didžiuojasi savo šalimi ir pabrėžia jos grožį. Abi tautos yra katalikai. Abi tautos nuėjo panašų kelią, siekdamos nepriklausomybės. Nesu istorikė, bet, jei trumpai grįžtume į tolimą praeitį, vienoje enciklopedijoje skaičiau, kad kurį laiką soste turėjome bendrą karalių, t. y. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė egzistavo nuo 1253 iki 1795 metų, taip pat apėmė dalį Lenkijos. O Kroatijos ir Vengrijos karalystė, apibrėžta kaip personalinė unija, egzistavo nuo 1102 iki 1918 metų. Lenkijos sostą nuo 1434 metų užėmė lenkų karalius Vladislovas III Varnietis, kuris tuo pačiu metu buvo ir Lietuvos didysis kunigaikštis, ir Vengrijos, Dalmatijos, Kroatijos... žemių karalius, vadinasi, buvo bendras! Galbūt ir tame senoviniame fakte slypi kažkoks ryšys ir panašumas?

Nukelta į p. 6 ►

Turistė

Viena civilizacijų žūtimis ir iškilimu besidominti pažįstama įvardijo kartais dabar ir mane apimančią būseną – Vilniuje ji esą ėmė jaustis kaip turistė. Panašiai vienoje laidoje teigė istorikas, komunikacijos specialistas Linas Kontrimas: dabar ne mano laikas. Mane ir tą pažįstamą skiria profesijos, interesai, temperamentas, sijonai, ko gero, ir pasijoniai. Todėl smalsu buvo paklausti, kaip gimtasis miestas pasitraukė iš asmeninės dvasinės erdvės. Pažįstama sako, einu *Gedo* prospektu ir jaučiuosi svetur pirmiausia dėl angliškų pavadinimų, bet ne tik, tą *ne tik* tiksliau suformuluosiu vėliau.

Na, šita miesto svetimumo priežastis – pelėsiais ir kerpėm apaugęs *topikas*. Prieš dešimtį penkiolika metų buvo galima žiniasklaidoje diskutuoti apie daugiskaitos aneksuojamą neskaičiuojamų daiktavardžių vienaskaitą (pagal anglų kalbos lekalą) ir sulaukti diskusijų. Dabar toks pastebėjimas – *amžėjančių žmogų* pokalbių tema. Lituanistinės problemos *yra apie praeitį*. Savaime. Kaip Kalėdos *yra apie laiką* su artimaisiais. Prasižiojęs jau esi *lūzeris* dar nepradėjęs argumentuoti. Arba *sovietikas*. Pastaroji sąvoka įgijo rūke skendinčius kontūrus, kaip daugelis politologijoje, sociologijoje vartojamų apibrėžimų: populistas, nacionalistas, vatnikas, liberalas, konservatorius, homofobas, rusofilas, apskritai kairė bei dešinė. *Pelnai*, *apimtys*, *naudos* ir *informacijos* yra viešosios kalbos ir žiniasklaidos norma. Dėl tokių *komunikacijų* niekas nebejaučia *baimių*. Nei vienos baimės, nei trijų. Nors kalbos klausimu *dinamika aplink stalą* kartkartėm suaktyvėja, tačiau pastebimas oponentų *vilčių nesusisiejimas*.

Tiesioginis vertimas iš anglų randasi net rašytojų, kurie savo grožinėje kūryboje apmąsto kalbą kaip savo tapatybę, tekstuose: „Viduje gaudė šaldikliai, surūgęs savininkas kelis kartus perklausė užsakymo. Ką, ką, ką, vis klausė jis lyg atsisakydamas (liet. nenorėdamas) suprasti, kad ir mes kalbame angliškai, savotiška anglų kalbos atmaina, o gal tiesiog neprigirdėdamas“ (Akvilina Cicėnaitė, *Anglų kalbos žodynas*, Vilnius: Alma littera, 2023, p. 117); „Vieną dieną (liet. kada nors) aš juos paliksiu“ (p. 145); „Ironiška (liet. paradoksalu), kad pirmieji Australijos kolonistai atvyko čia prievarta“ (p. 284). Grožinė literatūra yra, žinoma, atspariausias tiesioginiam vertimui bastionas, bet manau, kad ir rašytojai iš šio mūšio grįš ant skydo. Tai aiškiai matosi iš jaunesnės kartos redaktorių lingvistinio filtro praradimo ir net sąmoningos nuostatos. Mano bičiulis muzikas rašo, kad programėlėje rado pareigybę – *vokalinių praktikų kuratorius*. Ir klausia: jei gali būti toks asmuo, tai traktoristas lauke turbūt gali būti landšafto dizaineris? Tobulėti yra kur – žiniasklaidoje esu aptikusi makšties laimės vadybininką...

Tačiau įdomiausia yra ne tai, kad rašyti *lietinglish* tapo norma. Puikia lakia kalba parašytame gerame A. Cicėnaitės romane tai pasitaiko retai ir krinta į akis tik retrogradams. Kur kas įdomiau yra tai, kad kritiškas viešosios kalbos vertinimas tapo sarkazmo objektu. Atgyvena, nemodernumo, provincialumo ir nepažangumo ženklu. Kaip tapo? Per kiek laiko tapo? Ir svarbiausia – kodėl? Mąstant apie tai atsiveria itin įdomių socialinių, politinių, ideologinių, savirefleksijos, mentaliteto ir, be abejo, išsilavinimo dalykų.

Pažįstu lietuvių šeimą, gyvenančią Lietuvoje, kurios septynmetis sūnus kalba tik angliškai – buityje, su tėvais, seneliais, kačiuku ir žaislais. Beveik be klaidų. Kai tėvai paklausia, kodėl jis kalba ne lietuviškai, jis jiems atsako – *I'm built different*. Mano jauna pažįstama neseniai greitakalbe pasakojo savo erotiškus kulinarinius vasaros nuotykius ir artėdama prie horizontalios kulminacinės scenos paklausė – kaip bus *picnic blanket* lietuviškai? Atsakiau – Turino drobulė. Angliškai kalba Vilniuje daugelis paauglių. Troleibusuose, parduotuvėse ta kalba pavirto sovietinio paveldo ir *lietinglish* samagonu. „Aš irgi norėčiau tokio senolio *kouto*, bet, *čiuju*, žiemą sušalčiau.“ Tas pats kalbinės tapatybės dėmens išmetimas vyko giliu sovietmečiu, taikantis prie Sovietų Sąjungos skleidžiamos patrauklesnio lygmens masinės kultūros: pradedant šnekamąja kalba – *davai*, *privet*, santrumpomis – ČP (*čerezvučiainoje položenije*), žargonu – *babkėm*, *kabakais*, *nuliovom* mašinom, *sukom* ir *sučiarom* ir baigiant intelektualų kalba – *tokiame stiliuje išspręsta* scenografija veikia. Net reflektavusiems procesą kartais imdavo atrodyti, kad *laiko bėgyje* lietuvių kalbos *neatstovėsim*. Nes mažos tautos *sidabrinės kulkos* išspręsti tokioms problemoms neturi. Turi tik Valotką.

Einu pavedžioti katino, kuris *čilindamas* gyvena už kilometro nuo namų. Mąstydama apie savo sovietinį mentalitetą, atsilikimą, *random* atkreipiu dėmesį į pakeliui pasitaikančių kavinių bei įstaigų pavadinimus. Kavinių yra keletas – *Fish and chips*, joje patiekia ir „čiūras“ (anksčiau čia buvo kepyklėlė „Miltai, druska, vanduo“), toliau – *Barbershop* (vietoj Masiulio knygyno), *Rocket bean* (*fulfill your taste*...), tada – stoties valgykla, žodis *food* ant *frontinio* stiklo yra tik angliškai, *Baristokrat*, *Eggspresso*, *Kentucky chicken* ir pagaliau, artėjant prie katino, kuris manęs nemyli, bet kenčia, *Špricas*. Kavinės FB (Federaliniame biure...) skelbiama – „viskas, ko reikia *brunch'ui*“. *Šprico* meniu pagrindas... kiaušiniai. Ten labai skanu. Rekomenduoju, Šv. Stepono gatvė–„Šv. Stepono kiaušiniai“–atleisk man, Viešpatie. Atsimenu, kaip godžiai rytais vienas žmogus pragręžęs lukšte skylutę gerdavo žalius kiaušinius. Šis atmintyje atgijęs *šotas*, o gal *špricas*, vyriškio lėtai judantis Adomo obuolys, kai jis, stovėdamas ryto šviesioje beveik nuogas, dviem gurkšniais nurydavo neįvykusį viščiuką, sklandžiai suklijavo kavinės pavadinimą su meniu. Toliau, jau V. Šopeno gatvėje, vyrų kirpykla. Ji vadinasi – „Tik šonus“. Draugas rengiasi atverti masažo saloną ir renkasi pavadinimą. Siūlysiu – „Tik pusiaujį“. Bet gal ir ne. Modernūs žmonės masažuojamos *vietos lokacijos* gali nesuprasti. Taip kartą neseniai nutiko mano draugo tėvukui poliklinikoje. Nuėjo dėl skausmo *kryžiuje*. Slaugytoja liepė gultis ant kušetės. Kadaise Čikagoje nuomojamo buto septyniasdešimtmetė šeimininkė, išvažiavusi iš prieškario Lietuvos, būtų sakiusi *ant kaučiaus*. Lietuviškai ji kalbėjo taip, kaip mes dabar kalbame Lietuvoje, tik lietuvindavo kitą leksiką. Tėvukas paklausė: kniūpsčiam gultis ar aukštielninkam? Slaugytoja, kaip rašo mūsų žiniasklaida, „pakėlė antakį“. „Sandros Skorupskaitės įrašas iš Dubajaus sekėjus privertė pakelti antakį“ („Delfi“). Tai ką, *ant* visų Skorupskaitės sekėjų – vienas antakis? LOL.

Šitame fone Vilniaus autobusų stotelių reklaminiuose stenduose matoma lietuvių kalbos tarmių atgaivinimo misija atrodo kaip melancholiškas cirkas. Aktyvioje vartosenoje pasmerktas žlugti naivus humoristinis projektas. Kaip sakė pagrindinis veikėjas seriale „Lėti arkliai“, mus užmuša ne viltis, bet žinojimas, kad ji užmuša. Tas pats, kas dabar imti gaminti nenusukami gaiviųjų gėrimų butelių kamštukai, kartais geriant sužeidžiantys lūpas. Pramonėje naudojama tonos chemikalų, bet pažangiems piliečiams pasiūlomas žaidimas plastmasiniais karoliukais. Į Veneciją keliasdešimčia privačių lėktuvų, pripildytų reaktyvinių degalų, virš Josifo Brodskio atskrenda Bezoso svečiai, nusipirkę šį miestą it viešbutį privačiai šventei už daugiau nei 28,4 mln. eurų („Reuters“). Vėliau jaunikis skiria miesto valdžiai labdarą miesto ekologinėms reikmėms. Tarp svečių – daug labdaros korifėjų, talentų, humanistų, jautrių milijonierių, imančių interviu iš likimo nuskriaustųjų. Daugelis mano dėl tvarumo besijaudinančių jaunų pažįstamų vengia buityje naudoti močiučių ir mamų indus, vazas, kilimėlius ir rankdarbius. Jie netinka prie minimalistinio 6-ojo, 7-ojo dešimtmečių (taip pat ir sovietmečio) stiliaus. Jaučiu, kad tampu Greta Thumberg. Ir galbūt kaip ji iš tvarumo sferos, paklusdama savo jautriai į visuomeninį poreikį reaguojančiai sąžinei, jei ne už dyką, katapultuosiuosi į Gazą. Su pasaulio didžiaisiais ir aktyvistais stengiuosi *konsoliduoti savo pozicijas* ir kalbėti *vienu balsu*, kad *turėtumėm ambicingą* Europą. Ypač dabar, kai *infliacija traukia rankinį stabdį*.

Protesto prieš demokratiškai išrinktos partijos deleguotą kultūros ministrą dieną ėjau į parodą „Arkos“ galerijoje. Susitikau bičiulę. Ji, užuot pasisveikinusi, paklausė: „Streikuot eini?“ Sakau, tau atsakyti trumpa versija ar ilga? Ji pažiūrėjo į mano veidą ir tarė: „Neatsakyk visai“, ir nuėjo. Kavinės „12 istorijų“ link, kurioje irgi yra „čiūrų“.

Elenos Balsiukaitės-Brazdžiūnienės paveikslą „Weather Report“, kaip ir jos nutapytus rožinius batukus, įsidėmėjau seniai. „Arkoje“ vyko Brazdžiūnų šeimos paroda. Perskaičiau dailininkės interviu kadaise išsakytą požiūrį į tapybą: „Tapyba man yra savianalizė – atsakymai į išsikeltus klausimus, kalbėjimasis su kitais, buvimas, dalyvavimas, ryšio užmezgimas, ir tik po šios analizės – apibendrinimas. Stebėti, kas dedasi aplink, tęsti kaupiant patirtį arba atmesti ją, tada grįžtant prie pradinės pozicijos.“ Puikiai tinka eseistikai.

Ant didžiausio į prezidentūros fasadą atkreipto protestuojančios kultūros bendruomenės plakato buvo užrašas: „Prie ko čia M. K. Čiurlionis!?!“ (rus. *Pri čiom tut Čiurlionis?*). Ministras spalio 1 d. aiškindamasis žurnalistams atsakė: „Ministras *šiai dienai* esu aš, tokia yra politika“ (rus. *k etomu dniu*).

Kai grįžau namo iš parodos, kurioje jaukiai atiduota duoklė ir literatūrai, – paveikslai su Jameso Joyce'o, Virginios Woolf knygų viršeliais, – dulkė lietus. Kaip jaunystėj neišsiskleidžiau skėčio, dovanoto „Imbiero vakarų“ literatūros forumo rengėjų. Vienas skėtis iš Alytaus dabar gaudo lietų Niujorke. Lietuvoje weather report tos rudens dienos vakarui pasitaikė mielas. Ne tik dėl temperatūros, bet ir dėl vėjo, kritulių, slėgio. Tai veikė ir nuotaiką. Mano paltas iš dėvėtų patvarus, nors lava ar samagonu pilk. Dagyvens ir pergyvens bet kokį ČP, o metų pabaigoje juk laukia intensyvus kalendorius. Seniai norėjau tokio kouto, bet, čiuju, žiemą sušalsiu, nors oversaizas, apačioj galima prisirengti. Sniegas toli, dabar ruduo. Jaučiau, kad po parodos darausi jauna, energinga, kaip iš kitokio molio drėbta. Kaip built different.

– GIEDRA RADVILAVIČIŪTĖ –

Mirjana Bračko: „Mažųjų literatūrų“ šalys turėtų labiau bendradarbiauti“

► Atkelta iš p. 5

Kalbant apie gamtinius panašumus, jų tikriausiai nėra daug. Lietuva yra lygumų, gražių miškų ir ežerų kraštas, nėra kalnų, yra jūra, bet nenorėčiau, kad įsižeistumėte, jei pasakyčiau, kad mūsų Adrijos jūra yra gražesnė. Šiaurės rytų Kroatijoje taip pat yra labai derlingų lygumų, tačiau šalies šiaurės vakaruose, pietuose ir pietryčiuose yra daug aukštų kalnų, viršijančių 1 000 metrų. Aukščiausia viršūnė Kroatijoje yra Dinara, kurios aukštis siekia 1 831 metrą. Taip pat turime ežerų, garsiausi įtraukti į UNESCO sąrašą: Plitvicos ežerai, be jų, yra ir Krkos upės kriokliai, Mėlynasis ežeras... Turime vynuogynų, alyvmedžių giraičių, auga ir mandarinai Neretvos upės slėnyje...

Kiekviena šalis yra savaip graži ir įdomi, turtingumas yra būtent įvairovė.

– Kokius autorius rekomenduotumėte versti iš kroatų į lietuvių?

– Sunku išsirinkti ir pasakyti, nes jų yra labai daug. Kiek žinau, Lietuvoje iki šiol išversta palyginti nedaug kroatų rašytojų kūrinių. „Judita“, kroatų literatūros tėvo Marko Marulićiaus kūrinys, yra išverstas. Bet tarp didžiųjų klasikų yra ir Marinas Držićius, Miroslavas Krleža, Ranko Marinkovićius, Ivo Andrićius (kroatų, serbų ir bosnių rašytojas ir vienintelis Nobelio premijos laureatas iš šio regiono), Antė Kovačićius, Ivana Brlić-Mažuranić, Marija Jurić Zagorka (visų laikų skaitomiausia kroatų rašytoja)... poetai Antunas Gustavas Matošas, Antunas Branko Šimićius, Tinas Ujevićius, Dragutinas Tadijanovićius, Vesna Parun... Bet turiu pasakyti, kad ir Lietuvos literatūros klasikai taip pat nebuvo išversti į kroatų kalbą.

Tarp išverstų šiuolaikinių rašytojų kūrinių rikiuojasi mūsų dramaturgo Miro Gavrano kūriniai, Miljenko Jergovićiaus romanas... Bet ir šiuolaikinių rašytojų yra daug: Kristianas Novakas, Antė Tomićius, Slavenka Drakulić, Hrvojė Šalkovićius, Ivica Prtenjača, Ivana Bodrožić, Zoranas Ferićius, Julijana Matanović, Pavao Pavličićius, Goranas Tribusonas, Renato Baretićius, Dubravka Ugrešić... Vertėjams būtų daug darbo, bet viskas priklauso nuo skaitytojų skonio ir leidyklų planų.

Tiek lietuvių, tiek kroatų literatūra yra labai turtinga ir kasdien gausėja, keliaudama iš vienos šalies į kitą.

Tikiuosi, kad vieną dieną ji nebebus tik lietuvių ir tik kroatų literatūra, o pamažu, bet užtikrintai taps pasaulinė.

Kalbėjosi Laimutė Adomavičienė

Henriko Radausko laiškai Antanui Škėmai (2)

Kviečiu Jus nusikelti į XX a. šeštąjį dešimtmetį – į dinamišką lietuvių intelektualų gyvenimą Jungtinėse Amerikos Valstijose. Jis atsiveria Henriko Radausko laiškuose, adresuotuose Antanui Škėmai: nekvalifikuotų darbų dirbimas norint išgyventi, kartu verdantis kultūrinis ir intelektualinis gyvenimas, lietuvių rašytojų kūrinių publikavimo iššūkiai, literatūriniai vakarai, lietuviškos spaudos vidinės dramos ir premijos, subtilios (ir mažiau subtilios) pašaipos iš kolegų kūrybos, statomi lietuvių spektakliai bei aistringos diskusijos apie meną ir literatūrą.

Deja, Antano Škėmos laiškai neišlikę, todėl jų turinį galime numanyti tik iš Henriko Radausko atsakymų.

Henriko Radausko ir Antano Škėmos korespondencija tęsėsi nuo 1948 m. gegužės iki 1958 m. sausio. Ji prasidėjo atvirlaiškiu su kvietimu į teatrą ir baigėsi šventiniu atviruku, linkinčiu linksmų Kalėdų ir laimingų Naujųjų metų. Pirmas laiškas buvo atsiųstas tik 1951 m. Laiškai nėra sulaukę detalesnio tyrėjų dėmesio, todėl dar nebuvo publikuoti (išskyrus 1955.III.6 laišką, kurį publikavau „Šiaurės Atėnų“ 2024 m. Nr. 23). Korespondencija saugoma Literatūros ir tautosakos institute, Rankraščių skyriuje, šifru F122-56.

Gerda Vilimaitė

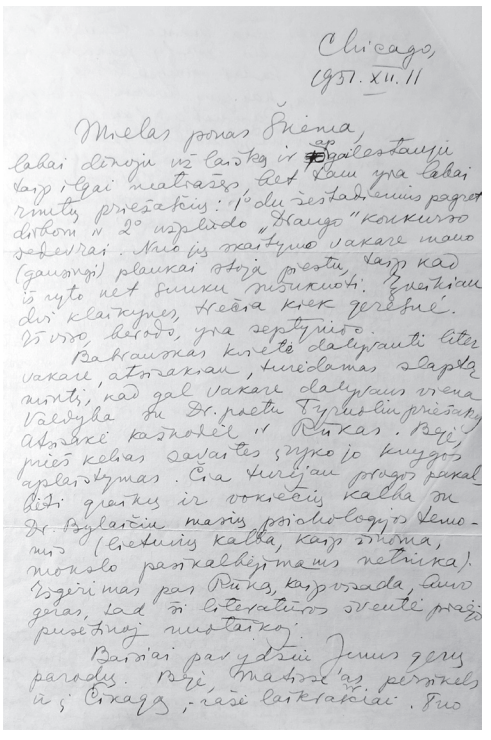

Chicago,
1951.XII.11

Mielas ponas Škėma,
labai dėkoju už laišką ir apgailestauju taip ilgai neatrašęs, bet tam yra labai rimtų priežasčių: 1° du šeštadienius pagret dirbom ir 2° užplūdo „Draugo“ konkurso šedevrai. Nuo jų skaitymo vakare mano (gausingi) plaukai stoja piestu, taip kad iš ryto net sunku sušukuoti. Įveikiau dvi klaikynes, trečia kiek geresnė. Iš viso, berods, yra septynios.

Babrauskas kvietė dalyvauti liter. vakare, atsisakiau, turėdamas slaptą mintį, kad gal vakare dalyvaus viena Valdyba su Dr. poetu Tyruoliu priešaky. Atsisakė kažkodėl ir Rūkas. Beje, prieš kelias savaites įvyko jo knygos aplaistymas. Čia turėjau progos pakalbėti graikų ir vokiečių kalba su Dr. Bylaičiu masių psichologijos temomis (lietuvių kalba, kaip žinoma, mokslo pasikalbėjimams netinka). Išgėrimas pas Rūką, kaip visada, buvo geras, tad ši literatūros šventė praėjo pusėtinoj nuotaikoj.

Baisiai pavydžiu Jums gerų parodų. Beje, Matisse'as persikels ir į Čikagą, – rašė laikraščiai. Tuo tarpu mes čia meno klube (už kanalo) matėm gražią senelio Dufy parodą, nedidelę, bet labai simpatišką.

Tiesa, kai jau buvau pradėjęs apie mokslą: Rannit'as (kuris, Krivickienės tvirtinimu, gruodžio gale išplaukia į Amerikos fabrikus) man užkorė čia tokį estą, gyvenantį Minneapoly, USA. Jis dabar laiko daktaro egzaminus ir buvo man atsiuntęs savo magistro darbą (vok. kalba) apie naująją vok. poeziją. Atrodo labai mokytas jaunuolis, lyg koks vokiečių profesorius. Jis prašė parūpint kai kurių knygų, – mat, jis norįs rašyti anglų kl. knygą apie Pabaltės literatūrą. Mokąs labai gerai latviškai ir šiek tiek lietuviškai. Be to, puikiausiai vokiškai, angliškai ir ispaniškai. Sekas man su mokslininkais.

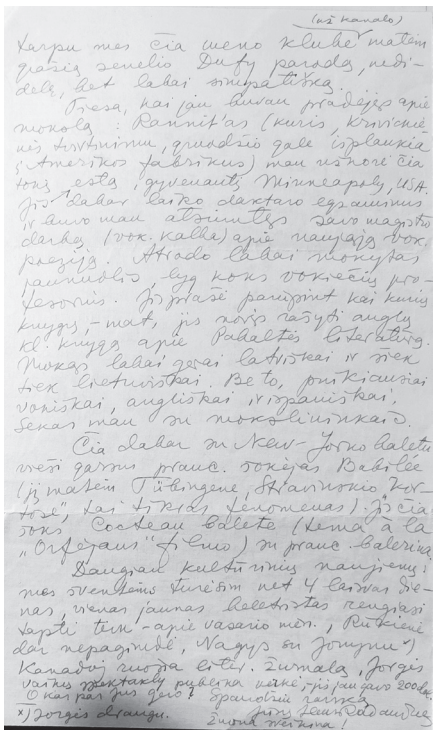

Čia dabar su New-Yorko baletu vieši garsus pranc. šokėjas Babilée (jį matėm Tübingene, Stravinskio „Kortose“, tai tikras fenomenas). Jis čia šoks Cocteau balete (tema à la „Orfėjaus“ filmo) su pranc. balerina.

Daugiau kultūrinių naujienų: mes šventėms turėsim net 4 laisvas dienas, vienas jaunas beletristas rengiasi tapti tėvu – apie vasario mėn., Rūkienė dar nepagimdė, Nagys su Jonynu*) Kanadoj ruošia liter. žurnalą, Jorgės vaikų spektakly publika verkė, – jis jau gavo 200 dol.

O kas pas Jus gero? Spaudžiu ranką

Jūsų Henr. Radauskas

Žmona sveikina!

*) Jorgės draugu.

Įtampos geometrija: „How a Spiral Works“

Tarptautinio kolektyvo „Art For Rainy Days“ darbas „How a Spiral Works“ (2024) yra vienas iš tų šiuolaikinio cirko kūrinių, kuriems suvokti prireikia laiko: pirmiausia jį patiri fiziškai – kaip įtampą, šoką, adrenaliną, – o refleksija atsiranda jau po to, atslūgus kūno reakcijai. Spektaklį sukūrė trijulė iš trijų šalių: režisierius Jasonas Dupree (JK), choreografė ir *hair hang* atlikėja Alisė Bokalderė (Latvija) ir *corde lisse* akrobatė Izabelė Kuzelytė (Lietuva). Lietuvoje darbas pristatytas pernai rudenį festivalyje „Helium“, kur žiūrovai jį sutiko itin audringai.

Scenografija minimalistinė: tamsa, vienintelis viršutinis prožektorius ir ryškus šviesos ratas ant grindų. Jo centre kabo lynas, prie kurio Bokalderė prisirišusi *hair hang* mazgu – jos tankiai supinta plaukų kasa perverta per metalinį žiedą, kuris ir laiko visą kūno svorį. Iš pradžių ji stovi nejudėdama, tarsi tikrintų, ar mazgas atlaikys. Po kelių akimirkų prasideda pirmieji judesiai: lėti, plastiški, labiau mechaniniai nei estetiniai. Bokalderė pamažu tyrinėja šviesos rato perimetrą – palinksta į vieną pusę, paskui į kitą; mazgas įsitempia, lynas krypteli. Šioje konstrukcijoje scenografija tampa instrumentu: šviesos ratas nusako ribas, lynas – vertikalę, o Bokalderės kūnas veikia kaip skriestuvas, pradedantis brėžti spiralės trajektoriją. Pusiausvyrą jis išlaiko ne dėl lengvumo, o dėl nuolat koreguojamos įtampos tarp plaukų mazgo, lyno ir grindų, ir būtent ši įtampa žiūrovą paveikia pirmiausia. Tai reta ir fiziškai rizikinga oro akrobatikos forma, kuri čia transformuojama į lėtą, koncentruotą subjektinę būseną. Bokalderė juda taip, lyg tikrintų savo pačios ribas: kiek galima likti, kiek pasiduoti; kur baigiasi vidujybė ir prasideda išorybė.

Kuzelytė į sceną įžengia vėliau – tarsi iš kitos gyvenimo trajektorijos nei Bokalderė. Ji užsliuogia lynu ir vos atsidūrusi ore tampa antrąja spektaklio ašimi. Bokalderė įkūnija vertikalų stabilumą, o Kuzelytė įneša chaosą, svyravimą ir krypties kaitą. Abi jos sukuria dviejų jėgų sistemą, kuri pradeda formuoti spiralę. Kiekvienas Kuzelytės slystelėjimas lynu aukštyn ar žemyn, kiekvienas apsisukimas aplink ašį kuria netolygią, nuolat perkalibruojamą kreivę. Kitaip nei Bokalderė, kurią laiko vienas mazgas, Kuzelytė nuolat perkuria atramos taškus: susiveržia lyną tarp kelių, įsikimba tik riešais, paleidžia kūną trumpam kryčiui. Jos judesys –

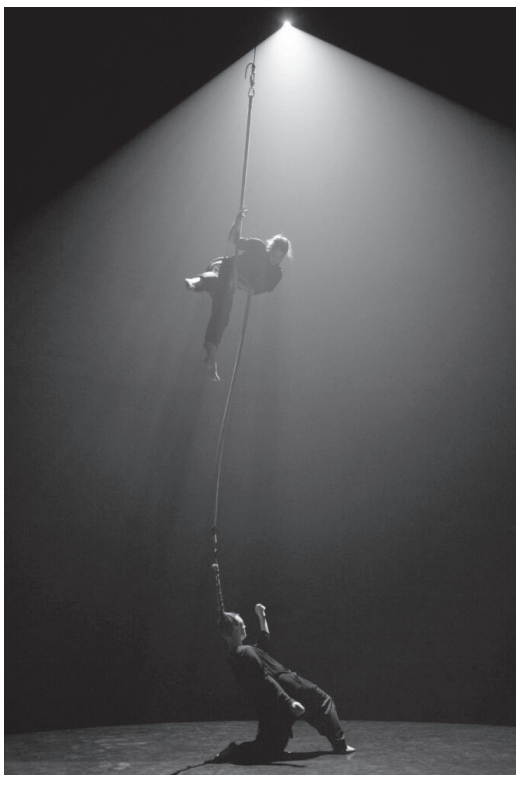

Kristīnės Madjarės nuotrauka. Iš: *cirks.lv*

taip pat nuolatinis ribų tikrinimas: pažiūrėti, ką leidžia lynas, kūnas ir gravitacija.

Ši dviejų technikų jungtis – *hair hang* ir *corde lisse* – išryškina santykį kaip dinamišką konstrukciją; dialogiškumo pojūtį sustiprina ir garso takelis, kuriame duslesniam balsui atitaria skaidresnis. Įtampos laukas scenoje primena bet kurių santykių logiką. Poroje ar šeimoje vaidmenys taip pat nėra stabilūs: vienas žmogus laiko vertikalę, kitas ją kvestionuoja; vienas saugo ritmą, kitas jį perrašo; vienas stabilizuoja, kitas išsiūbuoja. Spiralė nėra harmonija, bet ir ne konfliktas. Tai būdas būti kartu, kai dvi funkcijos veikia vienoje struktūroje, o jų nesutapimas tampa pačiu ryšio pagrindu.

Šią dinamiką galima skaityti ir intrasubjektyviai – kaip dviejų traukų sambūvį vienoje psichinėje erdvėje. *Hair hang* mazgas veikia kaip vidinė ašis, kuri formuoja tapatybės tęstinumą. Jam priešinga jėga – nuolatinė trauka išslysti iš struktūros, keisti kryptį, išbandyti naujas galimybes. Spiralė gimsta būtent iš šios nuolatinės įtampos. Dar vienas įtampos taškas scenoje – nematomas trečiasis, reguliuojantis lyno įtempimą. Jo buvimas tampa tuo išoriniu veiksniu, kuris palaiko struktūrą, bet su ja nesutampa. Šita trijų jėgų sąveika galutinai suformuoja spiralę – ir kaip vidinį, ir kaip tarpusavio santykio veikimo principą.

Kai Kuzelytė pakyla į patį viršų ir pranyksta salės lubų konstrukcijoje, Bokalderė scenoje lieka viena. Šį perėjimą į antrąją spektaklio dalį žymi ir pasikeitęs garso takelis, kuriame baltiškos raudos motyvai susilieja su vandens garsais. Kaip tik tuo momentu iš viršaus ant Bokalderės pradeda lietis vanduo. Iš pradžių – pavienėmis srovelėmis, nuosekliai intensyvėdamas, kol atlikėja lieka kiaurai permirkusi. Vandens elementas keičia *hair hang* logiką: kasa sunkėja, gravitacija kinta. Bokalderės kūnas virsta įtemptu lanku – lanku, kurio styga galiausiai nutrūksta. Abiejų atlikėjų išėjimas iš struktūros atrodo kaip choreografinė ir fizikinė neišvengiamybė. Bokalderės figūra pasitraukia į tamsą, o virš šlapių grindų tarsi nukirpta bambagyslė lieka kaboti virvagalis. Spiralės nutrūkimą – struktūros suirimą – galime interpretuoti ir kaip mirtį, ir kaip gimimą; kaip pabaigą ir naują pradžią.

„How a Spiral Works“ veikia todėl, kad tą pačią įtampą atskleidžia ir tarp dviejų atlikėjų, ir vieno subjekto viduje. Scenoje matome du kūnus, kurie vienas kitą laiko, trikdo, perima ir grąžina vienas kitam svorį; psichinėje plotmėje – dvi traukas, kurios niekada neveikia išvien. Tai kūrinys, kuriam nereikia įmantrios scenografijos ir vizualinių metaforų, nes tai, apie ką jis kalba, jau įrašyta kūne. Atsakant į pavadinime užkoduotą klausimą, spiralė veikia kaip santykis: nesimetriškas, nenuspėjamas, sykiu traukiamas gyvybėn ir myriop.

– EMILIJA FERDMANAITĖ –

TOMAS ANDRIUKONIS

To

I.

Griovėm uošvių kluoną suklypusį,
Vėjo nutrauktu stogu. Ištvėręs
Virš šimto metų kiurksojo dabar
Tik iš įpročio. Ir templių. Jas sunkiausia
Buvo ardyti, nes uošvis, palaidotas
Prieš porą savaičių, veržė ilgam
Lėto erdvės sprogimo verčiamas sienas.

II.

Gražiai žmonės rąstus suleido, suglaudė
Skruostu į skruostą mediniame tango,
Vinis lyg pabaigą taupydami. Matyt,
Sunku buvo šitaip statyti – užtat
Lengva ardyti*, po to pjauti su *varna*
Ir paskiausiai kapoti lyg žiežirbą
Iš mirusių rąstų išmušant kvapą
Sakų – jo senovinį, sienojinį „dabar“.

III.

Nugriauta, supjauta, suskaldyta. Dega.

Buvo ir nėra dabar.

Tiek daug erdvės atsivėrė. Tiek
Vėjo. Tiek nebuvimo. Tiek
To

* Nežinia, kas ir kada sunešė, bet va –
Atlupus lentos lūpą gilės ir slyvų kauliukai
Rąstų pagurkliais pabyra.

Prie Valakampių tilto

Šešėliai kelkraščio pienių
Ant asfalto tokie aštrūs
Ir raiškūs – net gurgžda.

Jei iškirptum juos, o tada
Dailiai suklijuotum atgal –

Nebūt didesnio meno.

Nėra.

Vartai

I.

94-ųjų pasaulio futbolo čempionatas vyko
pas mus sode Pugainiuose prastam signalui
nespalvotam ekrane dygsniuojant tribūnų ošimą lėtai
pildėsi mudviejų su broliu braižytos grupių lentelės
ir iš puolėjų sudaryti panteonai

II.

čempionatas prieš tarp po rungtynių dunksėjo
spardomu kamuoliu į vartus stadione tinklinę
sodus atribojančią tvorą tarp Neries ir mūsų
vaizduotės
ir kartais pavykdavo – netaiklus
tikslus spyris anapus tvoros – upėn išblokšdavo kamuolį

perspyrę patys save turėjome vytis jį perimtą Neries
vingiais driblinguojamą

III.

užtrukdavom šitoj gynyboj nuo upės atakos
į nebūtį šakalių *padkatais* jai iš po kojų
sausumon išmušinėdami kamuolį ir grįžę
erdvės bei laiko sklidini tęsėm
vaizduotės išbandymus šiapus
ekrano ir vielinės tvoros

IV.

ne visada tesėjom iššūkius ir apėjusi
mūsų *catenaccio* bei parankinėmis priemonėmis
daromas taktines pražangas atsitvėrusi kamuolį
upė veržėsi tolin – tolin link finalo žiočių

V.

štai – vėl liepa tik po 30 metų su
savo ir brolio vaikais pakrantėj
Graikijos sėdžiu dabar – ar
atpažinčiau ar atlaikyčiau jei
per banguojančią jūros tribūną atgal
į žaidimą kamuolį grąžintų – ar

rasčiau ko nepametęs ko tąsyk
taip ir nepavyko suprast bei pagaut
kaip kad vartai nesugebėjo pagaut
svarbiausio Baggio smūgio

Kintsugi

Betonines šaligatvio plyteles
Suskilusias žaliom
Siūlėm sulydo samanos auksu.

Daug gražiau, negu buvo,
Dabar. Dabar
gražiau, negu bus gražu.

Įsikraustymas į gyventą butą

užleistą balkoną perėmė perintys balandžiai, voke
ant palangės pertrū-
kusi plotkelė „Gloria in excels-
is Deo“ nuo beveik nebuvusių Kūčių, toliau
akinių dėklas – ten trys dantų plokštelės,
viena paskui kitą pilnėjančios kalantis
mirties dantims. taip viskas ir išbėga:
per įtrūkius, akiduobes, šverples.

naudoti, pildyti, saugoti, atidėti nesutemusiai
juodai dienai, gyventi, liesti daiktai-daikteliai-šūdeliai:
pora žilų plaukų šukose, grybukų keptuvė, širdies
lašai vaistų stirtoj, stikliniai eglutės žaislai, ranka
rašytų receptų rinkinys, žalvarinė indiška vazelė,
šaukštai ir lėkštės, dėžutės ir siūlai nerišlūs,
žvakės, uogienės, stiklainiai tušti, degtukai, kamšteliai
ir t. t., ir pan., ir

mano akiplėšiška gyvybė,
pilna mirtingumo.

mano akiplėšiška gyvybė,
atsisakanti visa tai paveldėti.

mano akiplėšiška gyvybė, kuri
visa tai išmes ir užmirš.

auganti, valiojanti
neatsiminti – kabintis.

užmarštis – pirminė nuodėmė,
gyvenimą atverianti: pasitinkanti,
lydinti, pašluojanti po.

ir tada – tik įstrižas šviesos dūris
pro lango (jį irgi pakeisiu) šonkaulius –
jame dulkės sunkiasi ir sėda
ugnies dulksna. dega.

Ruduo šalia uždaryto teniso korto

paklydusį teniso kamuoliuką lėtai
kapoja klevų ir liepų lapų raketės
tai bent ilga partija

JAMES WRIGHT

Jamesas Arlingtonas Wrightas (1927–1980) – amerikiečių poetas, vertėjas, dėstytojas. Gimęs ir užaugęs Martins Ferio miestelyje, Ohajuje, skurdžioje ir vargingoje aplinkoje (tėvai – aštuonias klases baigę darbininkai), mokslus baigė pagal valstybės remiamą karo veteranams skirtą programą (vad. *G. I. Bill*). 1957–1966 m. gyveno ir dėstė Mineapolyje, kur 1962 m. galutinai iširo, pasak biografų, ir taip nedarni santuoka su bendraklase Liberty, motina dviejų jųdviejų sūnų, iš kurių vienas – Franzas Wrightas (1953–2015) – tapo ne mažiau garsiu poetu (iki šiol jie vieninteliai poetai tėvas ir sūnus, pelnę po Pulitzerio premiją). 1966 m. persikėlė į Niujorką, kur anglų kalbą ir kūrybinį rašymą dėstė Niujorko miesto universiteto Hunterio koledže. Užkietėjęs rūkalius, 52-ejų mirė nuo liežuvio vėžio.

Dar paauglystėje nervinį išsekimą patyrusio, visą gyvenimą bipolinio afektinio sutrikimo kamuoto, elektrošoku gydyto, su alkoholizmu kovojusio Wrighto poezijoje dažnas empatiškas marginalizuotų, deklasuotų visuomenės narių, nepritapėlių vaizdavimas, ryškios vienišumo, susvetimėjimo, gailesčio, atgailos, netikėto savęs atradimo, išsigelbėjimo temos. Išleidęs klasikinės eilėdaros rinkinius „Žalioji siena“ (*The Green Wall*, 1957) ir „Šventasis Judas“ (*Saint Judas*, 1959), pripažinimo sulaukė su knyga „Šaka nelūžta“ (*The Branch Will Not Break*, 1963), kuriai būdinga vad. giliojo imažizmo *(Deep Image*) poetika: paprasta („neornamentuota“), glausta kalba laisvosiomis eilėmis reiškiama lyriškai nuspalvinta vaizdo, – Wrighto atveju išlaisvinančios gamtos ir gniuždančio supramoninto miesto, – konkretybė. Poetinei evoliucijai įtakos turėjo ir moderniųjų vokiečiakalbių bei ispanakalbių poetų, ypač siurrealistų, vertimas į anglų kalbą (dažnai drauge su bičiuliu poetu Robertu Bly). Dar išleido poezijos rinkinius „Susirinksim prie upės“ (*Shall We Gather at the River*, 1968), „Du piliečiai“ (*Two Citizens*, 1973) „Itališkos vasaros akimirkos“ (*Moments of the Italian Summer*, 1976) ir „Žydinčiai kriaušei“ (*To a Blossoming Pear Tree*, 1977). Pulitzerio premiją 1972 m. pelnė už „Rinktinius eilėraščius“ (*Collected Poems*, 1971), tarp kurių buvo įtraukti ir poezijos vertimų bei naujų eilėraščių skyriai. Savita, įtaigi, inovatyvi (kad ir ilgais eilėraščių pavadinimais), eksperimentuoti nevengianti Jameso Wrighto poezija, laikyta savotiška alternatyva ar opozicija tuo metu madingiems bytnikams ir Niujorko poetinei mokyklai, buvo palankiai vertinama kritikų ir sulaukė nemažai sekėjų; po poeto mirties gimtajame miestelyje kasmet (iki 2007 m.) rengtas jo vardu pavadintas poezijos festivalis.

Jameso Wrighto eilėraščių į lietuvių kalbą yra vertęs A. Andriuškevičius (žr. *10 anglakalbių poetų*, Vilnius: „Baltų lankų“ leidyba, 2008). Čia laužtiniuose skliaustuose žymimi leidimo metai poezijos knygų, iš kurių eilėraščiai paimti.

Mineapolio poema

1.

Įdomu, kiek senų vyrų praeitą žiemą,
Perkarusių ir įsibauginusių bevardiškumo, slampinėjo
Misisipės pakrante,
Aklai čaižomi vėjo, vaizduodamies
Nusiskandinimą upėje.
Auštant policija išgraibsto jų lavonus
Ir kažkur atiduoda.
Kur?
Kaip miestas sudarinėja
Savo bevardžių tėvų sąrašus?
Prie Nikoleto salos stebeilijuos į tamsų vandenį,
Taip gražiai lėtą.
Ir linkiu savo broliams sėkmės
Ir šilto kapo.

2.

Čipevų jaunuoliai
Bado kits kitą, klykdami
Jėzaus vardą.
Homoseksualai supleišėjusiom lūpom klibikščiuoja,
kraupindamies galimų smūgių.
Mokyklos žaliūkai futbolininkai naršo po suolais
Prie centrinio pašto. Lašininėm
Beakėm marmūzėm.
Walkerio meno centro minia spokso
Į Guthrie teatrą.

3.

Augalotos čikagietės negrikės
Klausos dainuškų.
Jos žino, kada tariamas klientas
Yra persirengęs policininkas.
Faro delnas –
Tai tarakonas, tabaluojantis nuo apdegusių
Lemputės ilčių.

Faro akių siela –
Sekmadieninės aušros amžinybė Chuareso
Priemiesčiuos, Meksikoj.

4.

Bekojų elgetų nebėra, juos nusinešė
Balti paukščiai.
Dirbtinių galūnių punktas išnarstytas
Ir nusėtas kalkėmis.
Banginio plokštelių ramentų ir nuzulintų įtvarų
Knypava sapnuoja pleiskanotų kirkšnių
Nyką*.
Vaizduojuos vargšų žmonių apstulbimą
Vidury dienos nubudus šalia
Keisto norago.

5.

Kur pažvelgsi, už korio akučių sienų
Automobiliai, prikvėpinti, su akidangčiais
Ir pakilios nuotaikos murmesiu,
Leidžiasi dukart per dieną nusnūsti.
Sutemose be garso vėl suplevena
Langai.
Tūkstančiai sueiliuotų aklų bičių kapaduobių
Tik tik nevirstančiam bokšte.
Šiame mieste žmonės pluša diena iš dienos,
Idant parduotų man mirtį.

6.

Bet ne mano jėgoms buvo
Leist vargšui broliui, mano kūnui, mirt
Mineapolyje.
Senutėlis Voltas Vitmenas, mūsų tėvynainis,
Amerikoje, mūsų tėvynėje, dabar yra
Miręs.
Bet jis bent jau buvo palaidotas
Ne Mineapolyje.
Dieve duok,
Gal ir aš jau nebūsiu.

7.

Aš noriu, kad mane pastvertų
Koks didelis baltas, policijai nežinomas paukštis
Ir nuskraidintų tūkstančius mylių, kad kruopščiai paslėptų
Kuklų ir auksinį lyg kokį paskutinį grūdą,
Kupiną kviečių paslapčių ir slėpiningų gyvenimų
Bevardžių vargšų.

[1968]

* Mineapolyje nuo XIX a. antros pusės plėtojama didžiausia dirbtinių galūnių pramonė JAV (*vert. past.*).

Kablys

Tuomet buvau tik
Žalias vyriokas. Tą vakarą
Spaudė toks velnioniškas
Šaltis, kad nieko nebuvo.
Ničnieko. Buvau suvargęs
Su moterim, ir nieko o nieko aplinkui,
Tik aš ir mirtinas sniegas.

Stovėjau ties gatvės kampu
Mineapolyje, čaižomas
Skersai išilgai.
Vėjas persekiojo mane,
Kildamas iš kaži kokios pragarmės.
Kitas autobusas į Sent Polą,
Jei nusišypsos laimė,
Po trijų valandų.

Ir tada šalia manęs
Sutamsavo jaunas sijas, jo randams
Tiek pat metų kiek man.

Autobusas čia jau seniai
Bevažiavo, tarė jis.
Ar turi pinigų
Parsigauti namo?

Ką jie padarė tavo
Rankai? – atsiliepiau.
Jis kilstelėjo savo kablį šiurpion žvaigždžių švieson
Ir šmaukštelėjo prieš vėją.
Ak, šitai? – tarstelėjo.
Turėjau nemalonumų su moterim. Še,
Paimk.

Ar kada teko patirt, kaip žmogus
Kabliu ištiesia
65 centus
Ir deda juos
Švelniai
Tau į sužvarbusį delną?

Aš paėmiau.
Pinigų man nereikėjo.
Bet aš paėmiau.

[1977]

Aš – sijų karys, sakė jis Mineapolyje

1.

Jis tiesiog visiškai girtas.
Jis žino ne daugiau už mane,
Kokių tikrųjų vandenų gedėti
Ar kokią giesmę giedoti,
Kai jisai mirs.

2.

Juodas vikšras
Šliaužia, stverdamasis tai to,
Tai ano, per
Šlapią asfaltą.
Kokie vieniši turi būt mirusieji.

[1968]

Jaunystė

Keistas paukštis,
Jo giesmė lieka paslaptimi.
Jis per daug sunkiai dirbo, kad skaitytų knygas.
Niekada negirdėjo, kaip Šervudas Andersonas
Iš šito ištrūko, pabėgdamas į Čikagą, pasiutusiai trokšdamas
Išsivaduoti iš savo neapykantos gamykloms.
Mano tėvas penkiasdešimt metų plušo
„Hazel-Atlas“ stiklo taros gamykloje,
Įstrigęs tarp sijų, trupinančių girneles
Molio Motiejams iš užjūrių.
Ar jis drebėjo iš neapykantos žvarbioje tepaluotoje prieblandoje?
Gali būti. Bet mudu su broliu tikrai žinom,
Kad į namus jis pargrįždavo tykesnis už vakarą.

Neilgai trukus jisai užtems,
Nušmėžuos per šviežią sniegą.
Žinau, jo vėlė parplevens namo
Prie Ohajo upės ir nutūpusi, vienui viena,
Drožinės medžio šaknį.
Jis neištars nė žodžio.
Vandenys teka pro šalį, senesni, jaunesni
Už jį ar mane.

[1968]

Pradžia

Į lauką mėnuo numeta vieną ar porą plunksnų.
Tamsūs kviečiai klausosi.
Sustink.
Dabar.
Ana kur jie, mėnulio jaunikliai, bando
Savo sparnus.
Tarp medžių liekna moteris nusitraukia nuo veido
Žavų šešėlį ir štai žengia oru, o dabar štai visiškai
Su juo susilieja.
Aš stoviu vienui vienas prie šeivamedžio, nedrįsdamas kvėptelėt
Nei sukrutėti.
Aš klausausi.
Kviečiai vėl susigaužia į savo pačių tamsą,
O aš – į savąją.

[1963]

Mane gyvina baimė

1.

Daugelis gyvūnų, kuriuos žudė mūsų protėviai Amerikoje,
Turėjo žvitrias akis.
Mėnuliui užtemus,
Žvalgydavosi pašėlusiai.
Jaunas mėnuo įstringa krovinių skirstymo stotyse
Pietiniuose miestuose,
Tačiau mėnulio atidavimas į tamsias Čikagos letenas
Nė motais šiam elniui
Pievoje šiaurėje.

2.

Ką tenai, tuose medžiuose,
Veikia ta aukšta moteris?
Tamsioje žolėje, ten,
Po medžiais,
Girdžiu, triušiai ir karveliai gedėtojai kuždasi.

3.

Dairausi pašėlusiai.

[1963]

Varliūkščiai, pražuvę greitkely

O vis dėlto,
Progai pasitaikius,
Ir aš liuoktelėčiau
Į šviesą.
Drėgnas žalias arimų daigas
Anoje plento pusėje yra viskas.
Jie gūžiasi ir tenai, baimingai virpčiodami,
Ir ryžtasi keistam skrydžiui. Daugel
Pražuvėlių nė nekrustelėjo, bet daugel
Pražuvėlių amžiams gyvi tame mirksny,
Žibintų žybsny, žaibiškesniam,
Nei nuvokia vairuojantieji.
Vairuotojai grimzta atgal į liūną,
Kur niekis gimdo
Niekį.

Kitoje plento pusėje buožgalviai
Šoka ant mėnulio
Pjautuvo. Jie nemato,
Kol kas.

[1971]

Lydeka

Gerai. Tada pamėginkime
Šitaip. Kiekviena
Gyva būtybė,
Kurią pažįstu ir myliu,
O ir visos kitos
Mirs vienatvėje,
Kurios neįsivaizduoju, ir skausme,
Kurio nepažįstu. Mes turėjom
Gyventi toliau. Mes
Atnarpliojom tinklą, perrėžėm
Šitos žuvies pilvą
Nuo uodegos peleko
Iki apatinio žando,
Kurį norėčiau sugebėt apdainuoti.
Aš mieliau būčiau leidęs
Šitam gyviui gyventi toliau.
Vienas senas poetas, kuriuo tikime,
Sakė tą patį, todėl
Stabtelėjom tarp tamsių švendrų ir pasimeldėme
Už ondatras,
Už raibulius už jų uodegų,
Už nutuokiamą vėžių šmaižiojimą po vandeniu,
Už mano pusbrolio – policininko – dešinį riešą.
Mes pasimeldėm už gamtos inspektoriaus aklumą.
Mes sukalbėjom maldą už kelią namo.
Mes suvalgėme žuvį.
Mano kūne turi būti kažkas labai gražaus,
Jei aš toks laimingas.

[1971]

Nukelta į p. 14 ►

Nečiupinėtoji lituanistika (1)

Kazys Jakubėnas. *Eilėraščiai iš Vilniaus kalėjimo*. Čikaga: M. Morkūno spaustuvė, 1980. 46 p.

Retas leidinys, parengtas praėjus trisdešimtmečiui nuo Kazio Jakubėno nukankinimo. Trumpame įvade glaustai pristatoma jo biografija ir mirties aplinkybės: „borutinio tipo rašytojas“, neįtikęs nė vienam režimui. „Todėl pokario metais, nors draugai sėdėjo valdžioje, vis tiek bolševikų buvo suimtas, kalintas Vilniaus kalėjime, ledinę speigo naktį išvežtas į užmiestį, primuštas, nuogai išrengtas ir paliktas mirčiai.“ Jaudina panašiai kaip ir partizanų biografijos, nors Jakubėnas tarpukariu buvo kairysis. Vokietmečiu padėjo gelbėti žydus. Eilėraščiai sentimentalūs, primena liaudies dainas, bet skaitai labiau kaip politinio kankinio liudijimą: „Išsiėmęs laikrodėlį, / Žiūriu ir stebiuos: / Kaipgi jis dar išsilaikė / Šitokiuos laikuos? // Man širdis, kaip laikrodėlis, / Plaka nuolatos, / Ir džiaugiuos, kad iš krūtinės / Neištraukė jos“ (p. 45).

Jurgis Lapienis. *Nykūs verpetai*. Eilėraščiai. Ukmergė: autoriaus leidinys, 1934. 48 p.

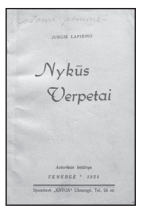

Vadinamoji tarpukario savilaida – kai autorius pats už savo pinigus leidžia visą tiražą. Eilėraščiai ir primena romansus, ir turi kritinio realizmo bruožų. Pvz.: „Krito snaigės. Vėjas ūžė / ir pastogėje šiūreno. / Einant šert bekonų / mergai ašara sroveno“ („Žiemos rytą“, p. 17). Aprėpiamas platus temų spektras: vargas, skurdas, prostitucija, sėdėjimas kalėjime ir pan.

Juozas Kėkštas. *Ramybė man*. Poezijos lankas. JAV: Gabija, 1951. 45 p.

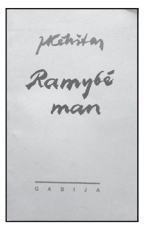

Nors Lino Daugėlos sudaryta Juozo Kėkšto rinktinė išėjo prieš metus, nebuvau čiupinėjusi nei tarpukariu, nei pokariu leistų jo knygų. Pratarmėje anoniminis redaktorius dramatiškai kreipiasi į skaitytoją: „Kai šiandieninės tremties klaikumoj sklaidome [Juozo Kėkšto] lyrikos knygas ir kai mintimis išmatuojame jo ir mūsų visų kelią, jau nueitą ir dar einamą, mes negalime nesusimąstyti ties mūsų kartos likimine buitimi – sulaužyto, po kalėjimus tampomo, tremiamo, marinamo ir šaudomo žmogaus...“ Visa tai Kėkšto lyrikoje tikrai justi, nors ir netiesiogiai, per nuosaikesnius grėsmės įvaizdžius. Menkiausiai žinomas antologijos „Žemė“ autorius. Spaustuvėje nebuvo raidės *ė*, todėl rašoma ne su tašku, o su brūkšneliu.

Juozas Tininis. *Laiškai Andromachai*. Hollywood (Calif.): Lietuvių Dienos, 1973. 99 p.

Knygą po tragiškos Juozo Tininio žūties avarijoje parengė ir išleido Bernardas Brazdžionis. Parašė ir „Žodį skaitytojui“. Tininis, gabus vertėjas, poliglotas, visą gyvenimą siekė mokslo, rašė disertaciją apie Lukrecijaus kūrybos estetiką. „Laiškus Andromachai“ būtų galima vadinti svajonių romanu, tik apimtis apysakos. Veikėjas vardu Hektoras įsimyli Andromachą (abu vardai neįmanomi tarpukario Lietuvai, bet jie bandomi pagrįsti). Karas, emigracija: abu jaunuoliai atsiduria JAV, bet Andromacha užsidaro vienuolyne. Hektoras teberašo jai aklos meilės ir didelio ilgesio laiškus, juose pasakoja apie savo keliones. Teatre (be abejo, tai graikiška tragedija) susipažįsta su moterimi graikišku profiliu, be galo panašia į Andromachą. Toji prisistato kaip hetera. Be šio prozos kūrinio, knygelėje yra ir Tininio vertimų: Saint-Johno Perse'o, Rabindranatho Tagorės, Aldonos Gustas, Johanneso Bobrowskio, nemažai graikų poetų ir kt.

Nadas Rastenis. *Trijų rožių šventė*. Baltimore (Md.): N. Rastenis, 1955. 148 p.

Tokios keistenybės dar nebuvau skaičiusi. Eiliuota poema, matyt, su ambicija parašyti tautinį epą: joje veikia senieji lietuvių dievai, tokie kaip Perkūnas ar Akapirmas. Vaizduojami kunigaikščio Kęstučio valdymo laikai. Trys jaunos merginos, besimaudydamos jūroje, pakliūva į undinų rankas, yra surišamos ir pristatomos į jūrų dievo Bangpūčio dvarą. Bangpūtys norėtų jas visas tris iš karto vesti. Merginos, žinoma, nesutinka, todėl yra kalinamos. Meldžiasi dievams, Perkūnas pasigailėjęs jas išlaisvina: išmetamos į krantą toli nuo namų. Jas priglaudžia geri žmonės Ardėnai, neseniai palaidoję vienturtę dukrą; aprengia jos drabužiais, pamaitina, išleidžia namo. Šiaip ne taip pasiekusios namus, mergelės suvokia, kad yra įvykęs pokytis laike (niekas jų nebeprisimena), ir apsisprendžia tapti vaidilutėmis. Autorius pats ir iliustravęs. Toji dalis, kur mergaitės pusnuogės patenka į Ardėnų namus, visai smagi – priartėja prie Kosto Kubilinsko vaikiškų poemėlių sąmojo. Tik surimuota prasčiau.

Karolė Pažėraitė. *Anapilio papėdėje*. Romanas. Chicago: Lietuviškos knygos klubas, 1971. 286 p.

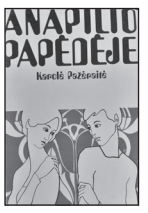

Karolė Pažėraitė geriausiai žinoma savo autobiografiniu romanu „Nusidėjėlė“ (1936). „Anapilio papėdėje“ kartoja kai kurias temas, pvz., vaizduojama emociškai šalta, nutolusi motina; į vyresnių veikėjų lūpas įpinami dzūkizmai. Veiksmas vyksta Marijampolėje, paauglės mergaitės mokosi „Žiburio“ gimnazijoje (1920–1921), palengva emancipuojasi, bet turi mesti mokslus ir dirbti, kad išmokslintų brolius. Rašyta išeivijai, justi Lietuvos romantizavimas „iš toli“. Suplakta daug dalykų: nuo pasakojimo apie pirmąją kilnią meilę ir jauno vaikino žūtį pereinama prie šeimos papročių verifikavimo; veikėjos atranda, kad galima pasipriešinti tėvų valiai ir atsisakyti tekėti už turtingo ūkininko. Nemažai dokumentinių detalių: įsimylėjėliai skaito vienas kitam Vinco Mykolaičio-Putino poeziją, pasakojami etnografiniai nutikimai, veikia mokytojas Motiejus Endziulaitis, kunigai Ignas Česaitis, Mykolas Krupavičius ir kt.

Karolė Pažėraitė. *Svetimi vėjai*. Romanas. Chicago: M. Morkūno spaustuvė, 1982. 199 p.

Romane vaizduojamas laikotarpis – nuo Lietuvos nepriklausomybės laikų iki dienų Vakarų Vokietijoje, Eichšteto-Rebdorfo stovykloje. Daug vertingų vaizdelių iš perkeltųjų buities, sąjungininkų amerikiečių įžengimo. Melodrama – jauna moteris Liūda, kurios sužadėtinis pateko į koncentracijos stovyklą, pabėga į Vokietiją su dukterėčia, kurios mama, tėtis ir brolis ištremti į Sibirą. Painoka, bet toji dukterėčia yra visai ne dukterėčia, o tikroji Liūdos duktė, tik pati to nežino – toks buvęs seserų susitarimas. Amerikoje esanti teta iš Sibiro gauna laišką, kad sesuo neteko vyro (atskirtas ir nežinia kur) ir ištekėjo už Badmirio. Detalė gan tikroviška, taip rašydavo laiškuose, tik klausimas, ar toks laiškas galėjo pasiekti JAV. Minimi Kazys Škirpa, Vydūnas, Brazdžionis, keli konkretūs kunigai. Romano pabaigoje atsiranda gerokai išsekęs pražuvėlis Liūdos sužadėtinis (vadinamas kacetu – tai reiškia konclagerininką) ir pora susituokia. Muilo operos intriga tikrai labai palaiko dėmesį, nors ir neatrodo tikroviškai.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

Miglės Anušauskaitės komiksas

Esė suderintam pianinui

Kas žino, kodėl mes veržiamės į keistas vietas, keliaujame į nežinomus kraštus – nepatogiais autobusais, lėtais traukiniais, „Ryanair“ lėktuvais? Kodėl einame į teatrą ir klausomės muzikos?

Yra klausimų be atsakymų, yra dalykų, kurie nepaklausiami, neuždaromi į kelis žodžius su klaustuku sakinio gale. Jie reikalauja pagarbos – prie jų galima prisiartinti tik kitaip: neiškrentant pro sietus su mažais sakiniais, neišsakant jų tiesmukai. Būsi atskirtas, atsijotas – Visatos aukso dulkių ieškotojų paverstas smėlio kalnu. Tiek kartų buvome iškritę – žmogaus proto kūrinija iškrinta, viltys ir jausmai, visa praeitis iškrinta į smėlio kalną, ateities lieptai ir rūkai.

Kas lieka? Fortepijono skambesys. Pačių pradžia – kurianti versmė, erdvės, kurių ilgimasi, apie kurias rašo Viktorija Daujotytė. Jų čia nėra. Jos atsiranda stebuklingai, amžinai gyvendamos, neišlikdamos net akimirkai.

Vilniuje, „Vagos“ knygyne, leidausi į įspūdingą, viliojančią kelionę, vartydamas lietuvių autorių knygas – kažko ieškodamas. Atsiverčiau Viktorijos Daujotytės knygą „Kalbėjimo(si) erčios“ – kažką išgirdau ir iš karto pasirinkau. Kodėl? Nežinau. Perskaitęs žinojau – tai buvo pradžios, erdvės, Niekio (Visko) skambesys, tvyrantis sakinių krūvose, kalnuose, lysvėse ir Arvydo Šliogerio laike sustabdytose metafizinėse *bulvėse* (p. 17).

Skyrelis „Slenkstis“ – tai, kas buvo Viktorijai Daujotytei svarbu. Svarbiau už viską – Arvydo Šliogerio desperatiškai rankose ištiestas Niekis – bulvė, jo lietuviškas Hamleto–Don Kichoto variantas. Šliogerio nuolankumas, pažeidžiamumas ir nusižeminimas kviečia mus eiti Niekio laukais. Minties nėra – yra tik jos atsiradimas. Išskirtinis įvykis – minties ir veiksmo pavyzdys lietuvių kultūroje.

Šliogeris fotografuodavo. Ar jis fotografavo Niekį? Jis buvo šerpas, vedęs mus į Niekio kambarį, į kurį nueiti reikia drąsos, nuolankumo ir lengvumo – kiekvienas gali įžengti. Įžengus, Niekis atsiras visuose grioviuose, baisiausiuose laužynuose, kalbos griuvėsiuose – švytėdamas ir nieko nesakydamas. Nepasakoma ir nepasidalijama. Tik nenusakomas egzistencijos kvapas, tyla, virpanti stiklinė vandens ant stalo. Įžengęs pritils ir nieko nepasakys.

Ar Šliogeris buvo jį sutikęs? Nežinau. Niekas nežinos – tik jis pats. Kiekvienas pats asmeniškai sutinka Niekį – versmę, pradžią. Tai be galo asmeniška. Yra link jo einančių – galbūt jį pamatė. Viktorija Daujotytė rašo apie „liepų gaudesį“ (p. 142), cituoja Vaidoto Daunio egzistencinius blyksnius. Ji kuria peizažą, rodo kambarius, veda mus per kalbą, literatūrą – už jos ribų. Jeigu kažkas yra – tai ten. Ten glūdi tai, kas nepamatuojama, nenufotografuojama – kaip elektronas. Kiekvienas prisilietimas bus dalinis, žmogaus atspindys – ne jis.

Ir kalba – tik atspindys. Viktorija Daujotytė tai aiškiai jaučia – todėl ji rašo šią knygą. Ji leidžiasi į sąmonės gelmes, į metafiziką, kuri gimdo žodžius, bet jais netampa. Ji kalba apie Rimvydo Stankevičiaus „kertinį skiemenį“ (p. 112), apie tai, kad „poezijoje yra daugiau, nei žino pats poetas“, apie žmogų, uždarytą į savo ribas, – apie dramą.

Ji kalba apie semiotinius modelius, kurie paliečia simbolių pradžios vaizdus – dar neįgarsintus, neišdidintus tiek, kad būtų atpažįstami. Jie yra, ir apie juos žinome mažiau nei apie sapnus. Nepamatomi, nesugaunami – jie patvirtina savo buvimą žmogaus vaizdų ir kūrinijos atsiradimu. Sukūrimu – iš Niekio, iš pradžios. Ta pradžia turi savyje visas būsimąsias taisykles ir tiesas. Ji gali išlikti tik būdama pradžia.

Poetai ir rašytojai eina į tą Niekio – pradžios kambarį. Bent pasibeldžia. Ir staiga skaitytojas pajunta – kažkas ten yra, kažkas vyksta, juda, gaudžia.

Ką kalba gali pasakyti apie žmogų? Nedaug. Ne daugiau nei kvantinė fizika apie elektroną. Fotografuoti – statiškas būsenas, savo atspindžius. Šliogeris ilgisi pradžios – Niekio, kurio nerado daiktuose ir žmonėse. Ar jis surado Niekį? Tik jis pats žino. Niekis būtų uždegęs Šliogerio daiktus šviesa. Pradžia pasirodo daiktuose, kai stebėtojas ją atranda savyje. Ne kaip fizikas – užfiksuotas elektronas nėra elektronas.

Mes neturime nieko daugiau, tik Pradžią savyje: atsirandančią ir gyvą. Kai Šliogeris ir Daujotytė atranda versmę, ji nušviečia daiktus, o kalba – kad ir kokia ji būtų – tampa nepasakoma tiesa. Nes kalba nėra pradžia; pradžia per kalbą regi.

Viktorija Daujotytė yra versmės, kalbos erdvės, literatūros atsiradimo liudininkė. Upė, kuria kalba teka. Erdvė, kurioje literatūra atsiranda, ir daiktai toje Pradžioje. Pasaulis – atsirandantis.

Šliogerio desperacija prieš metafizinį nušvitimą – bulvių laukas, aiškus iki vulgarumo, svetimas, – išmeta jį į Niekio kosmosą. Jis prisimena vaikystę, kai buvo sutikęs Niekį – topolių šlamesyje, motinos žingsniuose jis atsispindėjo. Ir nutrūko, kai nebuvo reginčio, nebuvo veidrodžio. Šliogeriui Niekis atsiranda atsispindėdamas kriokiančiose gatvėse, subirusiuose žodžiuose, spaudos klišėse – reikia tik regėtojo. Nesvarbu, ar bulvė, ar muzika prieš jį – abiejų nėra. Regėtojas regi jų atsiradimą. Daujotytė regi kūrybos atsiradimą.

Jeigu žodžiai, daiktai, mintys – tik nuotraukos nenufotografuojamo objekto, tai kas tuomet lieka? Tų nuotraukų byrėjimas. Vėjas, įrašytas į kadrų junginius. Judantis ir gyvas – tai, kas yra prieš atsiradimą. Šliogerio Niekis sujungia fragmentus į atsiradimą – nesikartojančią srovę, kūrybą. Yra tik amžinas virsmas, kurį poezija ir kūryba kartais atspindi.

Nori atrasti – turi prarasti. Viską.

Iškritę iš kosminės tvarkos. Kosminis buvimas yra tvarka – gamtos srautai, garsai ir spalvos yra tvarka. Grįžimas į tą tvarką išgrynina žmogų. Už kalbos, už žodžių, už supratimo slypi pusiausvyra, ritmas, grąžinantis sūpuokles į pradinį aukštį.

Daujotytė grįžta į Žemaitę – į pirmykštį nerimą, nesutalpinamą į gramatiką, į *logos*, kuris yra, bet netariamas. Jeigu atimsime iš Žemaitės XIX amžių, žemdirbišką gyvenimą, jo įvardijimą – kas liks? Garsas ir ritmas, pasakymo įtaiga (p. 21) – tai, kas neįvardijama, ūžia, verda, nenurimsta, prasiveržia į kalbos paviršių. Klausimas: „Kuo aš pavirtau?“ Turinys, suspaustas į statiškus pakartojimus, – dabartiniai gyvenimo štampai ir jų gramatikos. Nepageidauti jų, nenorėti – ir kartais jų nelieka, tik jaudulys: „pavojus prarasti save, savo savastį“ (p. 22), kuri negali išnykti. Tai, kas negali išnykti, – to čia nėra. Daujotytė per Žemaitę regi pradžią. Kriokliai nematomo vandens bėga, tyška.

Literatūra palieka ženklus – didžiausiame kalbos ir gamtos lauke. Refleksija yra antrinė – pratęsia erdvę, išplečia, padaro ją matomą. Atpažįstama Žemaitės modernybė: versmė čia pat, niekur nebuvo išėjusi. Mes – jos reliktas. Išraiškose jos nerasime. Žemaitė nepanaši į Žemaitę – ji nežinoma, ji yra. Neieškokite pavidaluose asmenų – jie yra, bet jų buvimas nepaliečiamas – jie neišreiškiami. Jie liejasi per tai, kas neišreiškiama.

Kultūra kaip metafizinis reiškinys. „Kūrybą reikia ištverti“, – rašo Daujotytė (p. 30). „Kas ištveria, tas ir rašytojas – taip, bet ir dar kažkas.“

Ji kalba apie Vaižganto ir Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės vidinę transcendenciją, „giliąją kultūrą“. „Iš to, kas čia pat, kas nepasiekiama“, jie iškyla kaip „laiko neapsemti gūbriai“ (p. 32, 33). Reikalingi kaip atskaitos taškai kultūros kūrinijoje – daugiau nieko nėra, tik erdvės tarp galaktikų.

Tai, kas yra – atsiranda, tampa sėklos gyvastimi, – išsprogsta visais pavidalais. Medis sėklos gyvastyje yra visais savo pavidalais. Medis gimsta ir miršta vienu metu.

Visų pastangų kulminacija yra „sukurti galintį sukurti“ (p. 37). Tai, kas jau atsiradę, įrašyta į akmenis ir mintis, visuomet lieka likimu. Tam, kas yra, teka, virsta, tampa, atsiranda, dėsniai nereikalingi. Daujotytės pasaulyje kalba nėra teiginiai, informacija, aprašymai. „Kalbos trūkumas rodosi kaip jausmo energijos trūkumas gyvenime“ – versmės, nepasakomos gelmės stygius. Daujotytė rašo apie kalbos naudojimą be priežasties – dainas kaime ir literatūrą. Ten kalba atsiranda.

Liepų gaudesys. Daujotytė kalba apie poetinio jausmo trūkumą, apie „gyvąją gyvastingumo prigimtį“ (p. 100), apie didžių metakalbos objektų stygių (p. 97). Kalba yra atspindys ją nešančių objektų ir visko, kas už jų. Ji pati savęs nemato – tik atsiranda. Niekur nėra žemėje namų – tik Niekis. Jis gyvas, juda, teka, plaukia. „Forma prasideda baigdamasi ir baigiasi prasidėdama, vadinasi, tik pulsuoja“ (p. 111).

„Kai visai nieko nebegalėsiu, ar priimsi mane šlavėju į „Regnum“?“ – klausia Šliogeris Vaidoto Daunio. „Poezija tėra kartais, pasirodydama ir iš savo latentinių būsenų išnirdama, nušvisdama“ (p. 133). Akmenys jaučia patys save, senovinis dainų pasaulis jaučia save. „Ir tokia begalinė rimtis“ (p. 141).

„Kiek kartų žiūrėjau į žydinčią liepą, kiek kartų klausiausi kosminio gausmo“ (p. 142). „Gal jau ir mažiau begirdžiu… bet liepos gaudesį girdžiu vis iš giliau“ (p. 142). „Skaitant tekstą, mus užvaldo suvokimas, kad susitinkame su tuo, kas tarsi glūdėjo mumyse“ (p. 192).

Niekio vandenynas. Sąmonė – Niekio dalelė žmoguje. Kalba be žodžių – atsiveria viskas, gyvastis raibuliuoja. Kuo mažiau nori, tuo daugiau turi; kuo mažiau sakai, tuo daugiau atsiveria.

„Vienintelė mąstymo perspektyva – nužengimas į pirminę esmę. Joje nėra nieko, ko gali nebūti“ (p. 218). Joje yra viskas, kas gali būti: sąmonė, buvimas, atsiradimas žmonėse, daiktuose, atomuose, planetose, žvaigždėse.

Tai, kas yra, – neaprašoma. Pasiekiama tik dalis, pasiekiama instrumento ribos.

Meno objektai tokie pat nepažinūs. Abstrakcija yra esančių formų šešėlis, kopija, ne originalas. Abstrakcija yra tobulas slydimas. Abstrakcija atspindi galimybę atsirasti tam, kame nėra klaidų. „Poetinis būdas – pirminis. Pirminiai žodžiai, jutimai, daiktai“ (p. 206). „Į bendraautorius gyvenimas priima tik kūrybingiausius“, – rašo Daujotytė (p. 207).

„Neatrastos atramos – poezija“, – rašo Hölderlinas (p. 218). Poezija – būsena prieš patyrimą, blyksnis prieš atsiradimą, kurio niekada nebuvo. „Viskas vyksta tarsi savaime“, – rašo Daujotytė (p. 220).

Esu sau nepažįstamas. Nauja vieta, naujas gyvenimas – tik taip esu. Niekis yra gyvas ir yra dabar. Visa kita – mirę žmogaus konstrukcijos, be gyvastingumo.

Pabaiga. Ant neįžvelgiamos sienos žmogus projektuoja tokį pat neįžvelgiamą save, pats tuo nebūdamas. Nutrauktos tezės, prieštaringos konstrukcijos, dėsniai – nieko apie sieną ir jį nepasako. Lieka tik ilgesys – besiskverbiantis iš Daujotytės ir Šliogerio tekstų. Niekio dalelė išjungia prožektorius ir galios neturinčius jų vaizdus. Ir kalba nebus reikalinga. Ji suderina žmogų kaip instrumentą, suderina fortepijoną. Ji žyra iš žmogaus – be priežasties.

– LIUDAS GIRAITIS –

Pradedantieji

JOKŪBAS BARISAS

•

aš neturiu darbo dienų
jos nuo savaitgalių skiriasi
tik autobuso tvarkaraščiu
pirmadieniais paakiai
padažyti vyno kartais
suglamžyti medžių lapai
primena apie tamsą
o plona membrana
vos virpa nuo
paskutinio šilto vėjo

•

kalbėjom apie knygas
sapaliones, kurias mėgstam
o kaip būtų puiku
vėl pasiklyst senamiestyje
ir sekundės daliai
suprast atsakymą

•

Aš gimiau 2025 metais
Šaltą gegužės dešimtą
Manyje pabudo saldi baimė
Ir naktys tapo bemiegės

Kalvarijose neliko nė vieno
Nenuspirto kankorėžio
Noriu pajusti *unio mistica*
Bet tam vis nėra laiko

Paskutinis svirplys tampa
Mano rudenine mantra
Užsimerkęs vėl tave matau
Netikra *unio mistica*

•

Šiltas brizas pučia į veidą
Siūlo patikėti meile
Tai neteisingas žodis
Jis daug reikalauja

Nukritę lapai sudūžta
Nespėju akimis susekti
Mielai parašyčiau laišką
Bet tu jo negausi

Kaip širšė ropoja šešiom
Man per koją ir negelia
Praeis savaitė kita
Ir man jau negelia

•

Nieko konkretaus
Bet ši rožinė idėja
Ji kristalizuojasi
Ir verčia išprotėti
Už kiekvieną NE
Išsibraižom ant kepenų X
O kai pasakys TAIP
Širdys bus išgydytos

Nelegalios kalėdinės dekoracijos

Romano ištrauka

Vykinto tėvas vadovavo tokiai įstaigai – ką ten vadovavo, iš esmės jis ir buvo visa įstaiga – „Naujo meno namams“; turėjo patalpas fantastiškai centrinėje Algirdo gatvėje, rudame Chruščiovo laikų name. Techniškai „Naujo meno namai“ skelbėsi esantys „galerija, meno erdvė, kūrybinių iniciatyvų centras“. Kadangi Vykintas turėjo raktą, užtrukę kokiam nors „Kably“ ar užsisėdėję baruose, mudu „Naujo meno namus“ naudodavome kaip nemokamą hostelį pačiame miesto centre. Už dviejų parodoms ir instaliacijoms skirtų pereinamų kambarių, kuriuos Vykinto tėvas skambiai vadino „mėlynąja ir baltąja salėmis“, patekdavai į biurą – mažesnį kambariuką, kur, be darbo stalo, kompiuterio, tuščio akvariumo ir ant plačios palangės užkelto kopijavimo aparato, buvo ir ruda ištiesiama sofa. Dieną ant jos kartais priguldavo Vykinto tėvas; naktimis – mudu.

Vieną itin vėlyvą vakarą, sakyčiau, lapkričio gale, mus, besiruošiančius miegoti, Vykinto tėvas ten užtiko. „Oi, čia jūs, galvojau, kad koks nors bomžas įsilaužė.“ Atvažiavo, nes pamiršo per USB prijungiamą CD skaitytuvą ar ką nors panašaus ir to daikto jam prireikė namie. Va, dabar ir latrą sūnų palaidūną parsiveš namo.

– O Džiugas?

– Pavešim ir Džiugą.

Susėdome į mašiną.

– Klausykit, jaunimas, „Naujo meno namai“ kiekvienais metais daro kalėdinę puošybą Literatų gatvei. Gal jūs norėtumėt padėt man sukabint dekoracijas šiemet?

Sutikome. Tada Vykinto tėvas pridūrė, kad yra pora niuansų. Žodžiu, seniau buvo tokia programa, sukurta specialiai projektui „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“ ir po to dėl kažkokio nesusipratimo gyvavusi dar keletą metų. Toj programoj dirbo toks Vykinto tėvo draugas, kuris kiekvienais metais už maždaug 10–15 tūkst. litų pasamdydavo „Naujo meno namus“, kad padarytų Literatų gatvei specialią kalėdinę puošybą. Bet dabar tą programą panaikino. Tai Vykinto tėvas patikimais kanalais kreipėsi į savivaldybę, ar jie nenorėtų išlaikyt tradicijos dėl Literatų gatvės puošybos. Ir ką savivaldybė – aišku, aišku! Nori ir dar kaip nori, labai dėkoja už idėją, jie būtinai padarys kònkursą dėl Literatų gatvės puošybos, „Naujo meno namai“ galės kartu su visais kitais, kas norės, pateikti paraišką. Ką – kònkursą? Kokį dar kònkursą? Tiek metų darėm be jokio kònkurso. „Ne, ne, ne, tada buvo speciali programa, o mes dabar tai negalim taip be kònkurso, nes, suprantat, nu, kodėl turėtumėt tą daryt jūs, o ne kas nors kitas? Bus kònkursas ir viskas.“ Tai aš jiems ir sakau – ne, nu, jūs nesuprantat, „Dantų rojus“ man jau sumokėjo, kad padaryčiau papuošimus su jų logotipu. Ten tokia šypsena ir ten tokių prikabinta visokių žvaigždučių, bumbuliukų. Tai jie ir pradėjo: „Oi, ne, ne, ne, čiagi baisiai neestetiška, ir išvis jums tada jau reikia kreiptis į reklamos skyrių, nes čia reklama, o kodėl ten turėtų kaboti jūsų reklama, o ne kieno nors kito.“ Ir panašiai. Nu, ir ką. Padarė jie tą kònkursą. Aš į jį neaplikavau ir išvis niekas neaplikavo. Buvo nulis paraiškų. Tai dabar idėja tokia – kurią nors dieną nuvaryt į Literatų gatvę ir pačiam sukabint tas dekoracijas su „Dantų rojaus“ logotipais. Tai jei mes padėtume, tai tas, aišku, irgi nebūtų, taip sakant, visai už dyką. Ir reiks „Dantų rojui“ pasakyt, ką reikia papirkt iš savivaldybės, kad jie tų dekoracijų nenukabintų.

Dekoracijos buvo iš žalia ir raudona guma aptrauktų pailgų vielų, iš kurių buvo išlankstytos „Dantų rojaus“ logotipo šypsenos, lyg ant pilvo pargriuvusios D. Po jomis, pririšti ant plono valo, kabojo arba vyšniniai bumbulai, arba blizgios balkšvos plastmasės snaigės. Viskas buvo sudėta į dėžes „Naujo meno namų“ autobusiuke. „Kabliai likę nuo užužpernai, – pasakė Vykinto tėvas. – Tai čia nėra problemos. Jūsų darbas bus palaikyt kopėčias ir paduot man daiktus nuo apačios.“ Įkėlėme į bagažinę ir kopėčias.

– O kam šitie? – paklausė Vykintas, rodydamas į juodos plastmasės kibiriuką, cemento pusmaišį, butelį vandens ir kelias statybines menteles.

– Pamatysi, pamatysi! – linksmai atsakė tėvas.

Prisiparkavome pačioje Literatų gatvės apačioje, prie „Saint Germain“ restorano. Vykinto tėvas davė mums geltonai žalias atšvaitines liemenes, jas užsimetėme ant paltų. „Jeigu netyčia koks mentas pradės kabinėtis, tai jūs minat iš čia von, o aš lieku aiškintis, aišku?“

Aš laikiau į sieną atremtas kopėčias. Vykintas savo tėvui padavinėjo daiktus. Iš pradžių trijose vietose tarp kablių ištempėme po storesnį valą. Tada reikėjo sukabinti papuošimus. Paaiškėjo, kad valo neišeina pasiekti, nes statant sulankstomas kopėčias sulenktas perpus (λ forma) trūksta aukščio, o ištiesti per visą ilgį, kaip darėme tvirtindami valus, negalime, nes nėra sienos, į kurią jas būtų galima atremti. Vykinto tėvas truputį papukšėjo, pavaikščiojo pirmyn atgal ir pasakė: „Gerai, nuimam tuos valus, užmetam ant jų žąislus ir iš naujo užkelsim iškart su viskuo.“

Mums ant valų bekabinant papuošimus, nuo Literatų gatvės viršaus nusileido du policininkai. Nutilome, susikaupėme, palaukėme, kol jie praėjo. Vienas kitam tyliai šyptelėjome.

Kai žaisliukai kabojo virš gatvės, nuėjome kopėčių susidėti atgal į autobusiuką. Vykinto tėtis pakėlė cemento maišelį, su vandeniu šiek tiek užmaišė kibire. Tada į rankas paėmė kibiriuką, menteles ir juodą drobinį maišelį, kurio iki tol, matyt, nepastebėjau. „Pamatysit, pamatysit.“ Priešais „Saint Germain“ priklaupė ant grindinio, pradėjo kaišioti tarp trinkelių mentelę, tada išjudino porą trinkelių, vieną išėmė, į tą vietą įkrėtė truputį cemento, iš drobinio maišelio išsitraukė kažkokį baltą daiktą, maždaug telpantį vienoje rankoje. Paaiškėjo – naują grindinio trinkelę. Ten, kur buvo vieną išėmęs, įstatė savąją. Pasilenkiau pažiūrėti. Ant naujos, baltos trinkelės buvo juodomis raidėmis užrašyta: „DANTŲ ROJUS“, žemiau – „Odontologijos klinika 2014“ ir kampe – mažiukas „Dantų rojaus“ logotipas.

– Viskas, – pasakė Vykinto tėvas. – Minam von iš čia kuo greičiau.

[...]

Romantiškai snyguriavo. Suirzęs, nusivylęs, norėjau išvengti atsitiktinio susitikimo su Senuoju Profesoriumi; todėl eidamas link Katedros pasukau pro Literatų gatvę. Kažkokie darbininkai nuiminėjo mūsų nelegalias kalėdines dekoracijas. Nuliūdau, aišku.

Bet vėliau, artėjant pavasariui, išsilydžius grūsto sniego, druskos ir smėlio tyrei, pamačiau, kad plytelės jie nepastebėjo. Ji taip ten ir liko. Mane apėmė komiškai triumfališkas „sistema įveikta“ jausmas.

– AUGMINAS PETRONIS –

Romano rašymą finansuoja Lietuvos kultūros taryba

Orkestrui diriguoja vėjas

Stiprus vienos krypties šiaurės vėjas apsiaučia smiltelėmis švilpiančią pajūrio šerdį. Vėjui pakeitus kryptį smuiko stygos gula tarp baltų kopų, ištrupa mikrokvarco harmonijomis. Trankūs bangų dūžiai atakuoja krantą daugiabriaune mušamųjų jūra. Tamsa iš gelmių išplukdo varinius trimitus, iečių smaigalius, nutaikytus į Kuržemės žemių gabalus, išplukdo ietininkus, kilnojančius ir nešiojančius tas žemes iš vienos vietos į kitą.

Koja užkliudau dirigento lazdą, pušies šaką parudavusiais spygliais.

– Grįžk į pradžią! – skanduoja vėjas.

Senovinių žemių vardai niūniuoja dainingą sutartinę: Bandava, Ceklis, Duvzarė, Mėguva, Piemarė, Pilsotas, Vanema, Ventava. Mintyse prisijungiu: „Kuržemė. Kuržemė. Kur žemė?“

Kas mano proproseneliai, žaidę Kuržemės žemių piklbolą, vėjų nešti lig Afrikos, grojant jūros audrų, žvangančių ginklų, pušų spyglių šnabždesio orkestrui?

Veriasi medinės meniškai drožinėtos Liepojos durys, kaip dainuojantys paveikslai. Jų tiek daug. Skambesys skirtingas. Kaip natos miesto šaligatviuose, kaip Liepojos muzikantės išugdytų šimtų auklėtinių muzikavimai, palikti Latvijos kultūros kanono slenksčiuose.

•

„Kur tu teci, kur tu teci, gailīti mans? / Kur tu teci, kur tu teci, gailīti mans? / No rītiņa agrumā, no rītiņa agrumā?“ – dainuoja prosenelė Elžbieta rinkdama žoleles muziejaus pievoje. Virtuvėje virš koklinio pečiaus iškabinėti vaistažolių ryšeliai. Miškais ir pievomis kvepiančių arbatų garai akimirkai nustelbia kuklaus būsto kvapą. Daug vaistažolių prosenelė parduoda turguje, parsineštas kapeikas užriša drobiniame maišelyje. Rudeniop niaukiantis saulei prosenelė grįžta su elementoriumi „Saulīte“. Vakarais mokausi latviškų raidžių, dėlioju skiemenis. Man sekasi, nes knygoje vaizdingi paveikslėliai, o prosenelė gera mokytoja.

Dienomis, kai tėvai išvyksta į darbą, prosenelė eina į liuteronų bažnyčią, o babytė į Šv. Petro ir Pauliaus katedrą, aš ir kaimynų vaikai pasijuntame žemės šeimininkais. Kaip grėsmingos ordos puolame po kiemą vaikštinėjančias vištas, už lenciūgo tampome žolę rupšnojančią ožką, gaudome katinų uodegas. Mumyse vešintis praėjusio karo įskiepis išsiveržia agresija prieš gyvūnus. Užgautos laidomų akmenų, kudakuoja vištos, mekena ožka, kniaukia už uodegos pagautas Rainis. Supratingai vengiame gyvūnų valdovų – išdidžiai žingsniuojančio gaidžio kraujo spalvos skiautere ir atokiau trepsinčio į vežimą įkinkyto didžiulio bėro arklio.

– Vilius atein! – rikteli kaimynų Alvydukas.

Triukšmą nutraukia tylos pauzė, pasitikdama į kiemą žengiantį vyrą. Įsiaudrinę, prakaituoti padaužos, mes priekabiai stebime į juodus ilgus batus sukištas galifė kelnes, skylėtą vatynkę, plaukų šiaudus dengiančią nudrengtą kepurę.

Pirmas atsipeikėja Vladukas:

– Vilius durnius! Vilius durnius!

Vyras nekreipia dėmesio, žingsniuoja prie rąstų krūvos lydimas purvinų piktų pyplių šūksnių.

– Durnius durnius! – sutartinai sukiojame smilius prie smilkinio.

Vilius tyli. Babytė aiškina, kad jis nebylys ir ne viso proto. Bet mums vienodai. Vilius durnelis, neturi namų, vaikšto pas žmones už pavalgymą pjaudamas malkas. Tiesa, kartais nutinka keistų dalykų. Vieną kitą vėlyvą vakarą nugirstu prosenelę tyliai kalbant vokiškai ir latviškai su tamsiu šešėliu, panašiu į Vilių. Bet prosenelė aiškina, kad sapnuoju arba man vaidenas.

Dar keisčiau, kad šeimos suaugusieji nedrausdavo vaikams patyčių iš vargšo žmogaus, o užklydusiam milicininkui patvirtindavo:

– Durnelis.

Vilius patraukia grubiai sukaltą medinį ožį į pjuvenomis padengtą aikštelę, uždeda ant jo rąstą, tada beldžia į virtuvės langą. Į kiemą neskubėdamas ateina senelis. Vaikų armija nurimsta. Kariūnai su baiminga pagarba stebi žilą žemo ūgio vyrą. Senelis ima pjūklo rankeną, kitapus ožio kitą rankeną laiko Vilius. Linksėdami vyrai trauko pjūklą pirmyn atgal, dantyti ašmenys skverbiasi į rąsto žievę. Džyru džyru lyg nesuderinto smuiko garsai. Senelio pirštai, laikantys pjūklo rankeną, trumpi ir drūti, o Viliaus ilgi ir laibi. Pjūklo dantys vis gilyn gilyn. Viliaus veidu varva prakaitas.

Monotoniška pjūklo muzika raminamai veikia kiemo gyvūniją. Pabrukusios uodegas ant rąstų krūvos snaudžia kačių šeimynos. Paskui pasipūtusį gaidį klusniai sekioja baltos vištos. Vaikų kariauna privengdama senelio atsitraukia. Slogus nuobodulys keičia audringą kiemo judesį. Dėmesį patraukia visų užmirštas bėris. Ilgos arklio kojos sulig mano ūgiu. Prieinu, arklys nulenkia galvą, atsargiai glostau rudą kailį stebima didžiulių akių rausvais obuoliais. Arklys dar labiau nulenkia galvą. Įsidrąsinu paliesti baltą jo nosį. Staiga arklys išsižioja atverdamas didžiulius nasrus su pageltusiais dantimis, nusižvengia ir mano rankelė su visa alkūne atsiduria jo nasruose. Ant rankos jaučiu arklio dantis ir vos pajėgiu išrėkti:

– Gelbėkit!

Keliais šuoliais, rodos, nesiekdamas žemės prilekia Vilius, apkabina arklio snukį su praryta iki alkūnės mano ranka ir judindamas lūpas į to žmogėdros ausį šnabžda begarsius burtažodžius. Dantytos replės lėtai atlaisvina mano ranką ir Vilius staigiai ją ištraukia iš grėsmingų žabtų. Vyras paplekšnoja arklį, nuveda mane prie suoliuko, pasemia iš šulinio vandens.

Kitą rytą pavyzdingai sėdžiu ant rąsto ir garsiai skaitinėju „Saulītę“. Nepajuntu, kaip šalia atsiranda Vilius. Išvargę karžygiai tikriausiai dar miega ir nesigirdi įprasto pasveikinimo „durnius“. Parodau Viliui, kad prisėstų šalia manęs, verčiu elementorių po lapą, garsiai skiemenuoju latviškus žodžius. Vyras susidomėjęs žiūri. Jo žvilgsnis pasikeičia. Jaučiu, kad tai ne tas Vilius, o kažkoks kitas nesuprantamas žmogus. Pamatęs knygoje smuiko paveikslėlį, Vilius ranka sustabdo lapą. Pirštai ant „Saulītės“ smuiko ploni, ilgi,

Amerikietiška svajonė (2)

Niurzgu sau po nosimi, kad šalta ir tamsu, ir kad nežinia kur dingsta laikas, ir kad kelnių klešnę įmerkiau į balą, ir kad lyja. Vaje vaje... Žiūriu į savo atspindį, važiuodama troleibusu. Žaviuosi tais juodais paakiais nuo miego ir vitamino D trūkumo. Norisi šilumos ir saulės. Tada mintimis vis dažniau nusikeliu į laukinius kraštus su uolėtomis kalvomis ir nesibaigiančiais dykynių plotais...

Problemos dėl pilietybės

– Tai gerumo tavo tatuiruotės, eina sau... – su pasigėrėjimu mane sustabdo vienas padavėjas prie kavinės durų. Tuo metu aš nieko nenutuokdama ėjau pro šalį, gėrėdamasi San Antonijaus kanalais.

– Ačiū, – nutraukiu ir ruošiuosi eiti toliau.

– Ypač ta pana ant peties. Ir šitas, – rodo man į šlaunį, ant kurios puikuojasi Arlekinas, įsikandęs cigaretę. – Aš irgi noriu kuo daugiau tokių, tik čia baisiai brangu.

– Aha...

– O iš kur tu?

– Iš Europos, – šįkart jau esu gudresnė, neapsisunkinu konkrečiau aiškinti apie Lietuvą, nes žinau, kad daugeliu atvejų tai beprasmiška.

– Oi, aš taip noriu į Europą, į Italiją, į Prancūziją (*žinoma, kad į Italiją ir Prancūziją, pagalvoju*), tik kad baisiai brangu. O iš kur iš Europos?

– Iš Lietuvos.

Klaustukas akyse.

– Gerai, pamėginsiu paaiškinti. Dabar įsivaizduok Europos žemėlapį. Žinai, kur Lenkija?

– Jo.

– Virš Lenkijos yra Baltijos šalys, ten yra Lietuva.

– Tai kad ten Čekija.

Mano žandikaulis atvimpa.

– Ten Lietuva.

– Ne, ten Čekija.

Tą akimirką suprantu, kad į JAV įžengiau su Lietuvos Respublikos pasu, o iš JAV išeisiu jau kaip Čekijos Respublikos pilietė.

Kelelis tolimas, kelelis artimas

Likus kelioms dienoms iki skrydžio, mano draugai amerikiečiai mane įspėja, kad važinėti gali būti tikras pragaras. „Eikit, – numojau ranka. – Kelyje visada smagu.“ Pradėjusi keliauti, supratau, kad tikrai ne visada.

– Nori nuvažiuoti iki Teksaso pakraščio, iki Hjustono? – klausia mano bendrakeleivis.

– Aišku, kad noriu.

– Bet nusiteik, važiuosim dvylika valandų.

Europoje buvau pripratusi, kad keliauti mašina smagu: nuolat keičiasi reljefas, žmonės, pastatai, pro langus seki slenkančius vaizdus nuo mažo miestelio iki sostinės. Pasirodo, JAV, bent jau pietinėje dalyje, viskas truputėlį kitaip. Pirmas tris valandas važiuoti išties smagu, netyla kalbos ir diskusijos, ties trečia valanda kalbos pasibaigia. Ties šešta valanda baigiasi ir grojaraštis, todėl spėliojama, ko klausyti toliau. Ties dešimta valanda tiek vairuotojas, tiek keleiviai pradeda po truputį snūduriuoti. Turbūt būtent dėl šios priežasties juodos padangų žymės ant kelio veda tiesiai į laukus, į pakraščius, į priešpriešinio eismo juostas.

•

Eina trečia valanda per vieną iš mūsų kelionių po Naująją Meksiką. Liko dar keturios valandos važiavimo. Mirštame iš nuobodulio, nes dvi valandas žiūrime į kelią ir pievą. Daugiau nieko nėra: nei karvytės, nei medelio, nei degalinės, net debesėlio danguje. Tik kelias ir pieva.

– ŽIŪRĖK, TOLUMOJ KARVUTĖS.

– KARVUTĖS.

Tai sukelia tyrą džiaugsmą. Per dvi valandas keliavimo pirmą kartą pamatyta gyvybė. Tuomet kelionė tęsiasi dar dvi, tačiau jau be papildomų gyvybės ženklų.

•

Važiuodami per dykynę pamatome iškabą su nuoroda į vietinės šeimos rančą. Paskutinį miestą matėme prieš pusantros valandos, likusias dvi taip pat neišvysime jokių gyvybės ženklų.

– O kaip jie apsiperka? – paklausiu. – Dvi valandas važiuoja į parduotuvę, o tuomet dvi valandas atgal? Juk čia nė menkiausios gyvybės aplinkui nesimato.

Abu gūžtelime pečiais ir keliaujame toliau.

Army Dreamers

Sustoju prie televizoriaus ekrano oro uoste. Jame slenka skaidrės su jaunų vyrų portretais. Kurį laiką bandau atspėti, kas per reklama, kol įžvelgiu tipažą – visi su uniformomis šalia lėktuvų. Kilsteliu antakį ir pasuku akis į šoną. Šalia pamatau lentelę, kuri pažymi, jog matau galvas paguldžiusius karo veteranus.

•

Įvažiuojame į miestą. Lėtai riedame gatvės žibintų alėja. Prie kiekvieno prikabinta po besišypsančio jaunuolio nuotrauką su gimimo ir mirties data. Dar viena vieta mieste pagerbti tuos, kurie kovojo už jūrų marių vykusiuose karuose.

•

Susitinkame viename iš Vilniaus barų. Du amerikiečiai NATO kariai sėdi prie baro ir tyliai kalbasi (kas amerikiečiams nėra dažnas dalykas). Bare esame keturiese. Pakviečia mus išgerti. Ir su tuo vienu pakvietimu prisėsti ir išgerti prasideda dvejus su puse metų trunkanti istorija. Aukštesnis geria ir šypsosi. Aš vis žvilgteliu į jį, bet nusuku veidą į kur kas šnekesnį kolegą. Tylenis prisipažįsta, kad jam patikau, praėjus jau kuriam laikui po susitikimo.

Greitai pastebiu, kad jis niekada nemiega ar nusnūsta vos porą valandų. Skundžiasi, kad per parą ilgiausiai išmiegoti gali tris valandas.

– Bet kodėl? – klausiu.

– Sapnai, – nedaugžodžiauja. Vėliau tampa aišku, kokie sapnai.

Pasakoja, kad buvo misijose per Artimųjų Rytų konfliktus.

– Ar žudei?

– Negaliu atsakyti.

Galiausiai pusmečiui dingsta. Laukiu. Rašau laiškus. Kiekvieną šeštadienio rytą išsiunčiu po laišką neegzistuojančiai paskyrai. Grįžta. Dar viena misija, jis negali egzistuoti jokiuose socialiniuose tinkluose, negali parodyti, jog kada nors egzistavo.

Grįžęs iš misijos nusprendžia nutraukti visus ryšius su manimi. Prabėga metai ir vieną vasaros dieną sulaukiu netikėtos žinutės. Sako, kad nepamiršo, tą laiką gydėsi. Grįžęs iš misijos norėjo pasitraukti iš gyvenimo. Kentėjo nuo priklausomybių. Dabar susitvarkė, bando grįžti į studijas ir gyventi kuo normalesnį gyvenimą be karo. Vis dar miega po tris valandas per parą.

Remiantis *Defense Casualty Analysis System* pateiktais duomenimis, iki 2022-ųjų per metus JAV karių mirčių skaičius svyruodavo tarp 800 ir 1 000. Savo pačių inicijuotų mirčių skaičius išliko apie 300–400.

Sakale, lėk

Neslėpsiu, turiu didelę skrydžių ir lėktuvų baimę, todėl iki šiol man yra paslaptis, kaip sugebėjau vienui viena nusikapstyti iki JAV ir dar iš jų sugrįžti. Bet štai keletas širdžiai mielų prisiminimų.

•

Skrydis iš Šveicarijos į JAV atidėtas apie keturias valandas. Įlipus į lėktuvą ir atsisėdus pilotas praneša:

– Nebuvome įsitikinę, ar dėl gedimo lėktuvas bus pajėgus skristi, bet po detalios apžiūros atrodo, kad viskas bus gerai.

Aš tuo metu įsirėžiu į seno lėktuvo kėdę ir giliai įkvepiu. Manęs laukia ilgos dvylika valandų. Turėsiu pakankamai laiko prisiminti savo gyvenimą, jei netyčia nukristume.

•

Ruošiuosi vietiniam skrydžiui iš Naujosios Meksikos į Koloradą. Ramiai laukiu Albukerkės oro uoste, ir prieš skrydį pranešama:

– Lėktuvo į Denverį keleiviai, prašome tualetu pasinaudoti prieš skrydį, kadangi numatomos itin sudėtingos oro sąlygos, gali būti, kad negalėsite pakilti iš savo vietų.

Tuo metu man kyla tam tikrų emocinių iššūkių. Koridoriuje rėkiu telefonu savo draugui tiesiai į ausį, kad greičiausiai mirsiu ir jis manęs nepamatys. Šiaip ne taip įlipusi į lėktuvą išgirstu džiugų piloto balsą:

– Na, šis skrydis bus tikras iššūkis, hahaha, – savo prakalbą užbaigia skambiu amerikietišku juoku.

Tuo metu aš jau sėdžiu įsikibusi į kėdę taip, kad per lėktuvo katastrofą išlėkčiau kartu su ja. Tą akimirką joks chirurgas nebūtų pajėgęs manęs atskirti nuo mano sosto. Šalia atsisėda vyriškis ir išsitraukia knygą. Perskaitau, kas parašyta viršelyje – „Biblija“. Susilaikau nuo prašymo pradėti skaityti garsiai, bet prasidedant turbulencijai vis užmesdavau akį, kad turėčiau ką pasakyti Dievui, jei tektų su juo susitikti pirma laiko.

Žiūriu į savo šlapią kelnių klešnę ir mąstau, ar tikrai nereikėjo man įsigyti gerų kaubojiškų aulinių. Ant kabyklos dulka kaubojiška skrybėlė, parišta dailiu kaspinu, – su ja blaškiausi nuo saulės išdegintų dykynių iki mano mylimiausios Lietuvos. Rūsčioje artėjančios žiemos tamsoje susisupu į antklodę, bet mintimis klajoju po nesuvaldomus Laukinius Vakarus.

– AGNĖ ZĖRINGYTĖ –

Autorės nuotrauka

---

bet pajuodę, žaizdoti, aplūžusiais nagais. Atrodo, priklydęs lietaus lašas tirpdo Viliaus rankos purvą. Jis atsistodamas nusisuka ir lėtai sliūkina prie medinio ožio.

Vakarais mėgstu paslapčia prislinkti paklausyti suaugusiųjų kalbų: „Iš kur jam paimti tuos dokumentus? Ar durniems reikia dokumentų? Ar gali išvežti į Siberiją? O jei sušaudytų? Laimė, kad iš Kuršo išplaukė...“

Suprantu, kad kalbama apie Vilių. Baisiausia, kad jį gali sušaudyti. Ar Vilius žino? Mano vaikiškoj galvoj apsiverčia mintys, kad Vilius ne durnius, kad jį nori sušaudyti tikrais šautuvais. Naktį negaliu užmigti galvodama, kaip pasakyti Viliui apie baisų jam gresiantį pavojų.

Kitą dieną Vilius nepasirodo. Nesirodo visą savaitę. Nervingai trypčioja kanopom arklys, kurį baugiai apeinu kaip tiksinčią karo bombą. Kylantys rudenio vėjai nešioja pjuvenas. Ilgėjant vakarams įkyriai zyzia elektros laidai – pertemptos smuiko stygos.

Klausiu babytės:

– Kur Vilius?

– Kažkur dirba. Gal į kaimą išėjo, – glosto man galvą.

– Ar pas mus dar ateis?

– Nežinau, vaikeli. Durnelis jis. Apsaugok, Viešpatie, – žegnojasi babytė.

Klausiu prosenelės:

– Kur Vilius?

„Kur tu teci, kur tu teci?“ – užtraukia žiūrėdama į šiaurę.

•

Kuržemė traukia kaip magnetas. Kur mano žemė?

Ant jūros kranto, kur orkestrui diriguoja vėjas, Vėjų viešbutyje, atveriamų drožinėtų durų Vėjų skersvėjuose jaučiuosi sugrįžusi į namus.

– ERLA –

PAULS BANKOVSKIS

Sūriai

Paulas Bankovskis (1973–2020) – daug knygų išleidęs rašytojas, vienas savičiausių šiuolaikinės latvių prozos balsų, nepelnytai menkai aktualizuotas Lietuvoje. Baltistas Vigmantas Butkus tarp dešimties latviškų knygų, kurias žūtbūt turėtume išsiversti į lietuvių kalbą, nurodo ir vieną Bankovskio romaną. Bankovskio vardas „Šiaurės Atėnų“ skaitytojams pažįstamas iš fragmentais verstų Andros Neiburgos dienoraščių, kuriuose jis figūruoja kaip jos gyvenimo draugas, kasdienybės ir kūrybos palydovas.

Bankovskio prozoje dominuoja siekis perprasti socialinius ir politinius procesus. Apsakymų knyga „Mokykla“ (*Skola*, 2006) atveria vėlyvojo sovietmečio Latvijos jaunimo kasdienybę, mokyklines meiles ir traumas. Čia geriamas pilstukas, prekiaujama namudiniu būdu įrašytomis kasetėmis, „tūsinamasi plotuose“. Tačiau po šiuo paviršiniu pramoginiu turiniu slypi ir socialinės įtampos, paauglio kompleksai, bręstančio žmogaus psichologija. Lietuvių publikai ši atmosfera primins Rimanto Kmitos „Pietinia kronikas“. Abu autoriai užčiuopia panašų laikmečio pulsą.

Apsakyme *Sieri* Bankovskis sužaidžia analogija *sieri – krievi* („sūriai – rusai“), parodydamas, kaip paaugliškoje sąmonėje formuojasi priešiškumas rusams, dar neišmanant didžiosios politikos.

Kvaili sūriai, užmušti juos reikėtų. Ne, užmušti būtų per maža. Net nežinau, kaip čia išėjo. Blyn, ir kodėl aš jiems paklusau. Kodėl ėjau kartu. Nu tai aišku, kodėl. Todėl, kad buvau vienas. O ką aš vienas jiems galėjau padaryti? Jakobas ir Rudis jau buvo išėję. Debilai sūriai. Kvaila diena, idiotizmas, pati šūdiniausia diena per visą mano gyvenimą. Reikėtų nešiotis kokį ginklą, gal peilį, tada aš jiems parodyčiau.

Nors ne, kam tas peilis, niekada nežinai, kaip stipriai gali kam nors netyčia įdurti, peiliu gali ir nudurti, peilį iš tavęs gali atimti. Ir patį nudurti. Peilis yra baisiai pavojingas. Gali atsidurti kalėjime. O į kalėjimą tu nenori. Kalėjime tave viens du padarys gaidžiu. Ir primuš. Ten irgi pilna sūrių. Ne, peilio nereikia. Aš mamai pažadėjau, kad kalėjime nieku gyvu nesėdėsiu. Niekada. O pats sau pažadėjau – ir į armiją neisiu. Niekada. Tada jau geriau numirti. Bet ginklo reikia. Gal kokio smogiamojo. Kurį galima sugniaužti saujoj, kad smūgis išeitų stipresnis. Kad būtų galima sudaužyti tuos sūrius. Kad neatsitiktų taip, kaip šiandien, kvailystė, kvailystė, kvailystė.

O diena prasidėjo taip fainai. Tiksliau, popietė. Iš ryto dar reikėjo į mokyklą. Į paskutines pamokas nėjom, nusprendėm nusimuilinti. Be to, buvo likus tik sūrių kalba pas Čemodaną, ką ten naujo sužinosi. Ir išvis, kas gali išsėdėti klasėje tokiu oru. Praeitą savaitę buvo fainai, atsinešėm pas Čemodaną alučio. Pamoka prabėgo nejučiom, nes kuris nors vis išsiprašydavom nusičiurkšt.

Šiandien jau per pirmą pamoką, organinę chemiją, sugalvojom, kad važiuosim pas Raitį. Raitis – toks bachūras Salaspily, visi iš jo perka kasetes. Jis pats nuolat važinėja į Vokietiją ir parsiveža kompaktų. Juos perrašo. Vieną dieną susitikom prie didžiojo laikrodžio, prasegė krepšį – pilnas kompaktų. Ką tik grįžęs. Kelis ištraukė ir parodė – dar niekad nebuvau matęs, kaip tie kompaktai atrodo, tik fotkėse. Sudėti į tokias peršviečiamas dėžutes. Bandžiau vieną atidaryti, bet nepavyko. Raitis paėmė, čik čik ir yra. Viduj diskas ir knygelė. O aš ir to nemokėjau išimti. Vėl Raitis paėmė. Čik čik ir rankoj.

Kartais matydavau Raitį ant moco. Jis niekada nedėvi šalmo, sėda ir važiuoja. Gana dažnai jį galima sutikti restorane „Rostokas“. Ten visada pietauja. Taip Jakobas sakė. Žodžiu, sugalvojom važiuoti pas jį. Prieš tai užeiti pas Jakobą. O prieš einant – „Dzirnavnieko“ bromoj nusipirkti šnapso. Galėjom dar įmaišyti spirito, bet man po praeito karto atšoko noras. Rudis skiesdamas pataupė vandenį, išėjo žiauriai stiprus, toks stiprus, kad vos porą kartų gurkštelėjus atšipo dantys. Aišku, galėjom ir parduotuvėj nusipirkti didelį „Rasputiną“, pinigų turėjom (nors ne, pinigų turėjo tik Rudis), bet nuo „Rasputino“ nekokie prisiminimai Jakobui – jo teigimu, „Rasputinas“ sukelia atminties praradimą. Konkrečiai. Tipo, būna tokių momentų, kai jis išvis nebeprisimena, kas iš tikro vyko.

Tai va, susimokėjom, ir senis iš kiaurymės sienoj ištraukė du butelius, tokius visai paprastus butelius – ne tuos ilgais kakliukais, o trumpais, visai kaip tie, į kuriuos pilsto alų, limonadą ar actą, tik šviesaus stiklo. Tačiau ant jų buvo „Stoličnajos“ etiketės, ir kamščiai užsukti kaip pridera – tie pilstuko gamintojai jau buvo įvaldę viską iki paskutinės smulkmenos. Buteliai mano tašėj barškėjo, taip juokingai, džiaugsmingai barškėjo, ir man atrodė, kad girdi visi praeiviai, visi, stovintys troleibusų ar autobusų arba tramvajų stotelėse ir laukiantys.

Pas Jakobą vieną iškart atkimšom. Jakobas turėjo šaltienos ir krienų. Taip skanu viskas, mama pati paruošė. Gėrėm šnapsą, užkandom šaltiena. Dėl šnapso, net jei tai buvo pilstukas, nejautėm jokios dvejonės, jokios kaltės. Jakobas šiek tiek pagrojo gitara, jis groja elektrine gitara, ir dėl to aš jam pavydžiu. Aš tai nė velnio nemoku. Užtat turiu kedus, tikrus, akinamai baltus, su žaliu užrašu „Puma“ ant šonų. Pirkti valiutinėj parduotuvėj, mama gavo palikimą, kai mirė diedukas iš Švedijos. Elektrinė gitara man atrodo truputį grėsmingai – sunkus mechanizmas, elektrinis įtaisas, o vis dėlto skamba. Neįtikėtina, ar ne?

Kai butelis ištuštėjo, patraukėm į stotį. Šilta, gera, galva taip maloniai apdujusi. Bilietų, rodos, nepirkom. Ne, nepirkom. Tiesiog važiavom. Pofig. Električka visai tuščia. Jei neskaičiuosim poros senukų ir senučių, kurie į mus visą laiką spoksojo. Bet mes nekreipėm dėmesio. Juokinga. Kontrolė neatėjo. Nepamenu, apie ką mes ten kalbėjom, bet buvo baisiai linksma.

Jakobas turbūt jau buvo pas jį lankęsis, pas tą Raitį. Žinojo kelią. Mes dar ne. Raitis gyveno viename iš naujųjų daugiabučių. Pirmame aukšte. O gal antrame. Aišku, mūsų nelaukė. Iš kurgi jis galėjo žinoti? Pamatė, kai atidarė duris. Tikrai neatrodė nudžiugęs, nedėvėjo nei savo stilingosios odinės striukės, nei džinsų, buvo apsimovęs apsmukusias treningines kelnes, o basas kojas įsispyręs į šlepetes. Užeikit, pasakė. Namuose buvo ir jo žmona. Blyn, ji tai išvis piktai stebeilijo ir negalėjo suprasti, kas mes tokie ir ko mums čia reikia. Girdėjosi, kad kitame kambaryje yra vaikų. O Raičio butas paprastutis. Kilimas, foteliai, tamsi sekcija palei visą sieną. Sekcijos lentynoje keli „Majak“ magai ir kompaktų grotuvas. Visa krūva kompaktų ir kasečių.

Sėskit, Raitis pasakė. Mes atsisėdom. Nepamenu, ką ten kalbėjom. Daugiausia kalbėjo Jakobas. Ko gero, Raitis jam buvo pažadėjęs kažką įrašyti, bet dar nespėjo. Juk negalėjo žinoti, kad mes atvažiuosim, ne jo kaltė. Žodžiu, nieko gero neišėjo. Raitis parodė porą naujų kompaktų. Ir viskas.

Tai mes jau važiuosim, pasakėm. Ir išėjom. Raitis tikriausiai džiaugėsi, kad išsinešdinam.

Į traukinį pavėlavom, kito reikėjo laukti gana ilgai. Sėdėjom čia pat, ant perono krašto, ir žvengėm iš panų ir kitų praeivių. Jakobas surūkė paskutinę cigaretę. Bet šiaip buvo šilta ir gera. Taip grįžom į Rygą.

Dar traukiny Rudolfas prisiminė, kad šiandien Majos vardadienis. Einam pas Mają, pasakė. Ir mes nuėjom. Tik prieš tai dar užsukom pas Jakobą, paėmėm likusį šnapsą.

Maja gyvena čia pat. Ten jau buvo pilna svečių. Mūsiškių ir nepažįstamų, bet ne kažin ką jie ten gėrė. Bent jau šnapso tai neturėjo. Virtuvėj virė kažkokį kvailą karštą vyną. Mes toliau gėrėm šnapsą. Nors buvo ir šampano. Keli netgi šoko. Kur dingo Jakobas, neprisimenu, gali būti, kad ir aš jau pradėjau atsijunginėti.

Rudolfas įėjo į Majos babos kambarį ir privėmė ant grindų. Pas juos ten visur parketas. Gerai, kad babos nebuvo namie. Paskambinau savo merginai, nu, Ilzei, man patinka galvoti, kad ji mano mergina, bet ji pasakė, kad neateis. Tipo, aš girtas. Aš visai nebuvau girtas, faktiškai buvau beveik blaivas, todėl mane tai užgavo. Net labai užgavo. Apskritai galima sakyti, kad dieną sugadino būtent ta akimirka. Kai ji ėmė ir man taip pasakė. Kodėl jai reikėjo taip sakyti? Nežinau. Jei ji nebūtų taip pasakiusi ir atėjusi, viskas, absoliučiai viskas būtų visai kitaip. Bet aš pasiunčiau ją šikt, būtent taip, tegul ji valina šikt. Ji numetė ragelį, nieko neatsakė. Ir tai buvo dar kvailiau. Aš jos vietoj būčiau atsikirtęs. Esi pimpalas su ausim ar kažką iš tos operos. O argi nesu? Tikrų tikriausias pimpalas su ausim.

Nu jo, o paskui greitai išėjau. Ką man ten daugiau veikti? Jakobo nebėr, Rudolfas nuėjo miegoti, ką man ten vienam veikti? Patraukiau namo.

O tada ir pasirodė tie sūriai. Pačiam miesto centre. Nu beveik. Prie uniko. Pirmiausia apsimetė, kad nori susiveikti cigarečių. Cizų turi, paklausė. Sakau, neturiu. Ir tikrai neturėjau, visos baigėsi dar električkoj, kai rūkėm tambūre. Bet jie iškart išryškino, kad aš latvis. Matai, su kokiais baltais bateliais vaikšto, sako. Aš ramiai. Noriu eiti, bet jie stojo skersai kelio. Eini su mumis, sako. O ką aš galėjau padaryti? Kur, klausiu. Pamatysi, sako. Čia pat, netoli, sako. Taip mes įėjom į gretimą kiemą prie šiukšliadėžių. Kvailystė. Nusimauk, paliepė. Ką, nesuprantu. Batelius, sako. Aukis. Ir staigiai. O ką aš – ar aš, blyn, galėjau nesiaut? Tiek ir tiek apie tokius atvejus esu prisiklausęs. Visai neseniai, šią žiemą, vienam seniui nuvilko ir žieminę striukę, nu, Aliaskos tipo striukę, ir džinsus, tikrus džinsus, ne kažkokias piramides, ir aulinius batus. Tas dar bandė priešintis ir gavo taip, kad mažai nepasirodė. Mėnesį pragulėjo Stradiniuose.

Nieko kito man neliko. O jie tik žvengia. Debilai supisti sūriai. Paėmė mano kedus, o vietoj jų paliko savuosius – kažkokius purvinus ir suplyšusius. Juk neturėjau kitos išeities. Kažkaip iki namų reikėjo parsigauti. Vos neapsivėmiau audamasis tuos dvokiančius sūrių kedus. Būtų buvę Jakobas ir Rudis, mes jiems dar būtume parodę. Kvailystė. Bet jie buvo trise, aš vienas kaip pirštas, ką gi galėjau padaryti.

●

Namo jis grįžta vėlai. Tėvai jau miega. Įsėlina į butą tyliai, taip, kad jų nepažadintų, kad jie nepastebėtų, jog jis gėrė. Ir prarado naujus kedus. Užsirakina vonios kambaryje. Nors purvinieji batai gerokai nudėvėti ir net skylės šviečia, vis tiek nelengva juos sukarpyti. Net didelėm žirklėm, net peiliu. Į klozetą kartu su paskutinėm batų atplaišom įmeta savo purvinas kojines ir apšlapina, tada ima kruopščiai muilu trinti rankas. Jis jau beveik išsiblaivęs ir laužo galvą, ką ryt iš ryto, tai yra šiandien iš ryto, nes jau gerokai po vidurnakčio, ką gi pasakyti mamai ir tėvui. Dėl tų kedų. Nieko tinkamo į galvą nešauna. Tik smaugia karti nuoskauda ir pyktis. Pyktis ant savęs paties, ant merginos, ant viso pasaulio, ant šitos sušiktos dienos.

Kvaili sūriai, kvaili sūriai, kartoja ir darkart nuleidžia vandenį. Bet sukarpyti batai ir kojinės turbūt užkimšo vamzdį. Klozetas prisipildo iki viršaus.

Vertė Laura Sakalauskaitė

JAMES WRIGHT

► Atkelta iš p. 9

Saguaro kaktusui dykumoje lyjant

Nė nenutuokiau, kad nykštukinė pelėda
Įsismelkė į tave nakties
Slaptoje.

Aš išplėšiau save iš daugelio apgailėtinų vietų
Amerikoje, kurios vidudienį
Atrodė iškilios ir įsižaliavusios.
Norėčiau būti liaunas dirvinės bėgūnės
Šešėlis, norėčiau būt doras
Mylimasis raibažvynės barškuolės
Ir tarantulo ašara.

Nė nenumaniau, kad tu šitoks aukštas
Ir skaisčiaspalvis mėnesiui šviečiant.

Aš troškau gamyklose
Ir nepakenčiau nežmoniškų sausmečių,
Todėl išėjau.

Tu buvai prieangio
Manyje
Šešėlis.

Aš niekada pro tas duris neįžengiau,
Bet nykštukinės pelėdos veidas
Glūdi manyje.

Saguarai,
Tu nesi vienas iš dievų.
Žalios tavo rankos nusileidžia ir apglėbia mane.
Aš – nykštukinės pelėdos šešėlis, slaptasis
Tavo šeimynykštis.

[1977]

Arklio Dovydo, surupšnojusio vieną mano eilėraštį, atminimui

[1971]

Vertė Andrius Patiomkinas

Vertimą finansuoja Lietuvos kultūros taryba

Pradedu mokytis vakarinėje mokykloje Vilniuje

Teta Stasė su visa didžiule šeimyna Panevėžyje labai vargo, dažnai išvis nebūdavo ko valgyti. Vėlyvą rudenį gavau dėdės Leono laišką, kviečiantį atvykti gyventi pas juos. Labai gaila buvo palikti savo gražiąją mokyklą, drauges, mylimus mokytojus. Tačiau tetulė Stasė pradėjo kalbėti, kad važiuočiau į Vilnių, nes pas ją didžiausias skurdas ir alkanos dienos. Parašiau laišką Vitalei, klausdama, ką daryti. Ir ji patarė kraustytis į Vilnių. Tad 1950 metų žiemą, susidėjusi savo drabužėlius, išvykau. Nuvykusi sužinojau, kad Vilniuje nėra nė vienos vidurinės mokyklos, kur būtų mokoma prancūzų kalbos. Tad dėdė su dėdiene pasakė, kad man teks lankyti vakarinę mokyklą. Ką bedarysi, sutikau. Daug vėliau sužinojau, kad 7-ojoje vidurinėje mokykloje buvo dėstoma prancūzų kalba, bet aš turėjau visą dieną prižiūrėti mažąją Zitą – tam buvau pakviesta. Būtų pikta, jei nebūtų liūdna. Daug metų dėl to jaučiau nuoskaudą, būtų buvę daug sąžiningiau, jei man iš karto būtų pasakę teisybę.

Vilniuje pradžia buvo sunki. Iš nepaprastai gražios mergaičių gimnazijos teko persikelti į Vilniaus centre, apšiurusiame kieme, esančią Darbo jaunimo vakarinę mokyklą. Jos mokiniai buvo įvairūs darbininkai, kai kurie jų pagyvenę. Mano suolo draugė buvo tokia suvargusi moteris, kuri vakarais po darbo, palikusi mažą dukrelę kaimynams, stengėsi baigti vidurinę mokyklą. Įprasti naujoje mokykloje buvo gana sunku, visi čia buvo svetimi, neturėjau jokių draugių. Vakarais pamokos baigdavosi dešimtą valandą, bijodavau eiti namo – gatvės buvo tokios svetimos, tamsios, tuščios. Ypač nejauku būdavo ties Vilnelės tiltu. Sluškų rūmuose Kosciuškos gatvėje dar veikė kalėjimas, šalia kurio gatvėje dieną naktį stovėdavo kareivis su šautuvu. Todėl, kai pasiekdavau tą vietą, jau nebebijodavau. Tačiau slinko dienos, ir aš įpratau tiek Vilniuje, tiek naujoje mokykloje. Mokytis iš pradžių beveik nereikėjo, palyginti su mano naujais klasės draugais, buvau labai toli pažengusi. Mokytojai neatsidžiaugė nauja mokine, mane praminė Žibuokle. Vieną sekmadienio rytą į namus atėjo klasės auklėtoja – dėdė Leonas vėliau vis pasakojo, kaip ji gyrė Jūratę, jos išsilavinimą, darbštumą. Vilniaus vakarinėje mokykloje praleidau dvejus su puse metų – ją baigiau 1954 metais aukso medaliu (tik Švietimo ministerija šį medalį pakeitė į sidabro, nes tik toks mokyklai buvo skirtas).

Dėdienė su dėde skiriasi

Jau pusmetis gyvenau Vilniuje, Kosciuškos gatvės namo pusrūsyje pas dėdę Leoną ir Pranciškę. Dienomis prižiūrėjau Zitą, vakarais mokiausi vidurinėje mokykloje. Dėdė Leonas gyveno gana linksmai, neretai „dingdavo“ keletui dienų, pranešdamas, kad vyksta į Kauną, į tekstilės fabriką atlikti revizijos. Pranciška viską suprasdavo, žinodavo, kad dėdė su kompanija smagiai leidžia laiką, bet neturėdavo ką daryti. Tai kartodavosi gana dažnai. Vieną kartą Pranciška nusprendė dėdę pagąsdinti. Rytą, išeidama į darbą, man pasakė, kad šį vakarą namo negrįš, o nakvos pas bičiulę. Paprašė dėdei Leonui to nesakyti, kad jis visą vakarą lauktų jos grįžtančios, nežinotų, kur ji.

Buvo pašėlusiai ilga diena, į mokyklą eiti negalėjau, nes ir vakare turėjau prižiūrėti mažąją Zitą (jai buvo treji metai). Jau vakarėjo, o dėdė Leonas namie nesirodė. Pasistačiau Zitą ant tvoros prie gatvės ir ėmiau laukti dėdės. Deja, visai sutemo, o dėdės nebuvo. Telefono tuomet neturėjom. Buvo labai neramu, aš gi didelė bailė, o lieku naktį visame didžiuliame name viena su mažyle. Paguldžiau Zitą į lovelę ir pradėjau sekti ilgiausią pasaką, kad tik ji neužsnūstų. Deja, po gero pusvalandžio Zitos akutės ėmė merktis ir kaip aš besistengiau ją sudominti, ji saldžiai užmigo. O dėdė Leonas taip ir negrįžo. Bijojau labai labai. Užgesinau šviesą ir sėdėjau klausydama, ar nelenda „plėšikai“, iki tol, kol pradėjo švisti. Tik tada atsiguliau. Rytą pasirodė Pranciška, kur dėdė – buvo neaišku. Pranciška man pranešė, kad ji pavargo, nebenori toliau gyventi su tokiu netikėliu, todėl nusprendė skirtis. Jau ir kambarį susirado. Ji, aišku, neabejojanti, kad aš liksiu gyventi su ja ir Zita.

Kai Pranciška išėjo į darbą, pasiėmiau Zitą ir nukeliavau į Telefonų stotį centre. Ten užsisakiau skambutį Vitalei. Laukti teko gana ilgai, pagaliau sujungė su Klaipėda ir išgirdau Vitalės balsą. „Vitaliuk, patark, ką man daryti. Pranciška su dėde Leonu skiriasi ir sako, kad aš turiu likti gyventi su ja.“ Vitalė labai nustebo. Ji pasakė, kad aš net nesvarsčiusi turiu likti gyventi su dėde Leonu ir Algiu (jis tada mokėsi technikume ir gyveno kartu), juk jie – mano artimi giminės, o Pranciška – svetima. Nusiraminusi grįžau namo, pasiryžusi pranešti Pranciškai savo sprendimą. Bet to nebereikėjo, namie vėl klestėjo taika ir ramybė, Pranciška ir Leonas eilinį kartą susitaikė. Ką gi – iki kito karto...

Vykstu į močiutės laidotuves

Jau gyvenau Vilniuje pas dėdę Leoną, dienomis prižiūrėjau mažą Zitą, virdavau pietus. Vieną dieną dėdei paskambino tetulė Stasė ir pranešė, kad mirė jos mamytė, o mano močiutė Kazimiera Semoškaitė-Semoškienė. Ji vargšelė jau dveji metai negalėjo vaikščioti, gulėjo lovoje. Prieš porą metų močiutė išėjo Panevėžyje į kiemą, paslydo ir susilaužė šlaunikaulį. Tada ją ligoninėje operavo, bet operacija nepasisekė, ji nebegalėjo vaikščioti ir visą laiką gulėjo. Gerai, kad sveikas ir stiprus buvo senelis Stanislovas Semoška, kuris ją su meile prižiūrėjo. O dabar aš vykstu į jos laidotuves. Pranciška pasakė, kad į Panevėžį važiuoja Dailės kombinato, kur ji dirbo buhaltere, sunkvežimis ir mane nuveš. Šalia vairuotojo sėdėjo kažkoks darbuotojas, jis man užleido vietą, o pats įlipo į kėbulą. Kai niekas iš namiškių nebematė, jis sustabdė mašiną, liepė man lipti į kėbulą, o pats atsisėdo kabinoje. Jaučiausi labai nuskriausta, be to, buvo baisingai šalta, o mano paltelis – plonut plonutėlis (neturėjau jokio žieminio palto, pirmąjį nupirko mamytė tik grįžusi iš lagerio ir kaip nekaltai nukentėjusi gavusi kompensaciją). Išvykstant iš Vilniaus Pranciška nurodė, kad po laidotuvių nuvykčiau pas Norą (ji dirbo Palėvenės spirito varyklos agronome) ir iš netoli esančio Subačiaus turgaus nupirkčiau sviesto. Nežinojau, kur ta Palėvenė, tik įsivaizdavau, kad iš Panevėžio reikia keliauti link Kupiškio. Ką gi, reikia, tad teks vykti ir surasti ne tik Norą, bet ir sviesto.

Palaidojom močiutę Panevėžio kapinėse, pasėdėjom, prisiminėm, kokia gera ji buvo mums visiems. Kai iš lagerio grįžo mamytė, ji močiutę perlaidojo – nuvežė į jos mylimų Paliepių kapines (ten jau buvo močiutės sūnelio Vladuko, kuris mirė mažas, kapas). Po laidotuvių tetulė Stasė apžiūrėjo mane ir susirūpino, kad man jau seniai būtinas liemenukas. Tuomet jo nupirkti niekur nebuvo galima gauti. Tetulė rado seno juodo pamušalo gabalą ir pasiuvo man dailų bei patogų liemenuką, jį dar ilgai dėvėjau. Prisimenu tetulę Stasę su meile ir pagarba ne tik už tą mano pirmąjį liemenuką, bet už visą jos gerumą ir rūpestį. Kažin, ar tada tinkamai padėkojau – vis ta jaunystė.

Kitą dieną atsisveikinusi su namiškiais susiruošiau keliauti į Palėvenę pas Norą to nelaimingo sviesto. Labai ilgai stovėjau ant kelio, vedančio Kupiškio link, vis stabdžiau sunkvežimius, bet nė vienas nevažiavo man reikiama kryptimi. Pagaliau, jau temstant, atsirado reikiamas sunkvežimis. Jau visai sutemus pasiekėm Palėvenę. Padėkojusi gerajam vairuotojui (jis net pinigų neėmė), ėmiau ieškoti spirito varyklos. Pasirodo, ji ir jos darbuotojų butai buvo sename apleistame dvaro pastate. Čia, tokiame drėgname kambaryje išpuvusiomis grindimis, ir radau Norą. Ji labai apsidžiaugė ir nusprendė, kad rytojaus dieną jos bičiulis Vincas savo vairuojamu sunkvežimiu (jis dirbo spirito varyklos vairuotoju) nuveš mudvi į Subačiaus turgų. Netrukus prisistatė ir Vincas – toks stotingas vyras su nedideliais ūsiukais. Man buvo labai įdomu – Vincas visą laiką kuteno Norą, glostė ją, o ji patenkinta kvatojo.

Sekmadienį nuvykau į Subačiaus turgų, bet jame buvo tik pora bobučių su keliais gabaliukais parūdijusių lašinių. Sviesto negavau. Vakare mane Nora ir Vincas įsodino į traukinį. Reikėjo keliauti visą naktį, tad įsispraudusi į vagono kamputį prasnaudžiau. Daugiau Vinco nebesutikau. Kai apie šį Noros romaną sužinojo Pranciška (apie jį papasakojo pati Nora), pakėlė didžiulį triukšmą. Jos liepiamas dėdė Leonas rado Norai darbą Vilniuje, ir ji apsigyveno kartu tame pusrūsyje Kosciuškos gatvėje. Aš net turėjau su ja miegoti kartu ant vienos sofos. Vargšas Vincas dar ilgai rašė laiškus, bet Pranciška tvirtai laikė Norą, vis aiškino, kokia ji su tokiu bemoksliu vairuotoju būtų nelaiminga. O gal kaip tik atvirkščiai. Kaip ir įprasta, ji būtų turėjusi savo šeimą, namus, vaikiukų. O tai dažnai ir yra laimė.

1955 metų žiema – pirmoji kelionė į Jančius

Jau studijavau universiteto pirmame kurse ir buvau ištekėjusi. Kokia kvailutė – man 18 metų, ką tik išsprūdau iš Pranciškos virtuvės ir vėl stojau prie bendrabučio viryklės. Buvau baisinga kvailiukė, prisiskaičiusi sentimentalių knygų apie amžiną meilę. O čia vyresnis ir toks protingas (taip atrodė) vyriškis su didžiule madinga skrybėle nusiveda į teatrą (pirmą kartą gyvenime patekau į operos teatrą), restoraną, parlydi namolio. Dėdė Leonas baisingai pyko, jis iš visos širdies norėjo, kad aš, tokia gabi ir protinga (jo nuomone), baigčiau mokslus, siekčiau karjeros. Dažnai jis man sakydavo, kad aš privalau tapti garsia mokslininke, profesore. Pranciška su Nora buvo kitokios nuomonės, jų norai buvo kitokie – brolis Vytas turėjo vesti turtingą damą, o ne pliką plikutėlę mergaitę, Zitos auklę ir tarnaitę.

Apsigyvenom bendrabutyje, iš pradžių aš su dar trimis studentėmis, Vytas – su Teisės fakulteto studentu. Tik po ilgų prašymų, bėgiojimo pas fakulteto ir universiteto valdžią gavau atskirą kambariuką. Buvo sunku sudurti galą su galu, gavom tik menkutes stipendijas. Taip varganai tuomet gyveno daugelis studentų. Dažniausias patiekalas – ant primuso bendrabučio virtuvėje keptos bulvės.

Atėjo 1955 metų žiema, pirmosios mūsų studentų atostogos. Nutarėm vykti į Jančius, reikėjo susipažinti su Vyto mamute ir tėtuku. Tėvukai buvo malonūs, bet, kaip ir visi suvalkiečiai, santūrūs ir nešnekūs.

Vieną šaltą vasario rytmetį, atėjusi į vadinamąją stubą, radau nepažįstamą vyriškį. Jis buvo itin dailaus, išraiškingo veido, garbanotais juodais plaukais, itin ypatingos buvo jo akys – ryškiai ryškiai mėlynos. Paaiškėjo, kad tai kaimynas, buvęs stambaus ūkio šeimininkas Tamas (tikriausiai jo vardas buvo Tomas) Guoga, ką tik grįžęs iš Sibiro, kur jis su šeima buvo ištremtas. Neseniai buvo miręs Stalinas ir iš Sibiro pradėjo grįžti suvargę, bet likę gyvi mūsų žmonės. Supratau, kad Tamas atėjo prašyti kaimynų kuo nors – javais ar bulvėmis – sušelpti, nes rado išplėštus namus ir atimtą ūkį. Tą dieną ypač pajutau tą tikrąjį Užnemunės, arba Suvalkijos, žmonių gyvenimo supratimą, jų uždarą būdą. Ir mamutė, ir tėtukas, ir Vytas sėdėjo ir ilgiausiai tylėjo. Tik po gero pusvalandžio tėtukas atsikėlė ir nusivedė Tamą į klėtį. Man buvo labai gaila Tamo, jaučiausi, lyg būčiau kalta, bet niekuo negalėjau padėti – buvau čia tik viešnia. Pagalvojau, kad jei pas mano senelius Paliepiuose būtų atėjęs su prašymu iš Sibiro grįžęs kaimynas, ant stalo tuoj garuotų arbata, močiutė pripjaustytų skilandžio, senelis atsineštų savo mažutį grafiną ir prasidėtų nesibaigiantys pasakojimai... Ten visi būdavo vaišinami, kalbinami ir globojami. Prisimenu, kaip senelis karo metais, kai Lietuvoje šeimininkavo vokiečiai, iš Kėdainių karo belaisvių stovyklos parsivežė rusą belaisvį Vasilijų. Šis buvo nepaprastai suvargęs, apiplyšęs, nušalusiomis kojomis. Pas senelius jis atsigavo, pasitaisė, pasveiko (močiutė tepė jo kojas savo pasigamintu tepalu), pasidarė lyg ir savas, padėjo seneliui dirbti laukuose. Kai artėjo frontas ir rusų kariuomenė, seneliai pabėgo iš Paliepių, nes žinojo, kad būtų tuoj išvežti. Vasilijus sulaukė rusų ir buvo išsiųstas į frontą. Prieš išvykdamas jis apsilankė senelių sodyboje. Neradęs šeimininkų, jis reikalavo pasakyti, kas drįso skųsti Semoškas, žadėjo tuos skundikus sušaudyti, nes pats fronte vis tiek žus. Matyt, jis tikrai iš fronto negrįžo, nes daugiau apie jį nieko nebuvo girdėti.

Neseniai perskaičiau rūsčią Arvydo Šlepiko knygą „Mano vardas – Marytė“ apie vadinamuosius vilko vaikus – Rytprūsių našlaičius, kurie gelbėdamiesi nuo bado, šalčio ir žiaurių rusų kareivių eidavo per užšalusį Nemuną į Suvalkiją. Graudi pokario Prūsija, sutrypta, išprievartauta, sušaudyta. Vos persikėlus per Nemuną kabojo plakatas: „Vojin Krasnoi Armiji! Pered toboi logovo fašistkogo zveria“ („Raudonosios armijos kary! Priešais tave – fašistinio žvėries irštva“). Tą šaltą ir siaubingą pokario žiemą, nykos metą Rytprūsių vaikai Lietuvoje ieškojo prieglobsčio ir duonos. Tačiau labai dažnai jie rasdavo užsklęstas duris, užkeltus vartus, mažai kas jiems pagelbėdavo, juos priglobdavo. Vis tas uždaras suvalkiečių gyvenimo būdas, labai dažnai ir šykštumas tikriausiai lėmė tokią jų elgseną, kurią man sunku suprasti. Vytas taip pat pasakojo, kad tais metais iš pušyno vis išeidavo moteris su vaikeliu ir žiūrėdavo į sodybą. Ir niekas nenunešė jai ir jos vaikui puodelio pieno nei duonos riekės. Tai Suvalkija su savo gyvensenos supratimu. Ir negali jos smerkti.

– JŪRATĖ TAMULAITIENĖ –

Hamamas

Tąkart paskui mane į vakarą vilkosi sunki diena, tad hamamas buvo bene vienintelė priemonė, kaip nugalėti nuovargį. Mėgdavau atsigulti ant nugaros, paskui apsiversti ant pilvo. Jausti, kaip šveičiamojo kremo grūdeliai, įsiterpiantys tarp mano kūno ir jos rankų, įrėžia savo trajektoriją odos paviršiuje. Įsivaizduodavau juos, pasklidusius po kūną kaip žvaigždės danguje. Ir šios žvaigždės, paklusdamos jos rankoms, krisdavo tarsi kometos, nurėždamos dangaus skliautą. Paskui ilgai uostydavau muilu kvepiančią odą, glostydavau pašvelnėjusius plaukus. Po pirties labiau sau patikdavau.

Taigi, atėjau ir tąkart. Kometos krito, grūdeliai maloniai braižė odą. Nušveitusi su alijošiumi kvepiančiu kremu ji, gėlelė, mane užklojo rankšluosčiu ir kažką sušnabždėjusi išėjo. Pagulėti ant šilto gulto buvo itin malonu. Beveik užsnūdau. Pabudau tik tada, kai pajutau aštrų dūrį kojoje. Pašokau. Prie čiurnos tarsi botago rėžiais smelkėsi skausmas.

Kas čia dabar?!!

Sugriebiau drabužius ir išbėgau. Ir tik namie pamačiau, kad ant kojos atsivėręs krešuliuotos žaizdos kvadratas – tarsi juodas šachmatų lentos langelis.

Visą savaitę ten nėjau. Žaizda gijo gerai. Užsitraukė balkšva odelė. Vis svarsčiau ir jau beveik įtikinau save, kad koją nusibrozdinau. Juk hamamas šiek tiek svaigina ir visaip jame nutinka. Net prisiminiau, kad turiu kažin kelintos eilės tetą, kuri užsnūdo pirty ir nusikočiojo iš pat viršaus. Gal net kažką susilaužė? Menties kaulą ar šlaunikaulį? Gal čia toks paveldimumas – susižeisti pirtyje? Be to, turiu grąžinti rankšluostį, kurį praėjusį kartą be paklausimo išsinešiau.

Kita vertus, o jei tai ji? Ji? Mano gėlelė? Nejau tai jos rankų darbas? Šis klausimas mane kankino kur kas labiau. Kodėl būtų norėjusi atplėšt mano odos gabalėlį? Iš meilės ar neapykantos? Gal geriau, jei iš meilės, bet ar turėčiau leisti, kad man luptų odą net ir dėl šios priežasties? Ir dar: o jei čia tik pradžia, jei kitą kartą peilis ners giliau ir pervers Achilo sausgyslę? Pilvą? Širdį? Galų gale, kaip man praustis? Nerimavau.

Vakar nebeištvėriau. Buvo praėjusios aštuonios dienos, tad čiupau krepšį ir išėjau. Grįžau namo, laimė, ne su perpjautu Achilu, tačiau dar vienas langelis su kraujo krešuliais prisišliejo prie to, kuris jau buvo užsitraukęs plona odele. Viskas pasikartojo. Ji švelniai pamasažavo pečius, saldžiai iškvėpė man į ausį ir išėjo. Vos pradėjau snūduriuoti, kažkas lyg skalpeliu mostelėjo. Tik šį kartą jau susipratau iš karto apžiūrėti žaizdą, apsirengti ir kiek galima oriau nešlubuojant išeit namo. Tačiau naktį nebegalėjau miegoti, o kai mane vos kelioms minutėms įveikė miegas, susapnavau, kad kažkas man išpjovė inkstą. Atsibudau nuo savo šauksmo ir kaimyno beldimo į duris.

– Sapnavau košmarą, – pro plyšelį prasunkiau.

Vos užtrenkiau kaimynui prieš nosį duris, pasikėliau marškinius ir ėmiau žiūrinėti, ar nėra randų ant pilvo ar ant nugaros. Kol kas, atrodė, visi organai vietoj, jokių įsiveržimų į savo kūną nepastebėjau.

Kitą dieną vos besulaukiau vakaro. Nedvejojau ir nesvarsčiau. Pasiėmiau krepšį ir, kiek leido skaudama koja, pasileidau bėgti. Į hamamą.

Gabijos Kopūstaitės piešinys

Kaimynė

Mano kaimynė mėgsta dainuoti. Kalėdinių hitų sezonas prasideda rugsėjo mėnesį, kai ji grįžta iš atostogų. Jau spalio vidury mane ima pykinti nuo ABBA. „Happy New Year, Happy New Year!!!“ Ji dainuoja, o mano smegenys traukiasi iki trijų žodžių – trijų kaip žaibas veriančių pykčio blyksnių, jie sminga į kūną, pulsas kilnojasi jų ritmu. Jos balsas veržiasi pro rozetes, į bendrą ventiliaciją išvestą gartraukį, klimpsta sienose ir kelia kaip juodi debesys sunkias mintis apie kapitalinį buto remontą. Su rimtu garso izoliacijos sluoksniu.

Iš pradžių maniau, kad ji trokšta pasirodyti, gal per mano pažintis (dirbu televizijoje) patekti į kokį nors TV šou, bet galiausiai nusprendžiau nebespėlioti. Tiesiog pralaukiu sunkųjį sezoną. O paskui ateina pavasaris.

Ir šiandien ji dainuoja. Jau balandis, tad ir repertuaras atsinaujino. Adelė, Sia, būtų visai nieko. Toks man patinkantis popsas. Kartais pasvarstau, kad gal kada nors ją ir pakviesiu į TV konkursą. Bet dar negaliu atleisti už kalėdinį sezoną. Tad pasilenkiu per balkoną, pažiūriu, kur ji, ir einu plauti grindų. Ji plauna langus, aš grindis. Jaučiuosi solidari, seseriška. Ir vis klausausi. Lengva, plasnojančia širdimi. Jos balsas sustiprėja ar nutolsta. Pagal jos nutolstantį ar priartėjantį balsą žinau, kur ji. Dar kartą pasilenkiu. Ji plauna su muilais, putos bėga per stiklą. Aš dar pašveičiu grindis, išskalauju ir išgręžiu skudurą. Pajuodusio vandens paviršiuje plūduriuoja pamuilių burbuliukai, sumirkę dulkių gniutulai ir net keletas pageltusių spyglių, dar užsilikusių nuo Kalėdų eglutės. Mano kaimynė gremžia kažkokias dėmes, bet pagaliau ima į rankas švarų skudurą ir nuo viršaus pradeda blizginti balkono duris ir grindis siekiančius langus. Ji dirba pasistiepusi, matau, kaip po aptemptais marškinėliais juda jos pečių raumenys. Paskui pritupia, lenkiasi, galiausiai brūkšteli per grindis.

Žinau, kad tai – paskutinis akordas.

Kai ji pakyla ir atsiremia į balkono turėklą, kaip kiekvieną pavasarį kliūsteliu pamazgų kibirą. Kad kliūtų ir jai, bet dar labiau – tiems išblizgintiems langams.

Netrukus išgirstu, kaip isteriškai zvimbia durų skambutis. Bet manęs nėra namie. Sėdžiu prie praverto balkono. Prie durų girdžiu keiksmus, bet jie nutolsta. Dabar galėsiu mėgautis tyla. Iki naujo Kalėdų sezono.

– RIMA MALICKAITĖ –

n...u...o...g...i...r...d...o...s

Džiaugiuosi, kad ištekėjau į marias.
Ignė Zarambaitė, rašytoja

Gal esu šokinėjęs ir su dviem skersiniais.
Gintas Kavoliūnas, fotografas

Gyvenau prieš man pabundant.
Rimvydas Pupelis, dailininkas

Kur daug kilmininkų, ten mažai naudininkų.
Ričardas Šileika, nuogirdininkas

„Baubą“ buvo daręs Rusijoj.
Arturas Bukauskas, režisierius

Nesąmonės, užtat jos ir žiūrisi.
Vytautas Butvilas-Mažylis, dykinėtojas

Vilnelė niekur neskuba, tik aš.
Milda Paukštė, menininkė

To dar nebuvo, kad valgyčiau tortą su zyle.
Vitalija Maksvytė, poetė ir mindfulness *praktikė*

Kas daugiau šneka, tas ir pasako.
Linas Daugėla, poetas

Visada gali išprotėti labiau.
Marius Povilas Elijas Martynenko, poetas

Aš pamažu pamažu išsiknisiu.
Aistė Kisarauskaitė, menininkė

Iš tos nevilties pradedi ieškot pramogos.
Loreta Skruibienė, dailininkė, lėlininkė

Einam, nes zaksą uždarys.
Ona Jautakė, poetė

Geležėlių nematymas nėra problema.
Kęstutis Pleita, tyrinėtojas

Tai, ką aš dabar patiriu, nėra muziejus.
Tautvydas Kontrimavičius, muziejininkas

Mano buvęs vyras – Liūtas.
Diana Paklonskaitė, poetė

Moteris pasilenkusi – į užpakalį nežiūrėkit.
Ilona Jokimienė, direktorė

Iki dvidešimt eurų – irgi šventė.
Gintarė Lauškė, dviratista

Nusikirpt galą ir pažiūrėt, kas gaunasi.
Alvydas Lukys, fotografas

Aš tarp dviejų ministerijų.
Goda Characiejienė, kraštovaizdžio architektė

Reikia už vieną vaiką galvot... ir už katiną.
Garsiakalbė nepažįstamoji

Geriau atrodysiu kaip girtas, o ne su lazdelėm.
Gintaras Žilys, fotografas ir skulptorius

Taip tyliai, kad aplinkiniai girdėjo.
Valdas Aušra, poetas ir kunigas

Taip pat sunku vaikščiot su batais, ir po vyno.
Lina Beata Norkutė, tapytoja

Geriau skirtingi keliai negu skirtingos kelnės.
Ričardas Šileika, nuogirdininkas

Mes niekad nieko iš dangaus nedarom.
Indra Drevinskaitė, bibliotekininkė

Gal ištrynus vietą ir atsiranda amžinybė?..
Tomas Vyšniauskas, poetas

Aš seniai nerašau, stengiuosi išgirsti.
Edmundas Janušaitis, rašytojas

Man belieka pasižiūrėti iš šalies.
Vytautas Butvilas-Mažylis, dykinėtojas

– RIČARDAS ŠILEIKA –

Redaktorė – Eglė Frank
(*egle.frankone@gmail.com*, +370 698 80 890).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (+370 652 87 978).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.

Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 228 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė,
M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
Medijų rėmimo fondas 2025 m. suteikė 58 291 Eur
paramą laikraščio leidybai, 45 000 Eur projektui
„Žmogaus intelektas dirbtinio intelekto pasaulyje“.

MRF MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

KPLA NARYS

9 771392 776033